

Arte et Marte

MEDDELANDEN FRÅN RIDDARHUSET ÅRGÅNG 76

Innehåll:

NR 2.2022

ARTIKLAR

Riddarhusets medalj. Ett mästerverk av Johann Carl Hedlinger....14

Två frihetstida medaljer. Arvid Horn och Catharina Charlotta De la Gardie....16

Skräddat för herrskap. Bakom garderobsdörrarna på Svaneholm....22

Christopher Polhem. Entreprenörernas entreprenör och universalgeni....30

Innovation och entreprenörskap i vapensköldarnas bildspråk....36

Eva Ekeblad. Första kvinnan i Vetenskapsakademien....28

Johan Helmich Roman och Riddarhuset....40

INTERVJUER

Herrgårdsdatabasen med uppgifter om tusentals egendomar. Göran Ulväng....18

På riddarhuskansliet. Genealogisk detektiv i Riddarhusets tjänst. Madeleine Werner....61

ALLTID I ARTE ET MARTE

Ledaren: Det är vår tur nu....1

Meddelanden från Riddarhuset....45

Information från Riddarhuset i Finland....53

Heraldica Varia....58

Från släktföreningarna....66

Från sällskapsföreningarna....68

Legala notiser....70

I DETTA NUMMER

Adelsmötet avslutat. Referat....2

Vilka är direktionens nya ledamöter?....10

Medaljnämnden....12

Ättemedlemsträff på Riddarhuset....51

Stiftelser och stöd. Duktiga stipendiater 2022....52

Genealogica Varia. §37 och primogenitur....54

Efterlysningar....49

In memoriam....50

Genealogica Varia. Drömmen om guld i Colombia....60

Utställningar på Riddarhuset 2014–2022....62

Förvärv till Riddarhusets bibliotek. Gabriel Anreps ättartavlor. Bernhard Schlegels eget märkvärdiga exemplar....64

Foto: Dick Norberg.

Omslag och ovan: Riddarhusets medalj i 23:e storleken. Läs mer om medaljkonstnären Johann Carl Hedlinger (sid 14) och om två frihetstida medaljer (sid 16) och dagens medaljnämnd (sid 12).

RIDDARHUSET

Ett historiskt arv

Arte et Marte

NR 2.2022

Redaktör

Louise Ribbing

Redaktionskommitté

Claes Lewenhaupt, Carl Lewenhaupt,
Rebecka Millhagen Adelswärd, Göran Mörner,
Ulf Gyllenhammar, Oscar Langenskiöld

Omslag och grafisk form

Marianne Wiiburg Setterblad

Tryck, upplaga

Åtta.45 Tryckeri AB, 13 300 exemplar

ISSN 0284-1428

*Arte et Marte utkommer med två nummer per år
och skickas till alla ättemedlemshushåll i Norden.*

Årsprenumeration kan beställas i webbutiken.

www.riddarhuset.se

arteetmarte@riddarhuset.se

Riddarhuset

BOX 2022

103 11 STOCKHOLM

kansli@riddarhuset.se • tel. 08-723 39 90

Vänligen se riddarhuset.se för aktuell
information om öppettider och evenemang.
Kontakta kansliet för att boka guidad grupp-
visning eller biblioteksbesök.

För kulturprogram se omslagets sida III.

Besöksadress: Riddarhuset, Riddarhustorget 10

Svanenmärkt trycksak, 3041 0001

Det är vår tur nu

ÅRETS ADELSMÖTE GENOMFÖRDES på ett traditionellt sätt med mycket engagemang och jag vill rikta ett stort tack till alla som deltog.

Vid årets adelsmöte lämnade fyra ledamöter direktionen. Direktionens vice ordförande Johan Coyet, domändirektören Hans von Stockenström, Johan Stuart som ansvarat för de ekonomiska frågorna och Erik von Hofsten som ansvarat för kommunikationsfrågorna. Adelsmötet avtackade ledamöterna för deras framgångsrika och mångåriga insatser.

Adelsmötet valde in fyra nya ledamöter som presenteras längre fram i detta nummer. Jag önskar dem varmt välkomna till riddarhusdirektionen.

Ridderskapet och adelns 400-årsjubileum inträffar år 2026 och inför detta har direktionen lagt en plan på aktiviteter och åtgärder som ska genomföras.

Vi står nu inför en spännande treårsperiod och ett omfattande arbete ligger framför oss. Det är drygt 60 år sedan den senaste större upprustningen gjordes av Riddarhuspalatsets interiörer och av trädgården. Genom att inleda restaureringsarbetet under denna treårsperiod är förhoppningen att allt ska vara i bästa skick inför högtidlighållandet 2026.

Det är en stor ekonomisk börda att renovera Riddarhuspalatset med största pietet och med respekt för historien. Tack vare en generös donation av greve Johan Sparre finns en ekonomisk grundplåt, men det behövs ytterligare bidrag. Därför hoppas direktionen att adeln kommer att bidra till palatsets renovering och vi kommer att höra av oss till er i denna fråga.

Det är Ridderskapet och adelns gemensamma ansvar att tillgodose att Riddarhuset hålls välkött och livskraftigt så att det kan förbli den kulturhistoriska pärla som vi är så stolta över. Tidigare generationer har gjort sitt, nu är det vår tur att säkerställa att kommande generationer också ska känna stolthet över att tillhöra Riddarhuset – vårt historiska arv – en del av berättelsen om Sverige. ■

*Patrik Tigerschiöld,
riddarhusdirektionens ordförande*

Foto: Jens Sjunnesson.

Riddarhuset och GDPR

Riddarhuset inhämtar, förutom information från ättemedlemmarna själva, viss information från offentliga källor avseende ättemedlemmar som sedan behandlas i vissa register hos Riddarhuset som behövs för att Riddarhuset ska kunna fullgöra sina uppgifter. För att du som ättemedlem ska få mer utförlig information om Riddarhusets behandling av personuppgifter och dina rättigheter finns ett dokument som beskriver hur Riddarhuset hanterar personuppgifter att läsa på Riddarhusets hemsida, riddarhuset.se. Riddarhussekreteraren är kontaktperson för alla frågor som rör GDPR, e-post: gdpr@riddarhuset.se.

Adelsmötet avslutat

Referat från slutsammanträdet den 4 juni

Text: Louise Ribbing. Foto: Jens Sjunnesson.

HUNDRA HÖGVÄLBORNE grevar och friherrar samt välborne ridders- och adelsmän samlades lördagen den 4 juni för att ta ställning till de förslag som riddarhusutskottet och direktionen lagt fram till adelsmötet 2022.

EFTER INLEDANDE FORMALIA var det dags för »de mer spännande delarna«, som adelsmötets ordförande herr Peder Hammarskiöld uttryckte det, det vill säga behandling av riddarhusutskottets utlåtanden. Utskottet, som valdes vid öppningsmötet i februari, består av sexton ledamöter som har i uppgift att granska verksamheten, ta ställning till de olika projekt som direktionen vill genomföra och svara på de motioner som ställts till mötet.

– Det har varit ett spännande och intressant arbete. Det är inte alltid man har möjlighet att komma in i de utrymmen som Riddarhusets verksamheter har att hantera, både i det här huset och på domänerna, konstaterade riddarhusutskottets ordförande herr Adam Reuterskiöld.

Han berättade att utskottets arbete präglats av bra stämning och god debattlusta samt att det imponerats av hur väl direktionen och kansliet utfört sina uppdrag den senaste treårsperioden, inte minst med tanke på pandemin covid-19. Därefter lämnades ordet till olika ledamöter i utskottet.

HERR LENNART VON QUANTEN representerade utskottets domängrupp som tyckte att direktionen på ett mycket bra sätt förvaltat Riddarhusets domäner och att stiftelserna står väl rustade, både ekonomiskt och kunskapsmässigt, inför den kommande treårsperioden. Vad gäller en kommande investering i byggandet av fem bostadshus i Ribbingsby utanför Norrköping ansåg utskottet att den uppskattade avkastningen på investeringen är för låg och förordade i stället att de likvida medlen som erhålls vid en markexpropriering på Fröken Emilie Pipers stiftelse tillförs Herculesfonden.

Herr Edward Lilliehöök af Gälares och Kolbäck registrerar sig vid ankomsten till adelsmötets slutsammanträde.

*Motstående sida längst ned:
Riddarhusutskottet 2022 placerade sig längst fram i salen, beredda att snabbt föredra sina respektive punkter. Från vänster: greve Claes Lewenhaupt, herr Sebastian Tham, friherre Olof Rudbeck och utskottets ordförande herr Adam Reuterskiöld. På bakre raden skymtar friherre Carl Adam Rosenblad, herr Erik Edlestam, greve Fredrik Falkenberg, herr Lennart von Quanten och friherre Anders Koskull. Gående längst till vänster: greve Christoffer Hamilton, valnämndens ordförande.*

HERR ERIK EDELSTAM representerade utskottets genealogi- och kulturgrupp som gav uttryck för att den pågående revideringen av Riddarhusets stamtavlor utförs med hög kvalitet av kompetenta och engagerade medarbetare. För att kunna slutföra arbetet till adelsmötet 2025 tillstyrkte utskottet direktionens förslag till projektbudget. Herr Edelstam talade sig även varm för Riddarhusets kulturprogram och visningsverksamhet, samt instämde i direktionens åsikter kring den kommande renoveringen och det ansvar som Ridderskapet och adeln har för palatset.

Herr Lars Nordenskiöld och friherre Carl Nordenskiöld fann varandra i vimlet.

Greve Claes Lewenhaupt kunde som representant för utskottets juridiska grupp meddela att allt juridiskt arbete bedöms som mycket välfungerande. Därefter berättade herr Sebastian Tham, representant för utskottets kommunikations- och IT-grupp, att kommunikationen fungerar bra med hemsidan och *Arte et Marte* som de främsta kanalerna.

– Nästa mandatperiod bör ägnas åt förberedelser inför 400-årsjubileet. Det är ett unikt tillfälle att sprida kunskap om Riddarhuset och dess verksamhet, sade herr Tham.

Friherrarna Carl Michael Raab och Otto von Platen konverserar, i bakgrunden syns direktionsledamot fru Liza von Engeström och herr Carl Reuterskiöld.

Ordföranden herr Peder Hammarskiöld var snabb och distinkt med klubban. Vid hans sida återfanns vice ordförande greve Johan Lagerbjelke, delegerade herr Otto Drakenberg samt friherre Johan Hamilton af Hageby (ej på bilden).

HERR CARL ADAM ROSENBLAD representerade utskottets ekonomigrupp som tittat närmare på värdepappersplaceringen. Gruppen bedömer riskspridningen som god. Vad gäller finansieringen av det stundande palatsprojektet anser utskottet att det borde gå att ta ytterligare medel i anspråk från riddarhusförvaltningens andel i Herculesfonden, därutöver rekommenderade utskottet att direktionen undersöker möjligheten att höja den administrativa avgiften från Herculesfonden från 0,32 till 0,45 procent.

EFTER ATT UTSKOTTETS ordförande redogjort för dess hemställan lämnades ordet fritt. Avgående domändirektör herr Hans von Stockenström greppade mikrofonen och sökte adelsmötets gillande för fortsatt diversifiering av stiftelsernas intäkter och den planerade satsningen på utbyggnad av Ribbingsby.

– Riddarhuset har också ett ansvar att stärka och utveckla bygden på ett ansvarsfullt sätt och vara en god förebild i Emilie Pipers anda, påpekade han.

Utskottet hade inget att invända på denna punkt.

ADELSMÖTET BESLÖT DÄREFTER att bifalla utskottets hemställan avseende *Det Vördsamma Memorialet* med tillägget att även bifalla direktionens hemställan om fortsatt utveckling av Ribbingsby på Fröken Emilie Pipers stiftelse.

Det var sedan dags att behandla utskottets utlåtande av motioner, där de tre motionerna 1, 8 och 9 som på olika sätt berörde en föreslagen ändring av *Riddarhusordningen* behandlades under en och samma avslutande punkt vilket var den del som mötet kom att ägna mest tid åt. I motion nr 1, väckt av herr Niklas Natt och Dag, yrkades att en huvudman ska kunna överlåta representationsrätten för ätten till en i senaste utgåvan av *Adelskalendern* registrerad medlem av ätten, oberoende av kön. I motion nr 8, väckt av herr Hugo Nordenfelt, yrkades att adelsmötet bör ge direktionen i uppdrag att se över, redigera, modernisera och sakligt ändra *Riddarhusordningen* till adelsmötet 2025, eftersom den enligt motionären är ganska onjuttbar och inkonsekvent med paragrafer som ändrats utan hänvisning och liknande. Motion nr 9, väckt av herr Carl Lagercrantz, yrkade på ett tillägg i *Riddarhusordningen* som innebär en ny huvudprincip för representationsrätten, där en avliden huvudman ska ersättas av yngsta dottern i ett antal kommande generationer.

Direktionen föreslog avslag på de tre motionerna och önskade i stället att ett särskilt utskott skulle tillsättas för att brett utreda frågorna. Även utskottet föreslog avslag på motionerna och ville tillsätta en utredning av frågorna. Utskottets greve Claes Lewenhaupt förde ordet och berättade hur utskottet tänkt sig utredningens uppdrag; att utreda behovet av och, i förekommande fall samt med varsam hand, föreslå ändringar av den nuvarande *Riddarhus-*

Riddarhusutskottets ordförande Adam Reuterskiöld.

Herr Lennart von Quanten kommenterade Riddarhusets domänförvaltning.

Herr Erik Edelstam presenterade genealogi- och kulturgruppens arbete.

Herr Carl Adam Rosenblad hade inget att invända vad gäller riskspridningen i värdepappersförvaltningen.

Greve Fredrik Falkenberg af Bålby föredrog utskottets svar på motion 3 om utgivning av en bok om de stiftelser som Riddarhuset förvaltar.

Friherre Anders Koskull föredrog utskottets svar på motion 6 avseende väggtextil och förbättrad akustik.

Friherre Christer Åkerhielm af Margrethelund hade frågor om Herculesfonden.

Friherre Carl-Henrik Barnekow yrkade på en konsekvensutredning.

Herr Hugo Nordenfelt ursäktade sitt moderna ordval.

Herr Henrik Edelstam ansåg att adelsmötet lärt sig hantera Riddarhusordningen.

Friherrinnan Caroline af Ugglas vill se framåt och inte yvas över fädrens ära.

Friherre Ulf Hermelin efterlyste stringens och en bred förankring.

ordningen. Utredningen ska bland annat ge en historisk översikt, göra internationella jämförelser, bedöma hur lagmässiga förändringar efter 2003 kan påverka *Riddarhusordningen* och föreslå de praktiska justeringar som kan behövas. Även frågan om kapitationsavgift kan komma att ingå. Det är dock inte tänkt att *Riddarhusordningens* ålderdomliga prägel, de grundläggande formerna för adelsmötena och kopplingen till 1866 års representationsreform eller regelverket för vilka ätter som utgör Sveriges Ridderskap och adel ska ändras. Inte heller ska det göras några förändringar i de grundläggande principerna för hur adelskap ärvs, för vilka som är ättemedlemmar eller i reglerna om representationsrätten.

När ordet lämnades fritt till församlingen bad herr Hugo Nordenfelt om ursäkt för sitt ordval i motion nr 1:

– Jag skrev ordet *modernisera*. Om jag tänkt ett varv till hade jag ju valt ett annat ord i denna ärevördiga församling. Byt ut ordet modernisera till att göra läsvärd, det är vad jag vill. *Riddarhusordningen*, som är vårt styrande dokument, borde vara läsvärd.

Friherre Carl-Henrik Barnekow efterlyste en översyn och konsekvensutredning av *Riddarhusordningen* och tyckte att utredningen borde inkludera representationsrätten och hur de grundläggande principerna ska fungera.

– Vad blir konsekvensen om kvinnor skulle ges fullt ut samma rättigheter som män inom adelskapet? Många gånger när denna fråga lyfts har det handlat om kvinnors rätt kontra männens rätt i hur adelskapet fungerar. Jag konstaterar att med den här utredningen som utskottet föreslår lämnas dessa frågor utanför.

Herr Henric Ankarcrona, fullmäktig friherrliga ätten von Paykull, citerade Karlfeldt »längtan heter min arvedel«

och undrade om det numera inte borde vara »ängslan heter min arvedel«.

– Det är ändå märkvärdigt att samhället i dag har sådana krav på att allt ska se likadant ut, ingenting får avvika, respekten för det historiska arvet här, absolut det finns, men det ska pressas in i en form som är jämlik och jämställd. Denna ängslan, enligt min uppfattning, leder oss helt fel. Vi ska inte vara ängsliga, vi ska vara stolta och glada över det faktum att vi har en institution som är unik och som egentligen har två uppgifter, nämligen att vårda det historiska arvet och att förvalta betydande tillgångar på sådant sätt att vi hjälper våra medmänniskor. Låt oss lyssna på Kierkegaard, som sa, »den som gifter sig med tidsandan riskerar att få en snabb skilsmässa«.

Även herr Henrik Edelstam ställde sig frågande till en eventuell utredning och tyckte att *Riddarhusordningen* visserligen har en ålderdomlig prägel men att adelsmötet har lärt sig att hantera detta. Gällande eventuell kommande lagstiftning tyckte han att det torde vara bättre att utreda konsekvenserna när den väl infunnit sig. Herr Edelstam yrkade på avslag.

FRIHERRINNAN CAROLINE AF UGGLAS som fanns på plats som ledamot av medaljnämnden bad om ordet och ville lovorda den svenska adelns tidigare framsynthet.

– Man har varit liberal, man har skapat basen i Sverige för att vara en kraftig aktör i näringslivet i världen genom tidiga avregleringar och framsynthet i hur man skulle bygga landet. Det finns anledning att inte yvas över fädrens ära utan i stället bygga väg framåt, och det är olyckligt om Riddarhuset blir den institution som skyddar att man putsar på vapenskölden i stället för att bidra till att landet utvecklas framåt.

Kansliets Karin Lilliehöök Kihl, Christina Neuman och Marianne Wii-burg Setterblad övervakade det hela.

Tidigare riddarhuskamreraren på Finlands Riddarhus Johan Grotenfelt tackade å medaljmottagarnas vägnar.

Vid valet av ny riddarhusdirektion användes röstsedlar. Här avger äldste greven Gustaf Lewenhaupt sin röst.

Friherre Ulf Hermelin höll med utskottet och dess bedömning att Ridderskapet och adeln, trots sin traditionsbevarande uppgift, har ett behov av stringens i hur adelsmötet ska fungera vad gäller representationsrätt och liknande, som att följa svensk lagstiftning. Han förordade en utredning och hoppades att det skulle finnas en viss bredd i en sådan, så att det inte blir en ensamutredning och att eventuella ändringar i *Riddarhusordningen* ska fattas med en bred förankring om två tredjedelars majoritet av adelsmötet.

Avslutningsvis ville friherre Barnekow förtydliga sitt tidigare yrkande att *att-satsen* i utskottets hemställan skulle revideras så att en mening om att inte titta på representationsrätten exkluderades ur de föreslagna direktiven till utredningen. Han sällade sig således till herr Edelstam och herr Nordenfelt som på olika sätt bett om ändrad propositionsordning eller ändringar i utskottets hemställan. Adelsmötets ordförande herr Peder Hammarskiöld tyckte emellertid annorlunda och ville att adelsmötet i första hand skulle gå till beslut på utskottets förslag. Adelsmötet fattade därefter beslut att bifalla utskottets hemställan att avvisa de tre motionerna och ge direktionen i uppdrag att tillsätta en oberoende utredning i enlighet med vad utskottet föreslagit.

EFTER VAL AV RIDDARHUSDIREKTION, valnämnd, medaljnämnd och revisorer delades Riddarhusets medalj ut av medaljnämndens ordförande friherre Henrik von Vegesack. Det var därefter dags för äldste greven Gustaf Lewenhaupt att avsluta 2022 års adelsmöte. Han tackade

varmt adelsmötets ordförande, utskottet, riddarhusdirektionen och kansliet för allt arbete samt ville rikta ett personligt tack till gemenskapen som Ridderskapet och adeln utgör:

– Riddarhuset har gett mig många personliga vänner och nya bekanta, som jag verkligen vill tacka för, och jag vill samtidigt slå ett slag för allt som Riddarhuset gör socialt i olika sammanhang.

Efter en avslutande fotografering och en trevlig, uppsluppen lunch var det sedan dags för adelsmötets deltagare att skingras ut i ett försommarsoligt Stockholm. ■

ADELSMÖTETS VAL 2022–2024

Riddarhusdirektion

ORDFÖRANDE

Herr Patrik Tigerschiöld, civilekonom

VICE ORDFÖRANDE

Friherre Christian Pfeiff, jur.kand., advokat

LEDAMÖTER

Greve Carl Lewenhaupt, direktör

Friherre Axel Lagerfelt, agronom

Friherrinnan Rebecka Adelswärd, fil.dr, redaktör

Fru Liza von Engeström, jur.kand., advokat

Herr Sten Ankarcrona, BA, direktör

SUPPLEANTER

Herr Lennart von Quanten, lantmästare,
restaureringskonsult
Herr Casper Tamm, civilekonom, direktör
Herr Gustaf Reuterskiöld, jur.kand., civilekonom, advokat

Revisorer

ORDINARIE

Grevinnan Lena Hamilton, civilekonom
Herr Jens Karlsson, aukt. revisor
Fru Catarina Ellström, aukt. revisor

SUPPLEANTER

Friherre Richard Fleetwood, jur.kand.
Herr Jeff Erici, aukt. revisor
Fru Suzanne Messo, aukt. revisor

Medaljnämnd

ORDFÖRANDE

Friherre Henrik von Vegesack, överste

VICE ORDFÖRANDE

Herr Henric Ankarcrona, civilekonom

SUPPLEANT FÖR ORDFÖRANDE

Herr Roland Dahlman, advokat

SUPPLEANT FÖR VICE ORDFÖRANDE

Herr Carl Henrik Kuylenstierna, civiljägmästare

Valnämnd

ORDFÖRANDE

Greve Christoffer Hamilton, fil.kand., jur.kand., advokat

FÖRSTE VICE ORDFÖRANDE

Greve Göran Falkenberg af Bålby, jur.kand.

ANDRE VICE ORDFÖRANDE

Friherre Ulf Hermelin, fil.kand., departementssekreterare

LEDAMÖTER

Greve Gustaf Lewenhaupt, affärsutvecklingschef
Greve Rütger Wachtmeister af Johannishus, civilekonom,
konsult
Greve Fredrik Taube, direktör
Friherre Axel Lagerbielke, fil.kand., ekon.kand.
Friherre Carl Rudbeck, civilingenjör, egenföretagare
Herr Henrik Tamm, BBA, civilekonom, direktör
Herr Sebastian Tham, fil.kand., seniorkonsult
Herr Claes Boltensstern, marknadsekonome

BESLUT I KORTHET

- Godkänna samtliga resultat- och balansräkningar för den gångna mandatperioden, verksamhetsåren 2019–2021.
- Bevilja direktionen ansvarsfrihet för samma period.
- Godkänna budgeten inklusive projekt för åren 2022–2024 avseende riddarhusförvaltningen.
- Godkänna genomförandet och finansieringen av palatsrenoveringsprojektet samt bemyndiga direktionen möjligheten att, om så befinns lämpligt, höja den administrativa avgiften för Herculesfonden upp till 0,45 procent.
- Beakta att särskilda medel måste allokeras för sådana beslut som Ridderskapet och adeln fattar, utöver vad som ryms i den av direktionen framlagda treårsbudgeten för 2022–2024 inklusive föreslagna projekt.
- Bemyndiga direktionen att omfördela medel inom given totalram vad avser föreslagna projekt för treårsperioden.
- Godkänna ersättning till utskottets ledamöter samt den interna ordinarie revisorn.
- Avslå motion 2 angående att ingå ramavtal med PositionEtt så att släktföreningar kan nyttja företagets system till ett reducerat eller från Riddarhuset helt subventionerat pris.
- Bifalla motion 7 att utreda förutsättningarna för att ställa vissa delar av de programvaror som Riddarhuset använder för genealogi, stamtavlor och medlemsadministration till släktföreningarnas förfogande.
- Avslå motion 3 att ta fram en tryckt bok om fonder och stiftelser som Riddarhuset förvaltar.
- Avslå motion 4 om att bjuda in damer till middag efter adelsmötets slutsammanträde.
- Att anse motion 5 om att tillhandahålla adelsmötets deltagare med direktionens och utskottets utlåtan den senast en vecka före slutmötet som besvarad.
- Att bifalla motion 6 avseende en monumental väggtextil i Riddarhuset i samband med jubileumsåret.
- Att avslå motion 1, 8 och 9 som på olika sätt berör ändringar i *Riddarhusordningen* men att ge direktionen i uppdrag att tillsätta en utredning med direktiv som utskottet föreslagit och att frågan om arvodering för sådan utredning hänförs till riddarhusutskottet och adelsmötet 2025.

Vilka är direktionens nya ledamöter?

GREVE CARL LEWENHAUPT är 64 år och invald som ledamot i riddarhusdirektionen för att ansvara för Riddarhusets kommunikation. Han har sysslat med kommunikation och varumärkesbyggande i 40 år, arbetat och varit delägare i reklambyråer som Hall & Cederquist, Rönnberg & Co och Åkestam Holst med några av Sveriges största företag som kunder.

Carl är gift med Eva och har två vuxna söner. Han är uppvuxen på Sparreholm och Långdunker i Sörmland men bor numera i Stockholm. Utöver ett antal styrelseuppdrag ägnar han sig åt intressen som natur, jakt, utförsåkning, yoga, musik, konst (särskilt fotografi) och historia. Han har tidigare granskat Riddarhusets kommunikation som ledamot av riddarhusutskottet.

– Riddarhuset har gjort ett utmärkt arbete med den nya kommunikationsplattformen – att vara en angelägen del av Sveriges historia. Min förhoppning framöver är att bidra i lagarbetet som ger detta budskap och löfte ett konkret innehåll och betydelse.

Carl Lewenhaupt är invald ledamot i riddarhusdirektionen för att ansvara för Riddarhusets kommunikation.

Foto: Johan Töpel

Det första steget, som Carl redan är involverad i, är att etablera en uppdaterad kommunikationskanal till omvärlden, en ny hemsida.

– Min önskan är att stärka och förtydliga Riddarhusets roll som kunskapsbank för heraldiska frågor och släktforskning, tillsammans med kulturella aktiviteter som känns öppna och attraktiva för många. Allt detta ska leda fram till firandet och förverkligandet av Riddarhusets stora födelsedag 2026.

HERR LENNART VON QUANTEN är 60 år och kommer som suppleant att tillsammans med domändirektör Axel Lagerfelt ansvara för domänförvaltningen, speciellt de byggnadstekniska delarna. Lennart är lantmästare och har studerat restaureringskonst på Kungl. Konsthögskolan. Han arbetade tidigare i många år på Statens Fastighetsverk som fastighetschef för de kungliga slotten och dess egendomar och även med internationell lantbruksindustri för De Laval. Numera är han arbetande styrelseordförande i familjens företagskoncern Qvantenberg AB samt verksam som restaureringskonsult, särskilt i frågor som rör det kyrkliga kulturarvet.

Lennart är gift med Anne och har två vuxna söner samt häst, hund och katt. Familjen bor utanför Nyköping. Utöver arbetet ägnar han sig gärna åt sina intressen – att flyga (pilot sedan många år), klassiska bilar, jakt, skytte, djur och natur. Förutom några styrelseuppdrag har Lennart förtroendeuppdrag i Svenska kyrkan. Tidigare uppdrag för Riddarhuset omfattar arbete i riddarhusutskottet vid senaste adelsmötet.

– Direktionens arbete har varit imponerade och hållit en hög professionell nivå. De kommande tre åren kommer bland annat vara inriktade på att komma till rätta med Löfstad slotts fuktproblematik. Renoveringen av Riddarhuspalatset inför 400-årsjubileet är självklart en stor och viktig del. Det finns också en hel del att göra inom skogsförvaltningen med skadeangrepp och förtida avverkningar att hantera.

HERR GUSTAF REUTERSKIÖLD är 51 år och kommer som suppleant att ansvara för juridiska frågor tillsammans med direktionens ledamöter Christian Pfeiff och Liza von Engeström. Gustaf är jur.kand. och civilekonom från Stockholms universitet. Han blev advokat 2002 och är delägare i Advokatfirman DLA Piper Sweden KB, där han tidigare varit både styrelseledamot och vd.

Gustaf är gift med Jeanette, har två döttrar från ett tidigare äktenskap och tre bonusdöttrar. Familjen bor i Stockholm. På fritiden umgås han med familjen, spelar golf och jagar. Gustaf är konventledamot i Johanniterorden i Sverige och styrelseledamot i Johanniterhjälpen. Han har tidigare haft uppdrag för Riddarhuset som ledamot av

Riddarhusdirektionen vald vid adelsmötet 2022. Från vänster: Sten Ankarcrone, Lennart von Quanten, Liza von Engeström, Axel Lagerfelt, Christian Pfeiff, Erik Drakenberg (riddarhussekreterare), Patrik Tigerschiöld, Casper Tamm, Rebecka Millhagen Adelswärd och Gustaf Reuterskiöld. På bilden saknas Carl Lewenhaupt.

utskottet 2014, varit riddarhusrevisor samt vice ordförande i valnämnden 2019–2022.

– Efter att ha varit involverad i nästan tio år i olika riddarhusfunktioner känns det roligt att nu kunna fördjupa mitt engagemang och bidra till Riddarhusets utveckling och bevarande. Jag ser fram emot att genomföra de projekt som beslutades på adelsmötet. Hittills har jag varit lite inblandad på slutet i försäljningen av Finnekumla och kan notera att det har genomförts i en väldigt professionell process.

HERR CASPER TAMM är 60 år och kommer som suppleant i riddarhusdirektionen att fokusera på de ekonomiska frågorna, med målbilden om en långsiktigt god ekonomi, förvaltning och redovisning. Han är civilekonom från Lunds universitet och har arbetat med finans och treasury genom hela sin yrkesverksamma karriär, företrädesvis på noterade bolag på Nasdaq Stockholm. Han är i dag finansdirektör på Fasadgruppen. Utöver det är han verksam som styrelseordförande för ett mindre investeringsbolag.

Casper är gift med Maria och har två vuxna barn. Hans intressen är vandring, skidåkning och att resa. Han har inte

haft tidigare uppdrag för Riddarhuset, däremot har han i flera år varit engagerad som ordförande i släktföreningen Tham & Tamm.

– Det ska bli spännande och intressant att få vara en del av utvecklingen och förvaltningen av vårt gemensamma kulturarv. Jag ser mycket fram emot att få arbeta med direktionen och de anställda på Riddarhuset. Att vi gemensamt förvaltar vårt arv på ett hållbart sätt för kommande generationer.

Förtroendeuppdraget i direktionen började med att riddarhussekreterare Erik Drakenberg gav en dragning av verksamheten.

– Jag fick en engagerad och kunnig genomgång, träffade alla anställda som var på plats och guidades runt i Riddarhusets utrymmen som inte är publika – det var intressant och roligt! ■

Louise Ribbing

Medaljnämnden

RIDDARHUSET OCH DESS verksamhet drivs till stor del av frivilliga och ideella krafter. Detta kommer särskilt till uttryck i samband med adelsmöten men även i den dagliga verksamheten bidrar anställda och andra utöver det som lön eller arvode kräver.

Det är angeläget att goda insatser uppmärksammas. Det kanske starkaste instrumentet för att visa uppskattning är Riddarhusmedaljen. Medaljen och dess historia beskrivs i denna utgåva av *Arte et Marte* (sidan 14).

Ansvar för val av medaljörer samt utdelning av medaljen fullgörs av medaljnämnden. Nämnden består av fyra ledamöter som väljs vid varje adelsmöte med ordförande och vice ordförande med sina respektive suppleanter. Därutöver utser direktionen en ledamot med suppleant. Riddarhussekreteraren adjungeras i regel.

Det är en grannliga uppgift att utse medaljörer. Det finns ingen automatik i val av medaljör, till exempel i form

av antalet gånger som man deltagit i olika verksamheter. Av statuterna framgår att »Medaljen tilldelas person som genom framstående insatser gagnat Ridderskapet och adeln. Medaljens egenskap av särskild och värdig utmärkelse skall ständigt bevaras«. Allmänna insatser i samhället i övrigt ska inte bedömas eller uppmärksammas av medaljnämnden.

Kriterier för val av medaljör är huvudsakligen att man haft en särskilt ansvarsfull befattning, att man innehaft flera viktiga befattningar eller att man varit aktiv inom Riddarhusets verksamhet under en lång följd av år. I regel utses personer som uppfyller en kombination av dessa kriterier. I sakens natur ligger självfallet att kandidaten till medaljen ska ha löst sina uppgifter väl och vara en allmänt respekterad och uppskattad person.

Medalj med diplom delas i regel ut vid ett adelsmötes slutsammanträde. Om någon medaljör är förhindrad att närvara vid detta sammanträde, delas medaljen ut vid annat högtidligt tillfälle. Medaljörerna skriver också in sig i en särskild liggare som togs fram till adelsmötet 2007. ■

Henrik von Vegesack, medaljnämndens ordförande 2019 & 2022

Förslag till mottagare av den nya medaljen kan väckas till medaljnämnden av varje ättemedlem som är berättigad att delta i adelsmötet.

Mottagarna av den äldre Riddarhusmedaljen RHstGM och RHGM (1871–2001) samt den nya RhstGM och RhGM (2004–2019) redovisas i *Adelskalendern 2022*.

Medaljnämnden valda vid adelsmötet 2019 (omvalda 2022). Från vänster: Henrik von Vegesack (ordförande), Erik Drakenberg (riddarhussekreterare, adjungerad), Caroline af Ugglas (ledamot), Claes Lewenhaupt (suppleant), Henric Ankarcrone (vice ordförande), Roland Dahlgren (suppleant) och Carl Henric Kuylenstierna (suppleant).

Foto: Jens Sjunnesson.

Medaljörer vid adelsmötet 2022. Från vänster: Christoffer Hamilton, Johan Grotenfelt och Johan Coyet. Ej närvarande vid utdelningen var Richard Montgomery.

Foto: Jens Sjunnesson.

Låt oss hjälpa Dig bilda en stiftelse

Genom bildandet av en stiftelse kan Ditt kapital används till rätt sak – även efter din livstid. von Euler & Partners är det personliga valet för din familj eller företag. Vi hanterar ekonomi och familjejuridik över flera generationer med heltäckande finansiell och juridisk rådgivning. Det självklara valet för en trygg förvaltning.

Låt oss hjälpa er

+46 8 545 800 20
info@voneulerpartners.se
voneulerpartners.se

VON EULER & PARTNERS
von Euler · Widenfelt · Kruse

Riddarhusets medalj

Ett mästerverk av Johann Carl Hedlinger

Text: Marianne Wiiburg Setterblad, kalenderredaktör.

I RIDDERSKAPET OCH ADELNS protokoll från 28 april 1731 meddelade greve Carl Gustaf Tessin att han haft besök av en medaljör Hedlinger som bitt honom erbjuda de församlade den »stempel« han gjort över Riddarhuset. Tessin berättade att han själv hade en del kunskaper om medaljkonst och gick så i god för att Hedlinger var en kompetent och duglig man. Herr Ehrenpreutz stämde in i Tessins lovord om Hedlinger och menade att utländska makter länge försökt locka honom till sina länder.

Då riddarhuskassan var svag kom ett förslag att göra en insamling (ett sammanskott) vilket fick bifall. Det bestämdes att var och en som behagade fick låna »stempeln« och på egen bekostnad låta slå den i silver, tenn eller koppar vid Myntet.

En tid senare hemställde Tessin att Hedlinger borde ersättas med tvåtusen daler silvermynt men ur riddarhusdeputationens protokoll från 25 juni 1731 kan läsas:

Emedan Ridderskapet och Adelen till wedergällning och hedersgåfwa åt Medailleuren H[err] Hedlinger, för den af honom under Riksdagen till R. och A. offererade och förärde [sic!] wackra, och till alla Kännares

Stampen »stempel« av Hedlingers medalj över Riddarhuset. Riddarhusets arkiv. Se omslaget för själva medaljen.

Foto: Marianne Wiiburg Setterblad

fullkomliga nöije förfärdigade, medaille Stämpelen Öfwer Riddarhuset, utsatt en Summa af Ett Tusende Riksdahler eller Sex Tusend [sic!] dahler Kopparmynt, och det uppå Riddarhus Sahlen härtill af hvar och en effter behag uti Contant gjorde friwillige Sammanskott sig ej högre bestigit, än till Ett Hundrade och Trettijo Specie ducater, och resten således af Riddarhus medlen kommer att anordnas ...

Det blev gott funnet att Riddarhuset sköt till det som saknades och den ansenliga summan av 6 000 daler kopparmynt blev utbetald till Hedlinger.

VEM VAR DÅ DENNE högt värderade medaljkonstnären Johann Carl Hedlinger? Han föddes i Schwyz, Schweiz, år 1691 och började som gravör- och guldsmedslärling vid det biskopliga myntverket 1710. Efter att ha deltagit i ett schweiziskt inbördeskrig på den katolska sidan flyttade han till Frankrike och gick i lära hos medaljören Ferdinand de Saint Urban medan han försörjde sig genom att gravera urboetter. På konstakademien i Paris bedrev Hedlinger studier under en av den franska barockens främsta skulptörer, Antoine Coysevox.

Vid samma tid i Stockholm hade den kungliga medaljören och medaljören vid Myntet Arvid Karlsteen (1647–1718) avlidit och man sökte hans efterträdare. Det svenska sändebudet i Paris fick upp ögonen för den skicklige Hedlinger som inställde sig i Stockholm i augusti 1718 och anställdes med uppgift att gravera mynt- och medaljstamper och bedriva undervisning. I Stockholm stannade han till 1745, förutom vissa avbrott för utlandsresor där han utförde arbeten för påven och de danska och ryska hoven. Hedlinger var mycket produktiv och ständigt anlitad i Sverige och tog inte bara eget initiativ till Riddarhusmedaljen utan även till Bankomedaljen och den svenska regentlängden efter internationella förebilder.

RIDDARHUSMEDALJEN ÄR ETT av Hedlingers mästerverken. Medaljens åtsida pryds av Fredrik I:s bröstbild i fjällharnesk med medusahuvud på bröstet och

kronor på axelbeteckningen samt veck av hermelinsmanteln från vänstra axeln fäst i ett runt smycke. Inskriptionen lyder FRIDERICVS D G REX SVECIAE »Fredrik, med Guds nåde Sveriges konung« och under armen står HEDLINGER F. 1731.

Frånsidan visar inskriptionen CONSILIIS ATQVE ARMIS - ORDO EQVESTER REGNI SVECIAE »Med rådslag och vapen – Konungariket Sveriges ridderskap« (se omslag i denna utgåva av *Arte et Marte*). Däremellan syns Riddarhuspalatset med sina tilltänkta men aldrig byggda flyglar (projekterade av Jean de la Vallée), terrass och trappa ned till torget på vilket ses åkande, ridande och gående personer, en bärstol, en hund med mera. På fästet simmande moln. (Beskrivningar enligt B. E. Hildebrand, 1875.) Vad gäller utförandet och staffagefigurerna har Hedlinger uppenbart varit inspirerad av den franske gravören Jean Le Pautre som på uppdrag av Erik Dahlbergh utfört en gravyr till *Suecia Antiqua et Hodierna*. Att en man kastar vatten mot Riddarhusets fasad är igenkommande både i Suecian och på Riddarhusmedaljen. Detta har tydligen inte bekommit varken Dahlbergh eller Hedlinger utan kan ses som ett uttryck för stadslivet vid tiden.

FÖRSTA GÅNGEN MEDALJEN benämnes som Riddarhusets stora medalj är i Ridderskapet och adelns protokoll från 1817. Då utdelades den som erkänsla för betydelsefull insats till Ridderskapet och adelns bästa till lantmarskalken greve Fredrik Philip Klingspor som ledde den tidens omfattande reparationer på Riddarhuset. Därefter delades den ut sju gånger fram till 1905 till så väl ofrälse som frälse. Bestämmelser kring utdelandet saknades dock.

Vid adelsmötet 1950 väcktes frågan om att instifta en belöningsmedalj vilket så utreddes fram till 1953 års möte. Utredningsmännen ville ha en bärbar medalj med Mars och Minerva på åtsidan. Adelsmötet gick dock på utskottets linje som menade att som belöning för lång och trogen

Från 2004 är Riddarhusets medalj bärbar. Mottagarna av den äldre Riddarhusmedaljen RHstGM och RHGM (1871–2001) samt den nya RhstGM och RhGM (2004–2019) redovisas i Adelskalendern 2022.

Foto: Gabriel Hildebrand.

Foto: Gottfried Keller Foundation, Swiss Federal Office of Culture, Berne.

Johann Carl Hedlinger (1691–1771) på ålderns höst bärandes den påvliga Kristusorden vilken han blev utnämnd riddare av efter att 1727 ha uppvaktat påven Benedictus XIII med en medalj. Porträtt av J. M. Wyrsch, Kunstmuseum Luzern.

tjänst fanns redan Patriotiska sällskapets och Pro Patrias medaljer som hitintills använts och varit mycket lämpliga. Utskottet ansåg det mer värt som erkänsla och värdigast att återuppliva den Hedlingerska medaljen och använda den som belöningsmedalj än att skapa och dela ut en nyttillverkad. En icke bärbar medalj kunde dessutom delas ut till institutioner. Man menade att den borde utdelas i guld men eftersom det med gällande bestämmelser inte var tillåtet att tillverka något föremål över 15 grams vikt i rent guld så beslutades att medaljen vid denna tid fick tillverkas i förgyllt silver.

Vid 1959 års adelsmöte hade behovet av ett förtjänstecken ökat och man instiftade även en mindre storlek av Hedlingermedaljen (18:e storleken, RHGM, förgyllt silver) vid sidan av den större (23:e storleken RHstGM, guld förutom tidvis i förgyllt silver). Statuter för Riddarhusets medalj fastställdes 1953 och ändrades 1959. Statuterna ändrades återigen vid adelsmötet 2004 varvid Riddarhusets medalj gjordes om till en bärbar medalj i två storlekar.

Från 2004 utgörs Riddarhusets medalj av en bärbar dels i 12:e storleken (RHstGM) att bäras om halsen, dels i 8:e storleken (RHGM) att bäras på bröstet. Den är utförd med den äldre medaljen som förlaga och i gediget blankpolerat guld. Stadgarna skrevs om 2010 och 2019. ■

Två frihetstida medaljer

Arvid Horn och Catharina Charlotta De la Gardie

Text: Oscar Langenskiöld, riddarhusamanuens och kulturansvarig.

NÄR RIDDARHUSET LÄT prägla medaljer under 1700- och 1800-talen var det i regel för att manifestera maktskiftet inom lantmarskalksämberet och andra viktiga förändringar inom riksförvaltningen, eller för att hedra särskilda tillfällen. Här presenteras två frihetstida medaljer tillkomna på uppdrag av adelsståndet. Den ena lyfter fram en maktens man och den andra hyllar en medmänsklig hjältinna.

DROTTNING ULRIKA ELEONORA abdikerade den 29 februari 1720. Greve Arvid Horn, som tidigare fallit i onåd hos drottningen och utestängts i kylan, hade nu valts till lantmarskalk och därmed blivit riksdagens ledande man.

Medaljkonstnären Johann Carl Hedlinger fick i samband med detta i uppdrag av Riddarhuset att prägla en medalj över Horn, med dennes porträtt på åtsidan.

På fränsidan återges fem altare vilka representerar kungamakten och rikets fyra stånd. Främst står adelns altare med svärdet och prästernas med den heliga skrift. Bakom syns altare med borgarnas merkuristav och böndernas skära. Det mittersta och högsta altaret, som de övriga är

sammanlänkade med, pryds av kungamaktens insignier: kronan, äpplet, spiran, nyckeln och svärdet. Nedanför ett krönt »F« med palmkvistar, efter den nye monarken Fredrik I.

Men längst ner på kungens altare återfinns Arvid Horns vapensköld framför två korslagda lantmarskalkstavar. Det framgår vem som är den verkliga makthavaren i landet. Frihetstiden och lantmarskalkens välde hade inletts.

ÅR 1761 FÖRDÖMDES på Riddarhuset den brutala tortyren av tretton kvinnor anklagade för häxeri. Samtidigt hyllades en hjältinna, Catharina Charlotta De la Gardie, som hade trätt in till kvinnornas försvar och hjälp. Häxprocessen i Ål, eller »Trollsaken i Dalarne« som händelsen benämns i riksdagsprotokollet, hade tagit sin början fyra år tidigare.

Sommaren 1757 krävde biskopen Samuel Troilus att tretton kvinnor som anklagats för häxeri skulle föras till domstol. Efter tortyr och en två månader lång domstolsprocess tvingades de anklagade att erkänna brottet och fördes till fängelse, men släpptes av landshövdingen von Hauswolff som trodde att kvinnorna var oskyldiga. Samma slutsats fann

Hedlingers medalj över Arvid Horn, 1720. Fem altare återfinns, »förenade med ett älskvärt band«.

Foto: Martin Tunefalk. Ekonomiska museet. Kungl. Myntkabinettet

Fehrman's medal över
Catharina Charlotta De la Gardie,
1761. Grevinnan lyfts fram som
»de olyckligas stöd«.

också tinget i november samma år. Fallet återupptogs emellertid och kvinnorna utsattes för ny tortyr.

Men kvinnorna fick sina försvarare! I rättegångar och sedermera i Svea hovrätt var det nu de ansvariga för tortyren som skulle ställas till svars för sina gärningar. Då grep Samuel Troilus, nu som ärkebiskop och talman i prästeståndet, in och försökte påverka rättegången till kvinnornas förfång. När fallet nådde hovrätten hävdade han inför riksdagen att det hela egentligen var domkapitlets angelägenhet, något som fick blandat mottagande bland prästerna.

När ärendet diskuterades på Riddarhuset den 9 mars 1761 var det en upprörd stämning. Ord som »dårskap« och »barbarie« yttrades av ledamöterna, och man hoppades att saken snart skulle få ett slut i hovrätten, vilket också skedde och kvinnornas plågoandar dömdes till bland annat fängelse, avsked från tjänsten och böter.

En som hyllades som hjälte av mötesdeltagarna på Riddarhuset var grevinnan Catharina Charlotta De la Gardie, född Taube. Hon hade varit en av dem som uppmärksammat adeln och hovrätten på händelserna, tagit sig an kvinnorna, försett dem med en advokat och betalat deras levnadsomkostnader. Flera av dem kunde inte längre arbeta, märkta av tortyren.

Friherre Gustaf Reuterholm föreslog att Riddarhuset skulle prägla en medalj till grevinnans ära:

Det ovanliga och blott i gamla historier til finnande ädelmod, hvarmed Grefvinnan De la Gardie hielpt desse förtryckte qvinnor, hvilket icke allenast förtjenar at enskilt berömmas utan ock i publiquen borde med en medailles slående til hennes heder blifva bekant.

Lantmarskalken Axel von Fersen d.ä., som för övrigt var sväger till Catharina Charlotta, var av en annan mening och

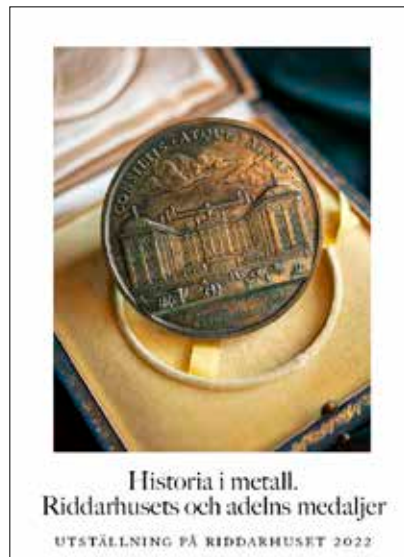
trodde att grevinnan skulle nöja sig med adelns »approbation och välbehag«. Han erinrade sig föregående riksdag då flera av rikets stånd hade föreslagit huggandet av byster och tillade att medaljer:

som endast vid besynnerlige tilfällen slogos, borde ej till för många extenderas, eljest ... om medaillers slående blefvo för allment, skulle värdet deraf förfalla.

Men Reuterholm stod på sig och fick medhåll från församlingen. Gravören Daniel Fehrman utförde medaljen som porträtter Catharina Charlotta och orden *FULCRUM INFELICIBUS* vilket betyder »De olyckligas stöd«. Hon är avbildad med en eklövskrans i håret. Det är en blinkning till den eklövskrans som kallas »corona civica«, medborgarkrona, vilken i antikens Rom tilldelades förtjänta hjältar som räddat andra medborgares liv.

På stubben som hämtats från ätten Taubes vapensköld står året inristat: 1761. ■

Under hösten öppnar utställningen *Historia i metall – Riddarhusets och adelns medaljer*. Information kommer på riddarhuset.se

Herrgårdsdatabasen

med uppgifter om tusentals egendomar

Text: Thorsten Sandberg, frilansskribent.

TILL ATT BÖRJA med, vad är en herrgård?

– Jag har formulerat en definition som bland annat stipulerar att gården bör ha varit säteri, haft adliga personer eller ofrälse ståndspersoner som ägare samt underlydande gårdar i en godsstruktur. Definitionen passar in på omkring 3 700 egendomar vilka jag gett benämningen herrgård, säger docent Göran Ulväng, mannen bakom *Herrgårdsdatabasen*.

Förutom herrgårdar upptar databasen också gårdar som Göran Ulväng definierat som »ståndsgårdar«. Hit räknar han gårdar som ägts eller innehafts av till exempel lägre officerare, länsmän och kyrkoherdar.

– Min tredje kategori är bondgårdar. Dessa får vara med av det skälet att många mindre herrgårdar såldes till bönder och styckades upp, särskilt under perioden 1750 till 1850. Även många av de militära och civila boställena blev under 1800-talet omvandlade till bondgårdar, säger Göran Ulväng.

Docent Göran Ulväng har skapat Herrgårdsdatabasen och driver den ideellt i egen regi. Han har doktorerat på uppländska herrgårdar och är till professionen lärare och forskare i ekonomisk historia vid Uppsala universitet.

Foto: Renée Edlund.

FÖR NÄRVARANDE INNEHÅLLER *Herrgårdsdatabasen* (www.svenskaherrgardar.se) närmare två miljoner uppgifter om över 10 000 olika gårdar och 180 000 personer.

– Söksystemet erbjuder användaren mängder med möjligheter att hitta efterfrågade uppgifter. Man kan söka på variabler som gårdsnamn, areal, fideikommiss, jordnaturlerna frälse, skatte och krono, titlar, personnamn och släktnamn, berättar Göran Ulväng.

VI TAR ETT exempel. Skriver man in släktnamnet Liljencrantz i boxen »Efternamn« i sökfunktionen ges beskedet att den friherrliga ätten genom tiderna ägt 17 herrgårdar och en ståndsgård. Gårdarna redovisas i bokstavsordning. Först står Alby i Botkyrka socken, herrgården som är illustrationen på databasens startsida.

Klickar man på Alby poppar ägarhistoriken från 1600-talets första hälft och framåt upp. Skrollar man sedan fram till 1867 dyker familjen Liljencrantz upp. Från detta år och två decennier framåt ägdes gården av bröderna Gösta, Axel och Carl Liljencrantz genom arv. Alby hade tidigare ägts av deras morfar juveleraren Sven Dahlström.

VARFÖR BÖRjade GÖRAN Ulväng bygga upp *Herrgårdsdatabasen*?

– Jag behövde fakta till min doktorsavhandling om uppländska herrgårdar under 1700- och 1800-talen. Sedan länge kände jag till att det inte fanns någon användbar sammanställning och att litteraturen på området var ofullständig. Så jag satte helt enkelt igång att bygga en databas för eget bruk. Under arbetet lusläste jag en lång rad verk om gods och gårdar och granskade varenda sida i Elgenstierna. Lågt räknat har jag bläddrat igenom 90 000 sidor, säger Göran Ulväng.

Herrgårdsdatabasens webbadress är www.svenskaherrgardar.se. Sökfunktionen nås via rubriken Herrgårdsdatabasen på startsidan och innehåller många fler variabler än dem som syns här. Förstasidans vinjettbild visar Alby i Botkyrka socken. Herrgårdens sista adliga ägare (åren 1867–1888) var tre bröder Liljencrantz.

[Start](#)
[Herrgårdsdatabasen](#)
[Litteraturdatabasen](#)
[Herrgårdsnytt](#)
[Herrgårdsbloggen](#)
[Finansiärer och medarbetare](#)
[Att bidra till databasen](#)
[Länkar](#)

Svenska herrgårdar

[Start](#)
[Herrgårdsdatabasen](#)
[Litteraturdatabasen](#)
[Herrgårdsnytt](#)
[Herrgårdsbloggen](#)
[Finansiärer och medarbetare](#)
[Att bidra till databasen](#)
[Länkar](#)

Svenska herrgårdar

Sök i herrgårdsdatabasen

Gårdsnamn

Landskap Härad Socken

-- Välj --

Ägare / innehavare / arrendatorer

Namn Efternamn

Titel tjänst Titel familj

-- Välj --

Egendomen Ullvi utanför Köping. Gårdsnamnet blev grunden till efternamnet Ulväng. Flygfoto från 1960-talet.

Avhandlingen kom 2004 och följdes fyra år senare av en bok om de uppländska herrgårdarnas historia. I böckerna lyfter Göran Ulväng fram herrgården i bred mening, som ett system där plogfåran var väl så viktig som arkitekturen. Ja, egentligen viktigare, för det var åkrarna som gav välståndet. Göran Ulväng är lätt kritisk till den ibland ensidiga synen på herrgården som en manifestation av kultur och förfining.

Men herrgården som statusmarkör var förstås också av viss betydelse för dem som förr investerade i herrgårdar. Och är det fortfarande. En anrik herrgård kan betyda pricken över i:et i framgångsrika och förmögna entreprenörers livsstilsbyggande.

GÖRAN ULVÄNGS INTRESSE för herrgårdar började inte med doktorsavhandlingen. Under uppväxten hade han närbild med herrgårdsmiljöer eftersom hans släkt i flera generationer ägt herrgårdar.

– Det började med min farfars farfar storbonden och riksdagsmannen Carl Eric Carlson. Han köpte flera herrgårdar i Västmanland under 1860- och 1870-talet. Syftet var att expandera jordinnehavet, men jag tror att statusmomentet också fanns med. Som godsägare fick han tillträde till en helt annan social arena än den som erbjöds en storbonde, och det stärkte säkert också hans position i riksdagen, säger Göran Ulväng.

År 1861 köpte Carl Eric Carlson egendomen Ullvi utanför Köping. Gårdsnamnet blev så småningom grunden för familjenamnet Ulväng. Göran Ulväng och hans familj bor själva i en herrgård. Dock ingen av släktens utan förvärvat under senare år.

HEMMA I ARBETSNUMMERET ser Göran Ulväng till att *Herrgårdsdatabasen* ständigt växer och förfinas. I genomsnitt

ägnar han ett par timmar varje dag året om åt detta arbete. Värdefulla tillägg och rättelser inflyter då och då från släktföreningar, gårdsägare och hembygdsforskare.

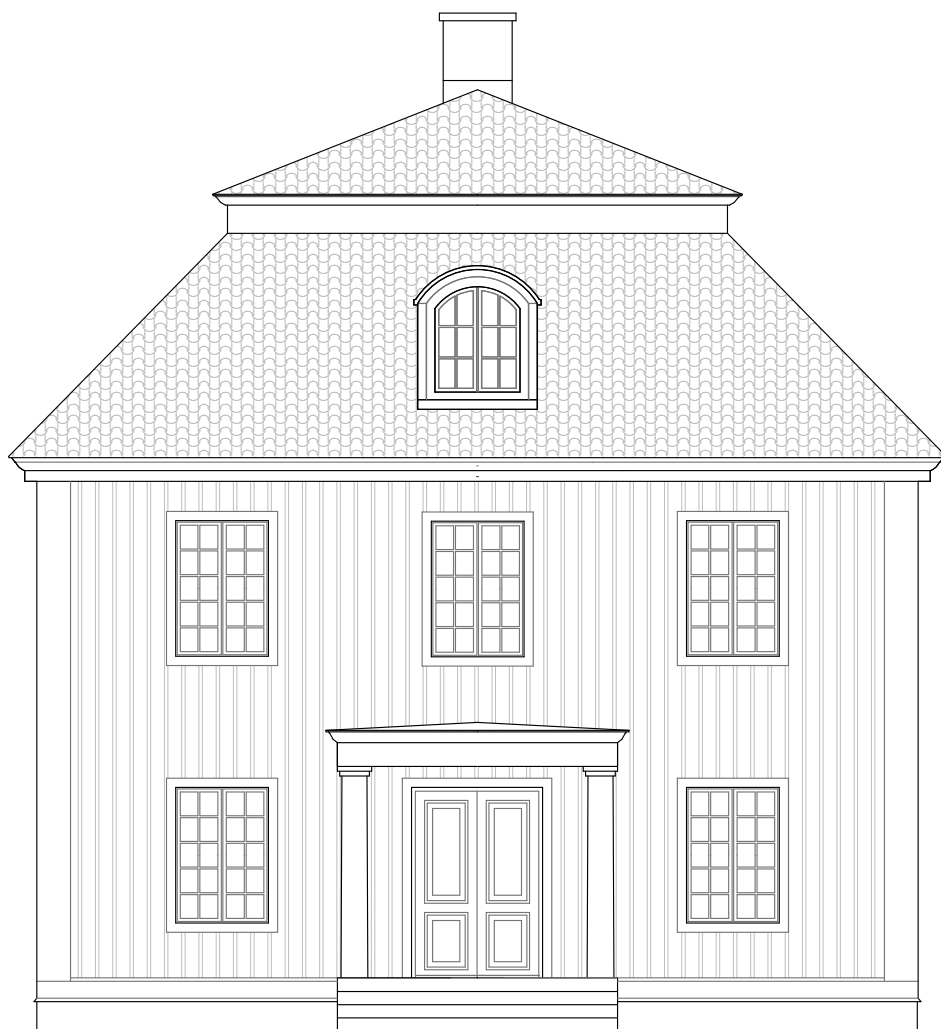
Ju mer komplett databasen blir, desto mer användbar är den. Göran Ulväng välkomnar därför alla läsare av *Arte et Marte* att bidra med uppgifter. Använd e-postadressen i faktarutan här nedan.

HUR SER FRAMTIDEN ut för *Herrgårdsdatabasen*? Under överskådlig tid kommer Göran Ulväng att driva verksamheten helt i egen regi men fortsatt med en del stöd utifrån.

– Jag har ett bra samarbete med flera institutioner, framför allt Riksarkivet som visat stort intresse, men också med Dansk Center for Herregårdsforskning som är knutet till bland andra Århus universitet och Nationalmuseet i Köpenhamn. Ett liknande center i Sverige är vad jag drömmer om och hoppas på, säger Göran Ulväng. ■

Prenumerera gratis på Herrgårdsnytt

Det elektroniska nyhetsbrevet *Herrgårdsnytt* innehåller aktuell information om vad som händer inom herrgårdsområdet. Här redovisas allt från konferenser och utställningar till nya böcker och de senaste tidskriftsartiklarna. Samtliga nyhetsbrev från starten 2012 finns tillgängliga i *Herrgårdsdatabasen* under rubriken Herrgårdsnytt. *Herrgårdsnytt* skickas ut vid ungefär tio tillfällen varje år. Prenumerationen är gratis. För att fortlöpande få tillgång till det rika informationsutbudet i *Herrgårdsnytt*, skicka en e-post till Göran Ulväng: goran.ulvang@ekhist.uu.se.

Ädelhus

www.adelhus.se 0705-98 00 00

Skräddat för herrskap

Bakom garderobsdörrarna på Svaneholm

Text: Emma Severinsson, fil.dr i historia och lektor i modevetenskap, författare till boken Skräddat för herrskap, Petesso förlag 2022.

EFTER EN RESA 1869 klev grevinnan Mathilde Hallenborg (1834–1933) in genom dörren till sitt hem Svaneholms slott. Mathilde Hallenborgs ena dotter Ebba Hallenborg (1857–1941) (senare von Horn) mötte henne med förvåning eftersom hon såg så »konstig och smal ut». Ebba von Horn nedtecknade händelsen i sina minnesanteckningar 1914. Anledningen till att hon upplevde modern annorlunda var på grund av att hon inte var klädd i den krinolin, en ställning som bars under kjolen och gav den en omfångsrik klockform, som hon vanligtvis använde.

Mathilde Hallenborg (1834–1933), född Sparre, följde gärna modet. Här iklädd en omfångsrik krinolin.

Mathilde Hallenborg hade rest iväg i en brun krinolin-klänning, uppsydd hos hovleverantören M. Bendix i Köpenhamn, och känt sig fin i den. Modet i Paris hade dock ändrats de senaste åren och krinolinerna hade övergivits vilket födde en önskan hos Mathilde Hallenborg om att följa med i modets strömningar och därför valde hon bort den vida kjolen. De omfångsrika krinolinkjolarna var på modet från mitten av 1800-talet till 1870-talet. Ebba von Horn hade aldrig tidigare sett sin mor utan en vid kjol och blev därför förvånad. Utifrån minnesbilden kan flera intressanta iakttagelser göras. Inte minst att det var viktigt för kvinnorna på Svaneholms slott att vara moderiktigt klädda men också att kläder kunde uppfattas som en betydande del av en persons identitet. Mathilde Hallenborg kändes främmande för sin dotter när hon uppträdde i en turnyrklänning som gav henne en ny kroppsform, där bakdelen förstärktes genom en kudde medan också tyget samlades bak.

EBBA VON HORNS minnesanteckningar om barndomen, tillsammans med dagboksanteckningar nedtecknade av system grevinnan Eva Ehrensvärd (1864–1947) (född Hallenborg) under 1880-talet, är värdefulla för att få en inblick i livet som levdes på slottet. Båda systerarna skriver mycket om just mode och genom dessa reflektioner kan vi ta del av den betydelse som kläder och konsumtion hade för kvinnorna på slottet under 1800-talet.

Svaneholms slott är beläget utanför Skurup på den skånska landsbygden. Familjen Hallenborg, ryttmästaren Carl (1859–1872) och Mathilde (född Sparre af Söfdeborg) och deras dotter Ebba, flyttade in 1860. Dottern Eva föddes fyra år senare. Slottet fanns i familjens ägo fram till 1934. Efter att Eva Ehrensvärd tillsammans med maken greve Augustin Ehrensvärd tagit över slottet genomförde de kostsamma renoveringar och en kort tid efteråt avled Augustin Ehrensvärd. Eva Ehrensvärd hade inte längre råd att behålla hemmet i dess forna glans. Slottet auktionerades därför ut och köptes av Vemmenhögns härads fornminnes- och hembygdsförening som än i dag driver det som ett museum.

Eva Ehrensvärd var noggrann med att bevara sina ägodelar till eftervärlden. Hon fäste till exempel lappar på klänningar och andra plagg med information om i vilka ateljéer de var uppsydda eller i vilka butiker de var inköpta. Hon antecknade också vem som burit dem och när. Denna information tillsammans med levnads- och dagboksanteckningarna och det faktum att kläderna finns bevarade i Svaneholms textilmagasin gör att vi kommer nära Ebba von Horn och Eva Ehrensvärd. För kvinnor i deras position var kläderna betydelsefulla eftersom de visade upp familjens förmögenhet och en moderiktig utstyrsel signalerade att de följde med sin tid. Dessutom var det viktigt att vara vacker och visa upp sig på sociala tillställningar som ett led i att finna en make. Garderoberna förväntades vara omfångsrika eftersom en dag fylld av aktiviteter kunde innebära så mycket som fem ombyten. Förmiddagsklänningar, visit- och promenaddräkter, resdräkter, eftermiddagsklänningar och

aftonklänningar var plagg som överklassens kvinnor förväntades fylla sina garderober med. Trots att Svaneholm var beläget på landsbygden kunde systrarna hålla sig uppdaterade och ta del av det senaste modet. De reste till Köpenhamn, Stockholm och Paris och läste svenska och utländska modetidningar. Järnvägen som anlades mellan Ystad och Malmö på 1870-talet underlättade shoppingturerna.

UNDER EVA OCH AUGUSTIN Ehrensvärds bröllopsresa 1883 besökte de Paris. Eva Ehrensvärd lockades av de många nyheterna i modets huvudstad och köpte bland annat en hatt som »var uti grått kläde med grått sammet på o några fjädrar midt fram o der sattes ner ett litet grått uppstoppadt hufvud af en kattunge! Jag begagnade den mycket o triftes utmärkt med den«. Hatten finns utställd på Svaneholm och väcker uppmärksamhet med den i dag otänkbara modedetaljen i form av en uppstoppad kattunge.

Under sin bröllopsresa i Paris köpte Eva Ehrensvärd (1864–1947) en hatt med den i dag otänkbara modedetaljen i form av en uppstoppad kattunge.

Foto: Helene Toresdotter.

I slutet av 1800-talet dekorerades moderiktiga hattar med fjädrar, sidenband och blommor. Trenden att dekorera hattar, muffar och pälskragar med uppstoppade djur var ny när Eva Ehrensvärd köpte sin hatt. I tiden fanns en fascination för djur och natur vilket således avspeglades i modet. Vidare blev Eva Ehrensvärd betagen av en kapp som hon fann i en butik i Paris:

Jag var förtjust i min vackra kappa! Aldrig, hvarken förr, eller senare har jag haft en så vacker kappa! Den var nog dyr, jag skulle nu kunna gissa på mellan 200-300 frs, men minns det ej. Jag kommer blott ihåg, o jag kände vissa samvetsförebåelser, att jag skulle ha en så dyr kapp, men lycklig var jag o se'n på vintern i Stockholm, då alla ännu gingo i sina »visitkappor«, var jag, o en af diplomatfruarna – antagligen friherrinnan Wedel, eller fru Gude – då de enda, som hade dessa små, korta kappor! Min var vackrast, ty den andra var helt af skinn eller sammet.

Inköpen skänkte glädje i flera år framåt och vittnar om Eva Ehrensvärds önskan om att skilja sig från mängden och uttrycka en personlig stil, trots förväntningarna som fanns på att följa modet.

En personlig prägel hade också den riddräkt som Ebba von Horn lät sy upp 1882. För att nysta upp varifrån inspirationen till den svartröda dräkten kom ifrån måste vi backa tillbaka till 1700-talets slut. Här möter vi friherre Rutger Macklean (1742–1816) på Svaneholms slott, mest känd för eftervärlden som jordbruksreformatör. Rutger Macklean ägde en hovdräkt, skraddad enligt Gustav III:s önskan om hur en nationell dräkt skulle utformas, i svart med röda detaljer. När Rutger Macklean avled ärvde hans kusk många av hans tillhörigheter och 1866 såldes dräkten tillsammans med mycket annat på en auktion. Det var Mathilde Hallenborg som ropade in hovdräkten och 16 år senare fann Ebba von Horn den och lät sy upp en svart och röd riddräkt i liknande stil. Att Ebba von Horn inspirerades av en herrdräkt var inte anmärkningsvärt eftersom kvinnors riddräkter under 1800-talet ofta hämtade inspiration från den manliga garderoben.

KLÄDERNA SKÄNKTE DOCK inte alltid glädje. I systrarnas anteckningar finns flera noteringar om att modet kunde vara obekvämt och tvingande. Korsetterna, som var ett oundgängligt plagg för de kvinnor som ville uppfattas som respektabla under 1800-talet, kunde vara mycket obekväma. Eva Ehrensvärd beskrev upplevelsen av att klä sig i korsett: »det var nästan ej möjligt, att snöra igen den, men det måste gå o på vägen dit var jag riktigt rädd, att jag skulle blifva illamående!« Under vigseln med Augustin Ehrensvärd 1883 var Eva klädd i en bröllopsklänning med ett midjemått på 49 centimeter, vilket förstärkte hennes upplevelse av att vara hårt snörad. Hon noterade i sin

Eva Ehrenborg 1895.

dagbok att hela den överdådiga bröllopsutstyrseln, med en tung krona, ett långt släp och »dertill på klackar så höga som styltor«, gjorde att hon fick gå rak och stel upp för altargången. En moderiktig klädsel kunde väga så mycket som sju kilo och troligtvis var Eva Ehrensvärds bröllopskläder tyngre än så.

MODET KUNDE OCKSÅ få hälsovådliga konsekvenser vilket en episod i minnesanteckningarna visar på. Baler var tillställningar som systrarna ofta bevistade, ibland flera gånger i veckan. Minnet av en bal 1866 hade särskilt etsat sig fast i Ebba von Horn. Hennes »förtjusande« sjutton-åriga faster Elisabeth Hallenborg (1848–1938) (senare Mörner) var klädd i en ärggrön klänning. Under kvällen började Elisabeth Hallenborg må så dåligt att hon fick lämna festligheterna. Därefter var hon sängliggande i tre dagar. Det visade sig att det var den moderna gröna klänningen som gjort henne sjuk. Grönt hade vid tiden blivit en omåttligt populär färg. Inredning, konditoriprodukter och kläder färgades gröna. Tidigare hade det inte funnits några bra sätt att framställa gröna färger men snart började arsenik användas för att ta fram önskvärda nyanser. Elisabeth Hallenborgs klänning visade sig vara färgad med arsenik och efter att detta uppdagades brändes den upp. Efter några dagar till sängs kunde Elisabeth Hallenborg delta i kvällens bal. Det var dock inte alla som hade turen att bli friska utan det finns exempel på kvinnor som dog efter att ha burit arsenikfärgade klänningar. Även fabriksarbetare som arbetade med att färga produkterna kunde bli allvarligt sjuka och i värsta fall avlida.

De kläder som inte längre användes på grund av att de blivit utslitna, eller som i fallet med Mathilde Hallenborgs krinolinklänningar blivit omoderna, kunde återbrukas. På Svaneholm finns ett sidenlapptäcke bevarat som var sytt av Mathilde Hallenborgs ungdomsklänningar. Ebba von Horn beskrev hur hon beundrade de vackra textilierna som »skiftande i rose och gredelint, för resten storrutiga och smårutiga i mörkbrunt och grått, blått och grönt«. Hon återberättade hur en onkel Otto Thott skämtade om »att hvar han kom på ställena kröp han under fruarnas kjolar då han skulle lägga sig«. Det var således inte ovanligt att ta tillvara på tygerna och sy lapptäcken av dem även på andra slott och herrgårdar.

MODE HAR OFTA kopplats samman med fåfänga och historiskt sett har det funnits en oro för att kvinnornas intresse för kläder skulle locka dem från viktigare åtaganden som hem och familj. Mode kan dock beskrivas som det på ytan ytliga, och precis som systrarnas dagböcker och minnesanteckningar visar har mode och kläder en vidare betydelse och kan ge oss insikter om hur livet tedde sig på ett slott under 1800-talet. ■

Till höger: Sidenlapptäcke sytt av Mathilde Hallenborgs ungdomsklänningar.

Nedan. Eva Hallenborg gifte sig grevinna Ehrensverd 1883 i en brudklänning med ett midjemått på 49 cm vilket krävde en hårt snörad korsett.

Foto: Helene Töresdotter.

Foto: Helene Töresdotter.

W 2160:9.

Y gamla tiden fanns för
alla hushålls lagstärken
af damernas aflagda
viden klädning, dess
hålls tidskott förpinnas
Matilda Hallerberg född
1840, smickad och
hennes dotter Pika Petersen
år 1880 född.

Eva Ekeblad

Första kvinnan i Vetenskapsakademien

DEN 3 DECEMBER 1748 höll Kungliga Vetenskapsakademien ett historiskt sammanträde. Vid detta möte valdes Eva Ekeblad in som hedersmedlem och blev därmed den första kvinnan i Vetenskapsakademien.

Eva Ekeblad (född De la Gardie) valdes in tack vare de rön hon hade gjort, presenterade i uppsatsen *Försök at tillverka Bröd, Brännvin, Stärkelse och Puder af Potater*.

Eva Ekeblad hade på eget initiativ börjat forska sedan hon fått reda på att Vetenskapsakademien av Sveriges riksdag 1746 hade fått i uppdrag att ta fram en utredning om »hur den gäneliga jordfrukten potatoes bör planteras, skötas och njutas.«

Hur kunde då en 24-årig kvinna känna till detta?

Jo, det mest troliga är att Evas make, Claes Claesson Ekeblad, ledamot av Vetenskapsakademien, hade berättat

Text: Eva-Karin Gyllenberg, journalist på Dagens Nyheter och författare till boken Svenska kvinnliga pionjärer. Från Agnes till Wilhelmina, Ordalaget Bokförlag 2021.

för henne om uppdraget. Eva Ekeblad började forska på amatörnivå och resultaten lät inte vänta på sig.

Eva, som föddes 1724, samma år som Jonas Alströmer hade börjat odla potatis på sin gård Nohaga i alingsåstrakten, skulle genom sina praktiska experiment komma fram till att potatis var en gröda som kunde omvandlas till både dryck, bröd och stärkelse – och därmed puder. Det sista var inte oväsentligt i en tid då många svenskar i de högre samhällsskikten bar peruk som behövde pudras regelbundet. Tack vare de ekebladiska rönen kunde man därmed gå ifrån bruket att pudra perukerna med arsenik, något som var direkt hälsovådligt.

Eva Ekeblad påvisade att man genom att koka och mosa potatisen kunde dryga ut spannmålet vid brödbakning. Vid den här tiden tillverkades brännvin av korn, men kornet var en bristvara i Sverige 1746 och därför importerades en hel del spannmål – något som fick negativ påverkan på den svenska handelsbalansen. Eva Ekeblads experiment visade att man också kunde tillverka brännvin av potatis och det är denna »upptäckt« hon har blivit mest uppmärksammas för.

Jonas Alströmer, mannen vi förknippar med potatisens intåg i Sverige, och Jacob Faggot, sekreterare i Vetenskapsakademien, granskade Eva Ekeblads uppsats och strödde lovord över den. Uppsatsen kom att tryckas i det årets handlingar och Eva Ekeblad valdes ett par veckor senare (i december 1748) in i Vetenskapsakademien som första kvinna.

Det finns inga belägg för att Eva Ekeblad deltog i Vetenskapsakademiens sammanträden, men hon fortsatte sina experiment och ett par år efter det att hon hade valts in i Akademien presenterade hon nya rön. Då handlade det om en speciell tvål att använda bomullsläftblekerier och blekning av bomullsgarn.

Det kom att dröja 200 år innan den andra kvinnan, Lise Meitner, valdes in i Kungliga vetenskapsakademien, men det är – som det brukar heta – en annan historia. ■

Eva Ekeblad, född de la Gardie (1724–1786) första kvinnan i Vetenskapsakademien. Porträtt av Olof Arenius. Finlands Nationalgalleri.

Atelier Torbjörn
TILLANDER

FINSKT HANTVERK I SJÄTTE GENERATION

GLOGATAN 1, 00100 HELSINGFORS, FINLAND • TILLANDER.COM
TEL +358 40 043 6443 • TILLANDER@TILLANDER.COM

Christopher Polhem

Entreprenörernas entreprenör och universalgeni

Text: Michael H. Lindgren, författare till Christopher Polhems Testamente. Berättelsen om ingenjören, entreprenören och pedagogen som ville förändra Sverige. Innovationshistoria Förlag AB, 2011.

NÄR DEN GAMLE Christopher Polhem avled på sin stora gård på Hornsgatan intill Maria kyrka på Södermalm i Stockholm var han en berömd, hyllad, rik och adlad medborgare. Folk i allmänhet häpnade över allt han hade åstadkommit under sitt långa 89-åriga liv. Hans märkvärdiga livsresa hade tagit sin början som tonåring, då han övergiven av släkt och vänner, tvingades ge sig ut i världen för att själv förtjäna sitt bröd.

NÄR POLHEM FÖDDES år 1661 var Sverige en stormakt. Landets gränser omfattade Finland och delar av västra Ryssland, nuvarande Estland och Lettland samt flera provinser i Nordtyskland. Den dominerande näringen var jordbruk. På ett område var vårt land särskilt framstående då Sverige var världens största järnproducent. På 1660-talet exporterades 33 000 ton järn. Även koppar utgjorde en viktig exportvara, inte minst som råvara till mynt, med som bäst cirka 3 000 ton årligen. Centrum för kopparutvinningen var Stora Kopparberget i Falun.

Christopher Polhem (som bar namnet Pohlhammar fram till adlandet 1716) föddes på Gotland. När fadern dog togs den då nioårige Polhem om hand av sin farbror i Stockholm. Två år senare dog även denne varvid Polhem försköts av sina släktingar och lämnades åt sitt öde. Tretton år gammal fick han anställning som smådräng hos en adelsdam som ägde flera större gods och han hamnade på gården Vansta på Södertörn. Hennes namn var Margareta Wallenstedt, änka efter riksrådet Mattias Biörenklou.

Polhem brann för tekniska ting och fick vid 14 års ålder tillåtelse att bygga sig en egen verkstad på Vansta i vilken han själv gjorde alla sina verktyg och en avancerad svarv. Där började han tillverka maskiner, stekvändare, bestick med mera och för prästerna på bygden reparerade han väggur i utbyte mot lektioner i latin. Många häpnade över vad den unge självlärd pojken kunde skapa och man började tala om att han hade »svartboken eller trollkonsten«.

Genom nyfikenhet, kreativitet och en enastående problemlösningsförmåga kom han anmärkningsvärt långt på de praktiska områdena. Ett 100 år gammalt astronomiskt urverk i Uppsala domkyrka kom att bli nyckeln till

teoretiska studier. I utbyte mot att han lagade detta konstur blev han 25 år gammal student vid universitetet i Uppsala. Han lyckades med beröm laga det komplicerade och mycket stora urverket och förbättrade det dessutom i många avseenden. Samtidigt läste han matematik och mekanik, men fick inte mycket tid till studier. För att försöka hinna med alltsammans lärde han sig att bara sova tre timmar per natt. Hans eget valspråk belyser hans starka karaktär: »En beständig flit gör vana, vana gör lusten, och lusten öfvervinner alt.«

FRAMGÅNGEN MED KONSTURET ledde till att Bergskollegium i Stockholm kontaktade honom och bad honom konstruera en gruvmaskin för att lyfta rasmassor och kopparmalm upp ur gruvan i Falun, där ett stort ras hade skett 1687. Han hade ingen erfarenhet av detta men kom att lösa problemet på sitt eget unika sätt. De största gruvmaskinerna var de traditionella så kallade uppfodringsverken, som var vattenhjuldrivna maskiner av trä med metallbeslag, försedda med läderlinor som lyfte malmen i trätunnor till marknivån för vidare transport. Vattenhjulen, som var gjorda i grovt timmer, kunde vara uppåt tio meter i diameter och fick sitt vatten via rännor från högt liggande sjöar.

Omkring årsskiftet 1690–1691 var Polhem klar med sin konstruktion och en funktionsmodell i trä. Den var över fem meter lång och bars upp på slottet Tre Kronor av tio man för att demonstreras för kung Karl XI och representanterna från Bergskollegium. Den universella modellen hade tre valbara drivkällor – vattenhjul, vinddrift och hästvandring, avsedda att placeras vid marknivån i gruvan. I stället för att lyfta med de traditionella dyra linorna skedde transporten av tunnorna med hjälp av fjädrande hakar på »räls« av fram- och återgående trästänger. Maskinen, som Polhem kallade »hakspel«, kunde transportera mängder av stora tunga tunnor horisontellt under jord i gruvgångarna; vertikalt upp till markytan och till sist horisontellt till hyttan för smältning. Där tömde tunnorna sig själva genom att deras botten öppnades automatiskt. De tomma tunnorna återgick sedan tillbaka ner i gruvan. Detta var världens första automatiska mekaniska transportsystem, långt före Henry Ford

Christopher Polhem (1661–1751), här 41 år. I handen håller han en proportionalcirkel, ett matematiskt instrument för enklare beräkningar och omvandlingar, för att visa betraktaren att han är en »mechanicus». Oljemålning i Polhemsmuseet.

och det löpande bandet! Polhem skrev att allt detta skedde »så at ingen tilhielp af folkz händer var nödig».

Modellen blev av »Konung Karl XI sjielf med nådigaste wälbehag i tre tijmar på Slottet beskådad», berättar Polhem. Kungen och övriga närvarande var överväldigade. I maj 1691 gav kungen order till Bergskollegium att ge Christopher Polhem en rejäl belöning. Dels fick han 300 daler silvermynt för att göra en studieresa inom landet; dels betalad för alla utlägg och arbetstiden med modellen, och sist men inte minst, en livstids »pension» eller lön på 500 daler silvermynt per år. Motiveringen var:

denne Pohlhammar är en infödd svensk och har förvärfvat sig god förfarenhet så uti mathesi som själfva mekaniken och är dessutom begåfvad med ett inventiöst och kvickt ingenio, skolandes ännu hafva flere andre vackre inventioner på förslag, att han således med tiden oss någon god och nyttig tjänst lærer kunna göra, om han allenast uti sitt torftige tillstånd erhåller någon understöd.

År 1692 fick Polhem order att skrida till verket på plats i Falun och året därpå stod Polhems fullskaleversion av hakspelet färdigt vid randen av koppargruvan. Av olika skäl begränsades maskinen till att bara kunna utföra det horisontella lyftet. I ett test som utfördes mellan ett traditionellt

linspel och hakspelet vann Polhems maskin övertygande. Lyfthöjden var imponerande 53 meter.

I OCH MED DESSA två projekt – konsturet och hakspelet – hade Polhem tydliggjort sin skicklighet som både innovator och som entreprenör. Han hade det som krävdes för den rollen – kunskap, överblick, planeringsförmåga och inte minst mod. Fler stora komplicerade projekt skulle följa och med tiden skulle han visa sig vara den främste entreprenören på teknikens område i Sveriges historia.

Polhems intressen sträckte sig långt över det tekniska och fler skulle de bli med åren. Bland de områden som han ägnade sig åt och efterlämnade många skriftliga dokument om märks: nationalekonomi, politik, industridesign, företagsekonomi, industrialisering, teknisk utbildning, pedagogik, barnuppfostran, språk, geologi, religion och matlagning. Men det finns också dramatiska stycken och komedier, och skrifter om alver och småfolk. Nära 20 000 sidor av hans hand har bevarats och ytterligare cirka 600 sidor har tryckts.

PÅ STATENS BEKOSTNAD fick Christopher Polhem 1694–1696 göra en resa till utlandet för att studera främst gruvteknik, men även annan teknik och vetenskap. Han kom att sluka allt det nya och annorlunda han mötte på denna resa – med såväl beundran som kritik. När han kom hem var han fylld av idéer för Sveriges utveckling och skulle de närmaste decennierna arbeta, uppfinna och driva en mängd olika projekt som den entreprenör han var. Han skulle också få nya titlar och ytterligare inkomster. Här är några exempel på hans mångsidighet och komplexiteten i hans projekt:

1694 Entreprenören Polhems radikala memorial (förslag) till Bergskollegium om att förändra Stora Kopparberget i grunden genom att betrakta hela gruvan som ett tekniskt system. Han ville driva samtliga gruvpumpar och uppfodringsverk (vilka drevs av var sitt vattenhjul) med ett enda stort hjul. Detta hjul skulle också driva sågverk, pumpborrverk och andra maskiner. Dessutom skulle ett kanalsystem för frakt av malm och varor byggas ända fram till gruvan, plus många fler förändringar. Denna oerhört omfattande modernisering, som saknade motstycke i världen, var för omfattande och visionär för att förstås av de ansvariga och genomfördes därför aldrig.

1697 Laboratorium Mechanicum – Sveriges första statliga skola i allmän teknik (mekanik och hydromekanik) och ett tekniskt-vetenskapligt laboratorium. Drevs periodvis, i mån av tid, av Polhem med statliga medel ända in på 1740-talet. Laboratorium Mechanicum var också vår första tekniska mäsas, i liten skala.

1697 Polhems radikala plan att industrialisera Sverige – långt före den industriella revolutionen i England. Den var för storartad för att accepteras. Säkert spelade Nordiska kriget som bröt ut år 1700 också en roll, då Sverige försattes i krigskonjunktur.

1690-tal Det mekaniska alfabetet. Ett teknikpedagogiskt system av trämodeller för mekanisk konstruktion. Användes senare på bland andra КТН och Chalmers.

1698 Karl XI:s spel. Ett stort linspel med vattenhjulet placerat på avstånd från lintrumman för att hindra vatten att rinna ner i gruvan. Ingen hade tidigare lyckats med detta. Överföringen av kraften mellan vattenhjul och lintrumma skedde med trästänger, så kallade stånggångar.

1698 Stånggången i Bispberg i Dalarna. Den kunde föra kraften från vattenhjulets rörelse till en gruvpump 500 meter bort. Polhem ökade dessa avstånd i flera andra maskiner han byggde genom att förbättra de gamla tyska stånggångarna. Detta bidrog ytterligare till att hans namn spreds över landet.

1698 Directeur öfwer Bergsmechaniquen. En nyinrättad tjänst för Polhem med ansvar för all gruvmekanik i landet.

1700 Konstmästare i Falun, det vill säga ansvarig för alla gruvmaskiner med mera där.

1700 Stjärnsunds Manufakturverk. Sveriges första ”moderna” industri.

1709 Stora Wattukonsten vid Karl XI:s schakt i Kopparberget. Polhems största vattendrivna och mycket effektiva vattenhjulsdrivna pump för att hålla gruvan torr.

1710 Collegium Curiosorum i Uppsala, Sveriges första naturvetenskapliga sällskap, var Polhems idé.

1716 Kommersråd och adlad med namnet Polhem av Karl XII i Lund.

1716 Daedalus Hyperboerus. Polhems idé till Sveriges första tekniska tidskrift. Publicerad i samarbete med Emanuel Swedenborg.

1716–1724 Torrdockan för reparation och byggen av fartyg uthuggen ur urberget i Karlskrona. Polhems idé. Utförd av Charles Sheldon.

1716 Bron vid Rånnum över Göta älv vid Vänersborg. Christopher Polhem byggde tillsammans med sin son Gabriel denna stora timmerbro på några veckor. Den var dimensionerad att hålla för ammunitionsvagnarna inför Karl XII:s anfall mot Norge.

1716 Kanal mellan Göteborg och Vänern, för sjöfart ända till Norrköping. Beställd av Karl XII enligt Polhems idéer. Förverkligades först på 1800-talet i form av Göta kanal.

1716 Slussen vid Karlsgraf och slussarna i urberget i Trollhättan, vilka ingick i det stora kanalprojektet. Polhems huvudpoäng med dessa slussar var att de skulle göra Vänersborg till ett industrisamhälle, med saltsjuderi, spiksmide, plåtslageri och flera manufakturverk för tillverkning av varor i stål och mässing. Karl XII:s död i Norge vintern 1718 avbröt dessa projekt för Polhems del.

POLHEMS KÄRASTE PROJEKT kom dock att bli Stjärnsunds manufakturverk i södra Dalarna. Dit flyttade han med sin hustru Maria och deras sex barn år 1700. Orsaken till att Stjärnsund skapades formulerade Polhem så här efter hemkomsten från den utländska resan:

Sedan jag under mina utrikes resor befunnit, huru andra Nationer prydde och gagnade sina länder med allahanda manufacturer, Commerce, Skeppz-byggerier etc. så förtröt jag högeligen wara hemma i ett Land, hwarest alt sådant litet påtänktes ...

Ja, jag blygdes, på hela Nationens wägnar och åstundade efter min hemkomst göra en begynnelse, så långt mina ringa wilkor wille tillåta, med några manufacturi-ers inrättande här i Sverige.

Machina Nova. Vännen Samuel Buschenfeldts teckning av Christopher Polhems hakspel i Falu koppargruva. Kopparstick av Jan van Vianen, utförd i Amsterdam 1694 eller 1695. Detta reklamblad är skapat av Polhem för att hitta presumtiva kunder utomlands. Men för att hindra att någon skulle kunna bygga maskinen i full skala utgående från teckningen, har han lagt in flera ”fel” i konstruktionen till vänster. Alla sådana försök skulle misslyckas! En klok säkerhetsåtgärd i en tid utan säkra patent. Ur Dahlbergh, Erik, red. Suecia Antiqua et Hodierna. Vol 1, Stockholm 1698.

CHRISTOPHER POLHEM VAR också en industrialist och företagarentreprenör. Trots genomtänkta välformulerade förslag till myndigheterna fick han inget gensvar till att förvandla vårt land till ett blomstrande industriland. Han tänkte sig ett Sverige fyllt av fabriker vid våra älvar och vattendrag, där vattnets och skogens energi med hjälp av mer eller mindre automatiserade maskiner förvandlade bland annat järn och koppar till prisvärda hållbara kvalitetsprodukter. Sporrad av dessa motgångar beslutade han sig för att visa samtiden och efterkommande generationer vad vi hade kunnat göra. Den mångsidiga unika »framtid-fabrik« han hade i åtanke döptes till Stjärnsund efter hans gamla vän och finansär för projektet Gabriel Stierncrona. Utan dennes mycket stora förtroende för Polhem hade manufakturverket inte kunnat bli verklighet. Stierncrona blev senare Sveriges förste justitiekansler och president i Svea hovrätt 1723.

Projekteringen av manufakturverket hade kommit igång runt år 1699. År 1700 beviljades tillståndet att göra en mängd varor i metall som takplåtar, köksredskap, hänggränor och verktygsmaskiner exempelvis svarvar. Bland de olika fabrikerna på manufakturverket märks urfabriken, filfabriken, låsfabriken och tallriks- och bågarefabriken. Inget annat manufakturverk i landet kunde skryta med ett så omfattande och varierat sortiment. Stjärnsund var i drift med Polhem på plats, ständigt utvecklande verksamheten, mellan åren 1700 och 1736. Till hans stora sorg förstördes 1737 det mesta av anläggningen, husen och maskinerna i en stor brand, men då hade han flyttat till Stockholm.

EN BESKRIVNING AV Stjärnsund kräver många fler sidor än vad som får plats här, men några saker måste nämnas. Efter ett par år kom produktionen igång och 1711 var större delen av anläggningen klar. I urfabriken gjordes vägg- och golvvur med speciella automatiserade maskiner. Polhems ursprungliga idé var att masstillverka billiga kvalitetsdelar som kugghjul och visare till alla Europas urmakare – en stor tanke. Men motstånd från bland andra det traditionsbundna skråväsendet ledde till att han började tillverka och montera färdiga urverk på Stjärnsund. Dessa kunde köpas på postorder, långt innan Clas Ohlson.

Polhem kom också på idén att man kunde beställa ett urverk i byggsats. Kunden fick alla delar i en låda, de nödvändiga verktygen och en instruktion hur man monterade det hela. Man lurade då urmakaren på sammansättningskostnaden, menade han. Kvaliteten var hög och priset lågt då delarna var gjorda med maskiner. Montera själv – 230 år innan Ingvar Kamprad och hans IKEA!

År 1729 skrev Christopher Polhem om urfabriken:

På detta sätt förmodade jag förfärdiga ur för så mycket bättre köp eftersom wattudriften behöver ej maat och löön som människior.

Bristen på arbetare, på grund av jordbruket och det uppblussade kriget när hans arbetare valde att få bättre betalt som soldater, hade lett honom in på dessa tankar.

På Stjärnsund gjordes också Polhems enormt smarta låskonstruktioner – dörrlås och hänglås. Grundkonstruktionen i hänglåsen – »Polhemslåsen« – är än i dag bland de bästa hänglåsen vi har i hela världen och de tillverkas i miljoner exemplar av företag som ABUS och Abloy. Hans stora

»Polhemslåsen« är än i dag bland de bästa hänglåsen vi har i hela världen...

intresse för ur- och låsproduktion gjorde att han utvecklade ett helt system för noggrann serie- och massproduktion som föregriper det som förverkligades i USA på 1800-talets början. *The American System of Manufacturing* är grunden för massproduktion av bland annat Singers symaskiner, Fords bilar och amerikansk vapentechnik. Systemet är grunden för att vi i dag har reservdelar, till exempel till våra bilar. Polhem var först med dessa idéer! Vi kan tala om *The Polhem System of Manufacturing*.

CHRISTOPHER POLHEMS BERÖMMELSE nådde även utlandet. Från den engelske kungen George fick han en förfrågan om han kunde tänka sig att flytta till England med sin familj. Polhem erbjöds »ett vackert landtgoods invid London till evärdelig egendom och dessutom en hederlig lön och all åstundad inkomst, både för sig och sin familj«. Från tsar Peter den store av Ryssland kom 1724 ett liknande erbjudande. Polhem skriver att han tackade nej till båda dessa erbjudanden »af kärlek till fäderneslandet«. Man kan låta tanken leka med vad som hade hänt om han hade tackat ja till något av dessa erbjudanden ...

ÅR 1732 BESÖKTES Stjärnsund av fint folk. Den svenske kungen Fredrik I kom, i sällskap av sin bror lantgreven Wilhelm av Hessen-Cassel, för att studera den i Tyskland omtalade svensken Polhems manufakturverk. De imponerades av honom och alla hans maskiner och beställde en komplett fabrik för tillverkning av mynt på Polhems nya sätt, det vill säga med vattendrivna maskiner. Mynten skulle inte längre slås för hand. Alltsammans byggdes av Christopher och Gabriel Polhem och arbetarna på Stjärnsund och levererades och slutuppfördes i Mässinghof nära Cassel 1738. Här fanns en mängd nya kraftiga maskiner byggda helt i stål, vilket skulle bli vanligt först på 1800-talets mitt. Här fanns också de första transportbanorna inom en industri, och här flyttade de mynt mellan de olika specialiserade maskinerna. Kvaliteten på mynten ökade och produktionen gick snabbare. Tjugo arbetare ersattes av en »en värkmästare med 4 gässar«. En så kompakt och genom-

tänkt myntfabrik hade inte skådats tidigare i världen och det skulle dröja decennier innan en liknande uppfördes igen.

POLHEMS SISTA PROJEKT blev den Röda slussen i huvudstaden. Redan 1712 hade staden varit inne på att bygga en ny sluss, då den gamla var i mycket dåligt skick. Man hade diskuterat ärendet med Polhem, men av kostnadsskäl hade man avvaktat med beslut. 1729 tillfrågades han igen, men då vågade man inte anlita honom med tanke på hans dåliga hälsa och höga ålder, 67 år. Åren gick, sjöfarten genom Söderström förvärrades och till sist blev läget akut. Våren 1741 fattade Rikets Ständer beslut om att bygga en ny sluss med stor kapacitet, och i februari 1744 signerade Stockholms stad och Polhem kontraktet. Han var då 82 år.

Samma dag som kontraktet undertecknades presenterade Christopher Polhem en omfattande och detaljerad plan för hela projektet. I den stod det i vilken ordning allt skulle byggas och vilka material och förband som skulle användas samt måttuppgifter med mera. Slussbygget blev komplicerat och Polhem och hans son Gabriel fick lösa många problem med läckage, strömmande vatten och flytande timmerstockar som kunde skada slusskonstruktionen. De konstruerade dessutom en mängd människo-, vatten- och vinddrivna pumpar och trampdrivna byggmaskiner som pålkranar. Polhemsslussen, som den också kom att kallas, byggdes mellan åren 1744 och 1755. Efter faderns död 1751 tog Gabriel Polhem över som entreprenör och slutförde arbetena – allt enligt kontraktet. Med längden 45 meter, bredden 9,5 meter och djupet 3 meter, kunde större fartyg än någonsin enkelt passera. Det betydde stora vinster för stadens kommers och för handeln mellan Mälaren och Saltsjön. Kommersrådet hade skapat en väl fungerande mekanisk pulsåder som effektivt löste ett mycket gammalt problem. Polhem fick aldrig stå staty i Stockholm. I stället skapade han ett monument på sitt eget manér – ett nyttigt och vackert hydromekaniskt byggnadsverk som skulle komma att passeras av tusentals stockholmare dagligen i 175 år. Den Röda slussen tjänstgjorde i 95 år och blev därefter regleringskanal för Mälaren när en ny sluss byggdes.

EFTER KARLS XII:S död hade landets gränser krympt och ekonomin var under många år i botten. Stormaktstiden var över. Valutan hade fallit dramatiskt och salt och andra nödvändiga varor hade skenat i pris. Polhem som funnit en likasinnad i kungen förstod att ingen skulle satsa på tekniken i de breda termer för Sverige som de båda hade tänkt. Men han hoppades att framtidens »ungdomar« skulle förstå honom bättre. Först mer än hundra år efter hans död skulle Sverige börja förvandlas från jordbruksland till industriland. Men inspirationen och idéerna skulle då komma från England och den industriella revolutionen och övriga utlandet. Då vilade Polhem i sin grav i Maria kyrka

på Södermalm. Och då hade minnena av hans många bidrag till landets utveckling fallit i glömska.

Christopher Polhem var i många avseenden en föregångare. Ensam och missförstådd av andra verkar han finna sig i fel tid på fel plats, vilket han själv insåg. Ständigt skapande han nya innovationer – vissa så radikala att ingen hade sett eller hört talas om något liknande. En jämförbar person är konstnären och ingenjören Leonardo da Vinci, född 209 år tidigare. Liksom Polhem var han en man med många intressen och breda kunskaper på teknikens och naturvetenskapens områden. Men de hade båda svårt med latin, det språk som praktiskt taget alla böcker var skrivna på. De fick inte den utbildning på universitet som exempelvis många adelsmän fick så de blev båda autodidakter. Leonardo berättar att han valde den egna erfarenheten och naturen till sin lärarinna och Christopher Polhem följde samma oskrivna inspirerande kursplan. Båda hyllades och finansierades av kungar och furstar – »höga Öfwerheten«, som Polhem kallade sina gynnare Karl XI och Karl XII. Leonardos teckningar och notiser och Polhems modeller och maskiner visar att de kom på flera viktiga likadana »framtidsmaskiner« som skulle »återuppfinnas«, utan kunskap om dessa föregångare, av andra på 1800- och 1900-talen. Ingenjörerna Leonardo da Vinci och Christopher Polhem kunde tänka fritt och gick båda sina egna vägar.

Den 25 Juni 1753 höll professorn i fysik Samuel Klingenskierna ett långt minnestal över Christopher Polhem i Riddarhuset i Stockholm. Han inledde i tidens anda:

Mine HERRAR! Den åminnelse, som vi idag begå, efter en af våra tiders största snillen och en af vårt Fäderneslands nyttigaste Medborgare, Kongl. Maj:ts Tro Man och Commerce-Råd samt Riddare och Commendeur af Kongl. Nordstjerne-Orden, Välborne Herr CHRISTOPHER POLHEM [...].

Klingenskierna övergick sedan till berättelsen om Polhems liv och innovationer, och kompletterade med några egna reflektioner. En av dessa var att han särskilt fäste uppmärksamhet på hur unikt det var att en och samma person kunde vara en urmakare, men också kunde bygga

en behändig Quarn, et Pump-verk, en Manufactur-machine, et uppfodringsverk vid en grufwa.

De närvarande i Stora Riddarhussalen kunde enas om att ingen annan i hela riket kunde uppvisa en så bred och unik ingenjörskompetens som Christopher Polhem. Ett annat minnestal från tiden avslutades:

Lycklige POLHEM! ditt stoft hvilar inom en Borg af så stora dygder och förtjenster, att ingen dag kommer, då vördnaden för ditt namn och din ära kan försvagas eller förgås. ■

Kapitationsavgiften för 2022

Riddarhuspalatset ägs gemensamt av Ridderskapet och adeln, som är skyldigt att ansvara för dess underhåll och vård. För detta ändamål utgår enligt *Riddarhusordningen* en årlig avgift, den så kallade kapitationsavgiften. Enligt beslut av 2019 års adelsmöte är avgiften 350 kronor.

Genom att betala kapitationsavgiften är du med och värnar om ett historiskt arv. Betald kapitationsavgift utgör en förutsättning för representation vid adelsmöte. Vid inbetalning av kapitationsavgiften erhåller varje myndig adelsman följande förmåner:

- Möjlighet att söka stipendier och understöd.
- Möjlighet att disponera Riddarhuspalatsets sällskapslokaler för privata tillställningar.

Riddarhusdirektionen får härmed anmoda alla myndiga män som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt att senast den 31 december 2022 betala avgiften med den separat utsända bankgiroblanketten som skickas ut i början av december. Om

ni inte önskar använda den utskickade inbetalningsavin kan betalning göras på plusgirokonto 132 98 95-5 med angivande av namn och personnummer. Vid betalning från utlandet, vänligen använd nedanstående betalningsinstruktion:

Skandinaviska Enskilda Banken, Stockholm/Sweden
IBAN: SE35 5000 0000 0585 1103 0816
BIC: ESSESESS

Befrielse från avgiften medges den som under 2022 inte varit mantalsskriven i Sverige, eller inte varit taxerad till statlig eller kommunal inkomstskatt. Sådana förhållanden ska anmälas till Riddarhuset. Befrielse från avgiften kan vidare eventuellt medges då särskilda omständigheter av ekonomisk eller annan art föreligger. Befrielse kan också erhållas genom avsägelse av delaktighet i de av Ridderskapet och adeln förvaltade stiftelserna; därigenom förloras bland annat möjligheterna att erhålla bidrag från stiftelserna – även för hustru och omyndiga barn.

Närmare upplysningar kan erhållas på Riddarhusets kansli, telefon 08-723 39 91 eller e-post kansli@riddarhuset.se.

Stockholm i augusti 2022

På riddarhusdirektionens vägnar

Patrik Tigerschiöld, direktionens ordförande

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

KONSTEN ATT VÄLJA ETT RIKTIGT STORT PLANTERINGSKÄRL

JOM är ett familjeägt bolag med hög tillgänglighet för kunden. Vi erbjuder kvalitativa och dekorativa gjutjärns- och smidesprodukter. Gjutjärn rostar inte, har lång livslängd och låga underhållskostnader.

m: info@jom.se eller w: jom.se
T: 08 - 687 00 10 Välkommen!

JOM
Järn i Offentlig Miljö

Innovation och entreprenörskap

i vapensköldarnas bildspråk

Text: Magnus Bäckmark, riddarhusgenealog och författare till Riddarhusets vapensköldar. Foto vapensköldar: Gabriel Hildebrand.

UPPFINNINGAR, UPPLYSNING och utveckling förändrar världen – och bilderna i den. I den här artikeln ges exempel på hur innovation och entreprenörskap reflekterats i de bildval som personer gjort i sina vapensköldar i samband med erhållande av adelskap. Även själva sättet som heraldiska bilder valdes på förnyades i takt med samhälls utveckling.

Den heraldiska bildvärld som på 1600-talet var etablerad i Europa sedan ett halvt årtusende var stiliserad och slagkraftig. Bildval som anknöt till individuella förtjänster lyste oftast med sin frånvaro. Vapensköldar kunde prydas av lejon, liljor, lindblad och geometriska figurer såsom bjälkar, sparrar och stolpar – med andra ord, bilder som var abstraherade bortom individens nivå.

Det mönstret började delvis förändras med inträdet av det som kallas modernitet – vår tids samhällsordning med rationella principer och individuella rättigheter. Moderniteten bryter fram på allvar genom upplysningen på 1700-talet men ansatser fanns tidigare. Inom vapenkonsten kan man betrakta den ökade individualitet som syns i bildval särskilt från 1600-talets början och framåt som en rörelse mot modernitet. Den adlade kom allt oftare att låta vapnet innehålla symboler för den egna karriären. Officerare som tillhörde kavalleriet, för att ta ett exempel, valde allt oftare bilder som hade med det egna truppslaget att göra – hästar, sporrar, rytthästar – för att framhäva på vilket sätt de tjänat Kronan.

Som ett exempel på ett äldre sätt att välja vapenbild kan nämnas att brukspatronen Johan Karlström, bekant som Uddeholmsverkens grundare, vände på sitt namn och kom på det sättet fram till sin vapenbild, en strömkarl, när han adlades 1674. Bilden är lika träffande för alla medlemmar av hans efterkommande familj – bilden innehåller inget som har med hans personliga insatser att göra. Det exemplet kan kontrasteras mot vapnet för bruksidkaren Jesper Elieson, 1695 adlad Ehrencreutz för sitt uppstartande av bruksanläggningar i Södermanland. Det bärande bildelementet i hans vapen är två korslagda kanoner som syftar på hans kanongjuteri i Årendal – alltså föremål som syftar på hans verksamhet.

Kanonerna i skölden för ätten Ehrencreutz syftar på kanongjuteri. Kanonerna ligger i kors och ger därmed samtidigt en koppling till det nya namnet Ehrencreutz – tyska för "ärekors".

UNDER RENÄSSANSEN inflöt bilder från antikens mytologi i vapenkonsten. Den sinnebild från antiken som mer än någon annan blev aktuell på entreprenörskapets område är merkuriestaven, det vill säga den ormomslingrade och bevingade stav som utgör attribut för den romerske guden Mercurius, handels och köpenskapens beskyddare men även budbärare och diplomaters symbolgestalt. Ännu vid 1600-talets mitt var personalen i det kungliga kansliet okunnig om det föremålet kallades – i sköldebrevet för köpmannen Melchior Degingck, adlad von Schlangenfelt, kallas staven en spira omslingrad (»omvärflad») av två ormar. Från latinets caduceum

Tre tidiga exempel på merkuriestav som symbol för sinsemellan olika verksamheter inom handel och entreprenörskap.

1. Peter Trotzenfelt, adlad 1669 för att från Nederländerna ha rekryterat skeppsbyggnads- och sjöfolk, ordnat transporter, gjort uppköp för hovets behov och affärer rörande Nya Sverige.

Foto: Etsy.com.

Merkurius, den mytologiska gestalt som genom historien legat nära till hands för affärsmän och entreprenörer att symboliskt anknä till. Statyett gjord med inspiration från Giambolognas (1529–1608) berömda skulptur. Blandat ihop Mercurius stav – bevingad och omslingrad av två ormar – med symbolen för läkekonst, den så kallade eskulapstaven! Den sistnämnda är en obevingad stav omslingrad av endast en orm.

Mercurii (»Merkurius häroldsstav«) används senare ordet *kaducé* synonymt med merkuriestav, men det sistnämnda är den numera vanliga benämningen på det här speciella föremålet.

Christina Piper (1673–1752) och hennes syskon fick en merkuriestav fastställd som del i deras vapen tillsammans med ättenamnet Törnflycht när hon var 25 år gammal. Symboliskt passade den henne bra – hon är bekant för sitt storskaliga entreprenörskap med en ärvd förmögenhet som hon utökade genom investeringar i jordegendomar, bruksrörelser och handelskompanier.

En typisk merkuriestav syns i exlibriset (bokägarmerket) för affärsmannen Henrich König (1717–1795). Vapnet är på rokokomanér

återgivet på ett lekfullt sätt – den vakande tranan har här klivit ut ur sitt sköldfält (det nedre fältet i skölden) och merkuriestaven, som är vapnets hjälmprydnad, hålls här av en putto. Merkuriestaven hade i egenskap som symbol för handel varit ett passande bildval för Königs farfar när denne adlades 1714 – han hade sysslat med handelskontakter på det sättet att han som svensk kommissarie i Hamburg befordrat rikets skeppsrederier och skeppsfart – och för följande generationer blev merkuriestaven ännu mer träffande. Königs far var den egentlige grundaren av Ostindiska kompaniet och själv var han en av dess båda första superkarger.

ETT STORT NAMN i svensk historia när det gäller uppfinningar är Christopher Polhem. När han adlades 1716 framhölls att han lyckats laga det astronomiska uret i Uppsala domkyrka som stått stilla i över hundra år, inrättat åtskilliga nyttiga uppfordringsverk i gruvor och höll på med konstruktionen av en fartygsdocka vid Karlskrona. På grund av sitt uppfinningssnille har han kallats »den svenska mekanikens fader« – och även i sitt eget vapen visade han prov på innovation. Skölden innehåller en hävarm med två tyngder, vilken balanserar på en så kallad hypomoklion, och en illustration av Pythagoras sats. Representation av teoretisk kunskap på det här direkta sättet var en verklig nymodighet, för att inte säga egensinnighet.

Det märkligaste i Polhems vapen är dock hjälmprydnaden. Ovanpå det hus som lejonet håller ska det enligt sköldebrevet finnas en meridian, en svickel, en horisont och en polarlinje. Det lustiga är att detta inte går att framställa i bild! Troligen har den gode Polhem skrockat åt tanken på hur beskrivningen skulle komma att orsaka konstnärer huvudbry. Vapenmålaren som utfört Polhems vapenplåt till

2. Den förmögne handelsmannen Olof Hansson Törnes hustru och barn adlades Törnflycht 1698 för hans tjänster till Kronan, bland annat som preses i Handelskollegium och direktör i Tjärkompaniet, men även för att han med egna medel låtit bygga stora och sirliga magasinsbyggnader och andra hus.

3. Hummert Hanssen, 1677 adlad Adlerhoff, drev Rosenbergs bruk i Södermanland tillsammans med åtskilliga andra bruk, bergverk och manufakturer (fabriker).

En typisk merkuriestav syns i exlibriset för affärsmannen Henrich König (1717–1795). Torsten Ugglas exlibrissamling, Riddarhuset.

Christopher Polhems vapen med den märkliga hjälmprydnaden som inte går att korrekt återge i bild – en klurighet som på sitt sätt är en form av uppfinningsrikedom.

I Daniel af Thunbergs hjälmprydnad håller en leopard dels den vattentub som han konstruerat, dels en cirkel.

Optisk telegraf uppförd 1995 på Gärdet i Stockholm till uppfinningens 200-årsjubileum. Foto: Anna Gerdén, Tekniska Museet.

Riddarhussalen har löst problemet så gott det låtit sig göras genom att låta vissa av de kartografiska och matematiska begreppen representeras av måttband dragna runt en jordglob och utelämnat andra. Men någon jordglob ska alltså egentligen inte vara med i vapnet!

EN ANNAN INNOVATÖR som bland annat hade konstruktionerna vid örlogsbasen i Karlskrona som sitt arbetsfält var Daniel af Thunberg, adlad 1776. Sannolikt som en gest åt sin läromästare Polhem lät även han djuret i sitt vapens hjälmprydnad (i hans fall en leopard) hålla en cirkel, alltså ett ritverktyg – en allmän symbol för konstruktion. Det andra och mer specifika föremålet som leoparden håller är en vattentub (vattenkikare). I Vetenskapsakademiens handlingar för år 1759 hade Daniel Thunberg, som han då hette, presenterat en ritning på en »Vatten-Tub«, sammansatt av trä med några tunna järnband omkring »så at han är vattentät«. Ett platt glas var inkittat i en tennring i konens större ände. »Med detta Instrument kan sjö-botten synas på dubbelt, ja ock

mera djup, än med blotta ögon,« förklarade han. En blyring som tjänade till att sänka ned instrumentet i vattnet ingick också i konstruktionen.

DET VAPEN SOM tar priset för åskådliggörande av innovationer och entreprenörskap är emellertid tveklöst friherrevapnet för uppfinnaren, ämbetsmannen och mångsysslaren Abraham Niclas Edelcrantz. Merkuristaven är närvarande även här – främst föranledd för att han vid tiden för upphöjelsen till friherre 1815 var president (ordförande) i Kommerskollegium. De övriga nya bilderna ger en provkarta på hans breda verksamhetsfält; en vävskyttel med »rulltyg af en spinninrättning« finns med eftersom han konstruerat en linnespinnerimaskin, en »mångbillad plog eller så kallad cultivator« vittnar om hans intresse för förbättring av jordbruksmetoder, en ångmaskin symboliserar hans patent på en form av ångmaskin. Den mest speciella figuren, i mitten nedtill, är en »swensk telegraf«. Den optiska telegrafen var egentligen en fransk uppfinning, men Edelcrantz hade utvecklat den vidare med tio järnluckor som var för sig kunde stå

antingen i öppet eller stängt läge. Detta möjliggjorde 1 024 olika kombinationer. Signaler kunde sändas över stora avstånd genom att varje telegrafstation kopierade dem. Avkodning av telegrammet gjordes med en signaltabell. Mellan 1799 och 1881 fanns flera optiska telegraflinjer i landet.

FLER BILDER SKULLE kunna uppfattas som symboler för entreprenörskap eller innovation – såsom vattenpass, sluss-figurer och ritningsrullar för mekaniker och konstruktörer, kanonkulor, järnmärken (»Signum Martis«, inom biologin även symbol för hankön), kopparmärken (»Signum Veneris«, även symbol för honkön), gruvbloss/facklor och brinnande berg för entreprenörer inom bruksnäringen – men de som omnämnts här är nog de tydligaste. ■

Edelcrantz friherrevapen – ett lapptäcke av symboler för hans innovationer och intresse för industriell utveckling, men även hans poetiska ådra (lyran) och allmänna flit (bikupan).

Nº 356. EDELCRANTZ, ABRAH: NICKL

FRIHERRE 1815 D: 9 MAJ.
INTROD: 1816 D: 27 NOV:

Johan Helmich Roman

och Riddarhuset

Text: Eva Helenius, musikhistoriker och författare.

I RIDDARHUSETS STORA SAL föddes det offentliga musiklivet i Sverige. Visserligen hade musik sedan urminnes tider framförts i kyrkor som en del i gudstjänstlivet, och kyrkomusiken hade därför sina särdrag. Det rädde kyrkoplikt då alla skulle gå i kyrkan för sin egen andakt och strävan efter ett rätt leverne. Vid 1730-talets början skulle detta mönster ändras, då hovkapellmästaren Johan Helmich Roman vid tre konserter i Riddarhusalen – den 4, 11 och 16 april – framförde sin bearbetning av Händels passionsmusik med text av Barthold Heinrich Brockes. För första gången hördes kyrkomusik i en profan lokal och man fick betala 1 daler silvermynt för en biljett för att få lyssna. Löftet att få

För första gången hördes kyrkomusik i en profan lokal

låna Riddarhusalen fick Roman av lantmarskalken vid den pågående riksdagen, greve Charles Emil Lewenhaupt d.ä.

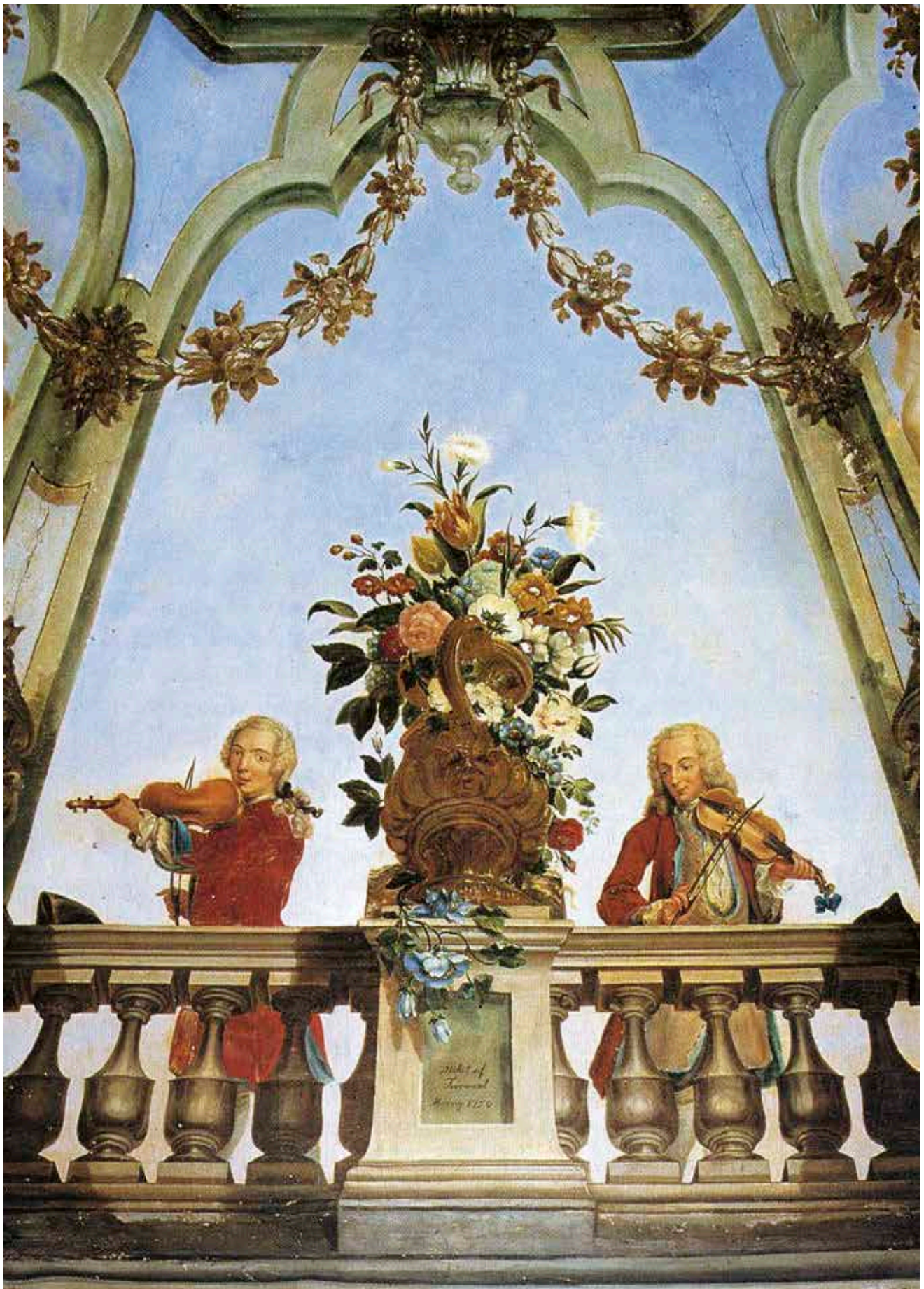
Att framföra passionsmusik i fastan var en europeisk tradition, där Romans närmaste inspirationskälla bör ha varit Telemanns passionsoratorium *Seeliges Erwägen*, skrivet 1722 för och uppfört i mars samma år i en profan lokal i Hamburg, *Werk- und Zuckthaus* (Tukthuset). Överskottet från biljettförsäljningen tillföll tukthuset och även på denna punkt följde Roman Telemanns modell, då han lät intäkterna från biljettförsäljningen tillfalla adelsståndet som fördelade de influtna 200 dalerna silvermynt bland dess fatiga officerare (14 april). Även kopplingen mellan musik och välgörenhet torde ha varit ett europeiskt fenomen.

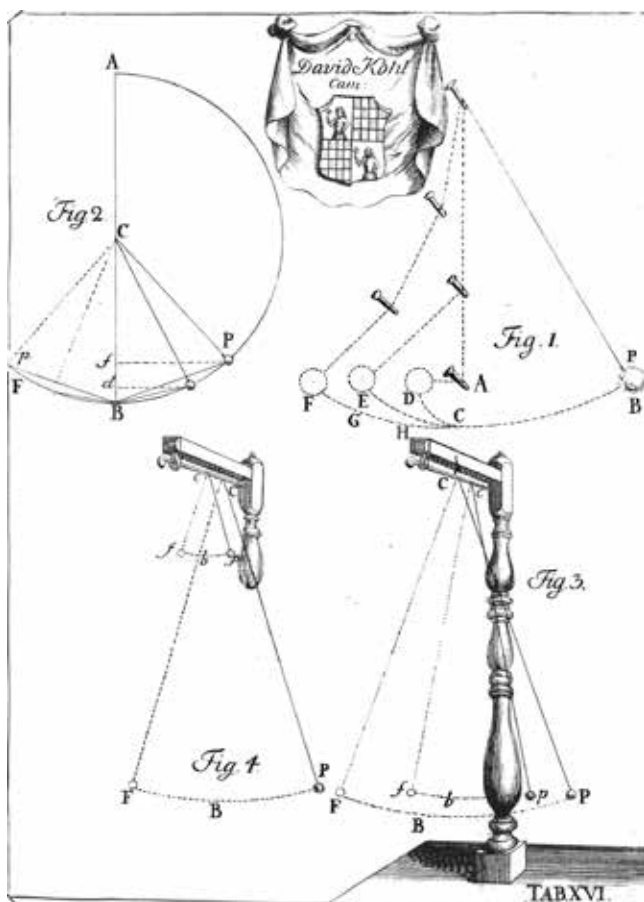
VILKA SKÄL HADE DÅ Roman att i detta fall byta till en lokal utanför hovet? Under hela 1720-talet måste han ha framfört passionsmusik i Kungshuset. Kyrkoårets större högtider skulle ju prydas med vokal- och instrumental-musik. Romans produktion av egna kompositioner eller bearbetningar av andras verk styrdes av livet vid hovet och de tillfällen musik behövdes. Då många fler gudstjänster än vi har i dag satte sin prägel på kyrkoåret, förvånar det inte att kyrkomusiken dominerar i hans produktion. Romans val

av konsertlokal utanför hovet torde ha varit given för honom. Stora Riddarhusalen i Ridderskapet och adelns barockpalats användes även för andra typer av sammankomster än adelns och vissa utskott under riksdagens mötesperioder. Orationer var inte ovanliga. Ämbetsmannen och skalden Ulric Rudenschöld (1704–1765) uppvaktade sin gudmor drottning Ulrika Eleonora på hennes födelsedag den 23 januari 1727 både inför de kungliga i Kungshuset och inför ständerna i Riddarhusalen med en hyllning på svensk vers, *Underdåniga fägne-rim*. 1728 och 1729 höll mecanicus Mårten Triewald (1691–1747) en serie föreläsningar över den nya naturkunnigheten, då han bland annat demonstrerade den av honom på Romans uppmaning uppfunna pendelmetronomen som visade takt och tempo och gav ett klickande ljud. Roman var således väl medveten om salens möjligheter att vinna nyckelgrupper i rikets styrelse för sin musikaliska linje.

SVAREN PÅ FRÅGAN varför Roman valde att framträda med hovkapellet i annan lokal än i Kungshuset borde stå att finna i hans arbetsmiljö vid hovet. Som son till en hovkapellist hade han vuxit upp nära hovmusiken och själv ännu ett barn förundrat sina åhörare med sina färdigheter på violin. Ännu inte fyllda 17 år anställdes han på hovkapellens stat 1711 efter flera år av tjänst som extra ordinarie. Redan 1712 fick han genom Kungl. Maj:ts beslut möjlighet att vistas utomlands för vidare musikstudier. Åren i London 1716 till våren 1721 blev livsavgörande, då han befann sig i det rika musik- och kulturlivet i den engelska huvudstaden. Kort tid efter hemkomsten blev han i december 1721 utnämnd till vice hovkapellmästare. Dock låg vägen till tjänsten som hovkapellmästare inte öppen för honom som dittills omhuldats och varit något av ett musikens »söndagsbarn». I Sverige dominerade fransk kultur på livets och konsternas alla områden, inte minst musikens. I London

Den lilla musikpaviljongen som stått vid Fågelviks gård innehåller för Sverige unika målningar av musiker, gjorda cirka 1750 av Johan Pasch d.ä. I folkmun kallas de »Adam Horn och hans spelkamrater». Här finner vi Adam Horn anförande sina musiker. I det södra fältet finns Johan Helmich Roman till höger. Sannolikt är det Per Brant till vänster.

Vid sina föreläsningar på Riddarhuset demonstrerade Mårten Triewald den pendelmetronom Roman bett honom utföra. Pendelns längd kunde ställas in efter det tempo man önskade, och den gav även ett klickande ljud. Ur Mårten Triewalds År 1728 och 1729 Håldne Föreläsningar, På Riddarhuset i Stockholm, öfwer Nya Naturkunnigheten. Hwarutinnan densamma genom Rön och Forsök År worden Förklarad och stadfastad. Til Allmän tjenst utgifne. Del I. Stockholm 1735, s. 169 f.

hade Roman mött Händel och den italienska stilen, och sin ungdoms ideal svek han aldrig. Mötet mellan det sedan decennier självklart franska och det nya italienska blev inte smärtfritt för Roman som fick strida för sin övertygelse. Strida fick han även när det gällde hans val att i sina vokala verk använda texter på svenska. Svenska språket ansågs alltför kärvt för att kunna användas till musik. Men Roman hade sina skäl att välja modersmålet. Hans program för den »Swänska Musiquen« – det vill säga vokalmusik med svensk text, kan följas från 1720-talet, genom 1730- och 1740-talet och dess höjdpunkt med bearbetningen av Leonardo Leos *Dixit* fram till hans sista stora uppdrag under rikshögtidigheterna i Stockholm 1751 och därefter hans ålderdoms tid på Haraldsmåla, där hans sista verk dateras till 1757.

ROMANS ANVÄNDNING AV modersmålet är en protestantisk tanke som hos oss lagfästes i Karl XI:s kyrkolag 1686. I konsekvens med föreskrifterna i dess andra kapitel att predikan skulle hållas på klar och lättförståelig svenska

utan »något högt swatzande tal« borde kyrkomusiken framföras på svenska. Roman omfattade denna lutherska tanke att använda folkspråken i syfte att främja andakten hos dem som inte förstod främmande språk. Säkert är det ingen slump att det just vid slutet av 1720-talet vid hovet fördes diskussioner om musikstilar och relationen ord – ton som bör hänga samman med Roman och hans musikaliska preferenser. Kanske bildades denna grupp efter Ulric Rudenschölds hyllning av drottningen och diskussionerna intensifierades, sedan en franskinriktad person den 3 augusti 1727 utnämns till överstemarskalk (riksmarskalk). Magnus Julius De la Gardie tillhörde en högadlig ätt av fransk börd och följde sina fäders franska linje. Det förvånar inte att Roman fick De la Gardie och åtskilliga inom adeln emot sig, medan drottningen alltid höll sin hjälpande och beskyddande hand över honom. Trots hennes stöd måste Kungl. Maj:ts beslut av den 22 januari 1730 att hovkapellet skulle inrättas i fransk stil ha kommit som en kalldusch för Roman. Det togs på De la Gardies inrådan, och skälen var både *ekonomiska* – att en ensemble inrättad i fransk stil var billigare att driva och hålla på hög nivå, eftersom den italienska stilen krävde större musikaliska resurser – och *stilistiska* – att fransk musik var vad folk var vana att höra och förstod.

VAD ROMAN GJORDE vid 1730-talets början var att i konstruktiv handling bemöta De la Gardies argument, något som han aldrig skulle ha kunnat göra utan tillstånd. Det kungliga beslutet upphävdes aldrig, men det sattes ur spel, då Roman fick tillåtelse att fortsätta på sin linje mot att han visade den italienska stilens prakt och skönhet. Så länge man diskuterade (d.v.s. 1730) köptes inga nya noter in. Det är symptomatiskt att de första större verken för soli, kör och orkester från Romans egen gäspenna kom 1730 och åren före den andra utrikes resan 1735.

ROMANS HANDLINGSPROGRAM ATT bemöta De la Gardies åsikt att en fransk ensemble var lättare att hålla på hög nivå än en italiensk var klart:

Och som en Orquestre ... bör ständigt hållas i öfning, så äro publique Concerter derföre anstälte

säger han i förordet till sitt *Drama* som är en försvarsskrift för hovmusiken och den linje han valt. Den italienska stilen krävde en större ensemble och det är följdriktigt från denna tid vi kan se att Roman byggde ut orkestern med fler »främmande hjälpare«, alltså yrkesmusiker verksamma utanför hovet, drivna amatörer, musikstudenter i det akademiska kapellet vid Uppsala universitet och sångare bland Stockholms kyrkomusiker.

Första sidan av Romans bearbetning av Leonardo Leos *Dixit* (HRV B 22, autograf) med äldste sonens intygande af Roman. Musik- och teaterbiblioteket Romansamlingen 64a.

Dixit

of Romanus

Ex Leo.

1

Handwritten musical score for the piece "Dixit" by Romanus, Ex Leo. The score is written on ten staves, each with a different instrument or voice part. The notation is in a historical style, likely from the 18th or 19th century. The staves are labeled as follows:

- Trumpets 1. & 2.
- Tympani
- Corn 1.
- Corn 2.
- Violins 1. & 2.
- Viola
- Oboes 1. & 2.
- Clarinets 1. & 2.
- Bassoon
- Double Bass

The score is written in a single system, with the instruments and voices arranged in a traditional orchestral layout. The notation includes various musical symbols such as clefs, time signatures, and note values. A blue ink stamp is visible on the right side of the page, partially overlapping the staves.

Dixit, after Psalm 101.

DET SOM FÖRVÅNAR är att Roman inte utannonserade de två första årens konserter i Stockholms Post-Tidningar. Om musiken skulle framföras offentligen, borde så ha varit fallet. Eller var det så att de första framförandena framför allt riktade sig till en särskilt inbjuden publik knuten till rikets styrelse? Valde han sin publik i de kretsar där han bäst behövde stödet, det vill säga riksdagen och adeln? I ett brev från Roman till lantmarskalken (1734) skriver han i klartext att hovkapellet framträtt inför

dem af Riksens Höglofl Ständer, som der [i Riddarhus-salen] behagat sig infinna. ... Hwarwid en stor del af Högloflige Ridderskapet och Adelen äfwen tåkts med deras Höga och Förnäma närwarelse Hedra och Hugna Orquestern.

Då framstår det som logiskt att Roman sökte sig till en större lokal utanför hovet, på åhörarskarans »hemmaplan«. Därmed vann han flera ting - han kunde påverka sina kritiker, presentera sin musiksmak inför riksdagen, som då för tiden var det viktigaste organet i svensk politik, hålla orkestern i ständig trim och i ett sista steg nå ut i samhället och fostra en publik. Det skulle också förklara varför Roman valde pastischens form i sin bearbetning av Händels Brockespassion som ju blir till ett musikaliskt »smörgåsbord« där han serverar verk av tonsättare han uppskattade; Händel, italienskt såsom Marcello, nordtyskt såsom Telemann med flera. 1733 tog han nästa steg att genom annons i Stockholms Post-Tidningar bjuda in allmänheten till sina konserter som därmed blev i vår mening offentliga. Sakerligen har han behövt de första årens »startbana« med riksrådet och ständerna, innan han öppnade upp ytterligare för allmänheten.

TROTS STÖDET FRÅN DROTTNINGEN måste det ha varit problematiskt att förse hovkapellet med god ny musik och bygga upp orkesterns notbibliotek. Några år i början av 1730-talet skrev Roman intyg till Överintendentsämbetet i Stockholm om pass för e.o. hovkapellisten Jonas Londée att denne skulle resa till norra Tyskland på några månader. Det bör inte vara så svårt att förstå i vilket ärende han reste ut – att orientera sig om det senaste inom musiken och köpa noter. 1735 åkte Roman själv ut i Europa. Hans officiella skäl var att sköta sin hälsa (hörseln) i de varma baden i Ischia nära Neapel. Det egentliga skälet kan ha varit att han personligen ville orientera sig om det senaste inom musiken, skaffa sig ett nätverk av kollegor och bygga upp ett notbibliotek för hovkapellets behov. Med sig på resan fick Roman hovkapellets expensanslag och hans beviljade begäran att få utökat anslag för att köpa noter i England för hovkapellets behov talar för hypotesen att det egentliga skälet till resan var att bygga upp en god samling musikalier med stilistisk inriktning på det italienska. Betydelsen av

denna Romans andra utrikes resa bekräftas av hans biograf Abraham Magnusson Sahlstedt:

Wår ROMAN reste ut såsom stor Musicus, och kom större hem igen. Han hade med sig en samling af de härligaste Musicalier, och war nu i stånd at uppfylla sit äreställe i den Swenska Orchestren.

UNDER SIN UTRIKES vistelse hade Roman knutit värdefulla kontakter med tonsättare och musiker, särskilt violinvirtuoser och orkesterledare. På sådana grunder valdes han in i den nygrundade Kungliga Vetenskapsakademien (december 1739). Därmed stod Roman på höjden i sin karriär. Med drottningens död i oktober 1741 skulle hans liv i ett slag förändras, då de negativa krafterna fick överhanden. Från 1745 är Roman skriven på Haraldsmåla gård. Han var då tjänstledig »på någon tid«.

Dock skulle Roman alltså komponera för hovkapellets räkning, och när det verkligen gällde, kallade man på honom. Arvprins Gustavs födelse den 24 januari 1746 gav honom anledning att ge uttryck för en glädje i musik över nationens fortbestånd. Självklart valde han ett utländskt verk att bearbeta med svensk text, Leonardo Leos *Dixit Dominus*, ett stort anlagt verk i tio satser för soli, kör, orkester, som han bad Vetenskapsakademien att få uppföra i dess regi. Kronprins Adolf Fredrik var akademiens beskyddare och beordrade sitt kapell

att assistera Roman uti den musique som han vill uppföra för Academien såsom et prof af Svenska tungomålets böjelighet til Kyrkomusique.

Konserten var utsatt till den 7 oktober och skulle

ske offentligen uti stora Riddarehussalen inför en församling af båda könen.

Formuleringen »assistera Roman« bör tolkas som att det furstliga kapellet förstärkte det kungliga.

VÅREN 1752 GAV Roman två konserter med musik från rikshögtidligheterna 1751 som vi kan uppfatta som hans musikaliska testamente – Händels *Anthems* och *Jubilate* samt Leos *Dixit*. Riddarhusalen var alltid Romans konsertsal. I detta rum öppnade han det offentliga konsertväsendet i Sverige, och i detta rum tog han tjugo år senare avsked från stockholmspubliken.

ROMAN VAR LÅNGT FÖRE sin tid och hade därför svårigheter som oftast var av icke konstnärlig art. Mer än 250 år efter hans bortgång har vi perspektiv på hans livsverk och ser hans storhet. Offentlighet har gått som en röd tråd genom hans livsverk. Att fortsätta att använda Riddarhus-salen som konsertsal är att vårda hans tradition och föra den vidare med vår tids förtecken. ■

Meddelanden

från Riddarhuset

Verksamhet

Adelsmötet 2022 är nu till ända. Den föreslagna budgeten för den kommande treårsperioden godkändes av mötet. Där ingick två större projekt, båda med koppling till vårt förestående 400-årsjubileum 2026. Det ena rör det så kallade stamtavleprojektet som pågått sedan 2013. Projektet innebär att slutföra redigeringen av samtliga ätters, levande som utdöda, stamtavlor så att dessa är färdiga för publicering i någon form till adelsmötet 2025. För att klara av detta har riddarhusförvaltningen tillfälligt förstärkt den genealogiska avdelningen med två personer som enbart kommer att arbeta med detta projekt: Leif Persson och Johan Grönberg, som börjar sina tjänster i september respektive augusti.

Det andra projektet är en genomgripande renovering av Riddarhuspalatset där vi uppdaterar tekniska funktioner vars livslängd passerats såsom ventilation, avlopp, el, köksutrustning, brand och annan säkerhet. Dessutom kommer vi att genomföra en omfattande ytskiktsrenovering i Riddarhussalen, inklusive en rengöring och restaurering av den stora plafondmålningen *Dygdernas rådslag*. Riddarhussalen kommer därför att vara stängd under hela 2024. Vi genomför även en ytskiktsrenovering i hela Stenhallen. Därutöver kommer vi att ta fram helt ny interiörbelysning, förbättra akustiken i Lantmarskalkssalen samt renovera parkens grönska och utemiljöerna under kommande år. Ambitionen är att allt interiört arbete ska vara färdigt till adelsmötets öppnande i februari 2025.

Renoveringen av Riddarhuset kommer ni att kunna följa löpande i kommande nummer av *Arte et Marte*, på hemsidan och i våra sociala medier. För att kunna finansiera denna stora och välbehövliga renovering, (den största sedan 1959–1960) kommer Riddarhuset att genomföra en frivillig insamling bland er, alla våra ättemedlemmar. Riddarhuspalatset är vårt gemensamma ansvar att i bästa skick föra vidare till kommande generationer, och jag är övertygad om att många kommer att vilja vara delaktiga i att stötta finansieringen av renoveringen.

Riddarhusets hemsida kommer att få ett nytt utseende under hösten, och vara än mer anpassad för rörliga bilder och åtkomsten av vår databas *Minerva* som är under

uppbyggnad. Vi får också en förbättrad webbutik och en tydligare övergripande navigering.

Ättemedlemsträff har genomförts för boende i Uppland och norra Stockholms län den 12 juni. Det blev en mycket lyckad förmiddag med över 120 deltagare på föreläsningarna i Riddarhussalen och på den därefter gemensamma lunchen i Lantmarskalkssalen. Den 10 september samlas ättemedlemmar boende i Västmanland, Dalarna, Värmland och Närke för ättemedlemsträff på Saxå Bruk med lunch på Saxå herrgård. Förutom att få träffa medlemmar från riddarhuskansliet och få höra om vår verksamhet kommer även ägaren och vinkännaren Carl Jan Granqvist att guida oss runt och berätta om sitt Saxå. ■

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Plafondmålningen: En liten tvättad del av Riddarhussalens stora plafondmålning vittnar om behovet av en grundlig rengöring.

Foto: Stockholms Målerikonservering

Internationellt

Under hösten kommer Finlands riddarhusdirektion på besök. Ambitionen är att de båda direktionerna ska lära känna varandra och varandras verksamheter ännu bättre för att vi ska kunna fördjupa det redan mycket goda samarbete som sker mellan våra två riddarhus, inte minst vad gäller genealogi, kommunikation, med mera. Under september månad besöker riddarhuskansliet Dansk Adelsförening i Köpenhamn, som en del i en långsiktig ambition att nå ut till och lära oss av andra liknande organisationer. Tidigare har kansliet besökt det finländska riddarhuset och de Hoge Raad van Adel i Nederländerna. Dessa internationella utblickar ger många insikter och värdefulla kontakter. Höstens Cilanemöte kommer att ske i Venedig och Riddarhuset representeras av undertecknad. ■

Erik Drakenberg, riddarhussekreterare

Värdepappersförvaltning

Det är inte ett enkelt första halvår som 2022 har bjudit på. Innan vi ens hann njuta av att covid-19 släppte sitt grepp bröt ett fruktansvärt krig ut i vårt närområde. Förutom tilltagande osäkerhet i krigets spår tampas vi nu också med kraftig inflation, centralbanker som drar åt sina likviditetskrantar och höjer styrräntorna, stigande energi- och bränslepriser, fortsatta flaskhalsar i den globala handeln och mycket volatila börser. Den tidigare så markanta euforin på börserna har ersatts av rädsla och det är svårt att hitta aktier

att »gömma« sig i. Under perioden föll det breda amerikanska S & P 500 Index med -20,6%, det sämsta första halvåret sedan 1970. Det globala MSCI World Index föll med -20,9% och SIX Return Index tappade under samma period -27,9%.

Det är en synnerligen svårmanövrerad marknad, där Hercules Investeringsfond, kanske tack vare sin långa placeringshorisont, har utvecklats relativt väl. Förvaltningens fokus är absolut avkastning över lång tid och placeringshorisonten för förvaltningen är normalt mer än tio år. Målet med avkastningen är att leverera en real totalavkastning på 2,5% före skatt. Dessutom ska fonden generera en jämn direktavkastning i nivå med Riddarhusets målsättning för utdelningar.

Under årets sex första månader backade Hercules med -16,7%. Ett resultat som vi trots allt får vara nöjda med då Stockholmsbörsen föll med nästan 28% under samma period. Hercules har fortsatt en god likviditetsbuffert, försiktiga innehav på räntesidan, likvida svenska kvalitetsaktier i kombination med tillväxtorienterade utländska fonder. Fonden står väl rustad för framtiden. Det förvaltrade kapitalet uppgår nu till 3 834 mkr.

När vi blickar framåt ser vi en fortsatt svårbedömd marknad med fokus på makrofrågor, inflation, en potentiellt stundande recession, centralbankernas agerande, globala flaskhalsar och kriget i Ukraina. Osäkerheten och volatiliteten kommer att bestå året ut. Börsen kommer fortsätta präglas av snabba omallokeringar mellan sektorer och investeringsstrategier. Med det sagt skyndar vi långsamt och sitter ganska stilla i båten. ■

Sten Ankarcrona, kassadirektör

Granbarkborren (lps typographus) må vara liten men den orsakar stor förödelse i domänernas skogar.

Foto: Gilles San Martin, Wikimedia Commons.

Domämförvaltning

Vid adelsmötet avtackades herr Hans von Stockenström för de 24 år han suttit i direktionen. Som ny domändirektör valdes undertecknad samt som suppleant herr Lennart von Quanten.

Konjunktorens effekter har än så länge inte arbetat sig in i skogsbestånden. Fortfarande huggs det för goda avanser. Sågverken ser dock en avmattning framåt på sågade varor. Granbarkborren har tyvärr fortsatt att ställa till oreda i våra skogar i norra Götaland. I vissa nyligen genomgångna bestånd kan nya angrepp blossa upp. Planer på vindkraft vid Horn finns kvar men vilar i väntan på beslut efter valet.

Vid Löfstad har kommunen och adelsmötet gett tillstånd till en gårdsbebyggelse som går under namnet Ribbingsby. Det ska bli fem fristående hus ämnade för uthyrning. Löfstad slott har problem med fuktvandring, trots dess höga placering. Vi planerar för en utgrävning i källaren för att kunna spåra vattnets källa. Vidare planeras för en uppvärmning i slottets museala del. Det gäller att hitta en temperatur och fuktighet som hämmar olika kryp som annars glatt kalasar på tyg och träinventarier.

Den 28 september gästar Finländska barockkorkestern Riddarhuset och ger konserten *La forza delle stelle – Stjärnornas makt – Alessandro Stradellas sällan uppförda serenata*.

Kronovall njuter av att slippa pandemins hämmande effekter på verksamheten. I Kronovallsgården avslutar vi renoveringen av två kontorsrum i husets östra del som vi hoppas ska vara klar under hösten. Skogarna vid Kronovall har klarat sig bra från granbarkborren men lider dessvärre mer av intensiva angrepp av kronhjort. På många ställen ses attacker cirka en meter upp. Försök att öka tilldelningen har gjorts men tyvärr inte hör sammats i tillräcklig grad. ■

Axel Lagerfelt, domändirektör

Kultur

Riddarhusets föreläsningsserie och utställning på temat »Entreprenörer – historia, samtid, framtid« som belyser adliga innovatörer och företagare under 400 år får sin fortsättning under hösten. Olika aspekter på entreprenörskap behandlas i kulturprogrammet där de två inledande föreläsningkvällarna i oktober ägnas de svenska järnbruken och 1700-talets manufakturverksamhet i Stockholm.

Den 25 oktober och 17 januari uppmärksammas Sveriges moderna politiska historia under 1800- och 1900-talen i tre föreläsningar av Sten De Geer och historikerna Tomas Lidman och Torbjörn Nilsson.

I november öppnar utställningen »Historia i metall. Om Riddarhusets och adelns medaljer« där medaljkonstens centrala roll och funktion i det tidigmoderna Sverige

belyses. Ett urval medaljer slagna under 1600-, 1700- och 1800-talen visas som även åskådliggör den stilistiska utvecklingen, modellerade av kända svenska medaljgravörer som Arvid Karlsteen och Daniel Fehrman. Medan myntpräglingen tillhör rikets äldsta officiella funktioner kom minnesmynt och medaljer att få sin storhetstid i Sverige under 1700-talet. Med utgångspunkt i 1600-talets Frankrike spreds bruket att skriva samtidens historia i metall där serier av medaljer över betydelsefulla händelser präglades för att befästa minnet av landets ärorika historia. För den absoluta kungamakten kom denna form av historieskrivning att bli av stor betydelse och i Sverige är det Gustav III som mest medvetet använde sig av medaljkonsten för att föreviga sina insatser för eftervärlden. Även i Riddarhusets medaljer speglas den samtida politiska historien och de vittnar om adelns roll som statsbärande stånd.

Den 8 november föreläser konstvetaren Ylva Haidenthaler och historikern Martin Tunefalk om det historiska bruket av medaljer och medaljkonstens betydelsebärande roll för kungamakten och adeln under 1600- och 1700-talen. Gustav III:s medaljer och deras roll i skapandet av en gustaviansk historia belyses i en föreläsning av historikern Mikael Alm i en föreläsning den 24 januari.

I samarbete med Svenska Heraldiska Föreningen anordnas den 30 oktober även ett symposium ägnat »Riddarordnar och medaljer – belöningsystemets moderna

återkomst». För aktuell information hänvisas till Riddarhusets hemsida som kontinuerligt uppdateras.

Konsertprogrammet under hösten bjuder på sedvanlig variation med ett utbud som spänner över klassisk musik, jazz och militärmusik med några av Riddarhusets återkommande samarbetsparter på musikområdet. Drottningholms Barockensemble ger i samarbete med Hjorthagens Vokalensemble Händels *Messias* traditionsenligt den 7 november och den 15 januari blir det en nyårskonsert med Stockholms Musikkår Tre Kronor. Den 15 november uppmärksammas hundraårsminnet av Povel Ramels födelse med en festkonsert av Povels Naturbarn och med journalisten Kalle Lind som föreläsare och konferencier. ■

Rebecka M. Adelswärd, direktionsledamot med ansvar för kultur och vetenskap

18-åringar

Till dig som har fyllt eller fyller 18 år under 2021 och 2022: Ska du studera vidare efter gymnasiet och vill söka stipendium? Eller undrar du kanske vad kapitationsavgiften är för något?

Söndagen den 9 oktober 2022 finns delar av riddarhuskansliet på plats för att svara på dina frågor och berätta om Riddarhusets verksamhet och historia. Vi visar palatset och du får möjlighet att träffa medlemmar från Ridderskapets och Adels Ungdomsklubb (RAUK). Välkommen att ta del av ditt historiska arv! Inbjudan kommer även att skickas ut till berörda. Vid frågor, kontakta kansliet, tel. 08-723 39 91.

Karin Lilliehöök Kihl, evenemangsansvarig

Heraldiskt symposium

TEMA

Riddarordnar och medaljer

– belöningsystemets moderna återkomst

30 oktober 2022

kl. 10.00–16.00 på Riddarhuset

Instiftandet av tre riddarordnar 1748–51 och debatten på Riddarhuset • Martin Sunnqvist

Ordenstecken i Riddarhusets vapensköldar • Magnus Bäckmark

Belöningsystemets förändringar under 1700-talets andra hälft • Ylva Haidenthaller

Allt du velat veta om kommandörsätter men inte vågat fråga om • Göran Mörner

Bakgrunden till att riddarordnarna lades vilande på 1970-talet • Martin Sunnqvist

Den politiska processen fram till ett nytt belönings-system • Björn von Sydow

Kostnadsfritt. Ingen föranmälan.

RIDDARHUSET I SAMARBETE MED SVENSKA
HERALDISKA FÖRENINGEN

Povel Ramel 100 år!

Konsert med Povels Naturbarn (Mikael Ramel, Lotta Ramel och Backa Hans Eriksson) och kåseri med Kalle Lind

15 november, kl. 19.00
Riddarhuset

Biljetter och information
riddarhuset.se

Efterlysningar

Barockstolar med proveniens

Sedan ett år tillbaka pågår arbetet med en bok om stormaktstidens sittmöbler. Stormaktstiden är en spännande period då stolen ersätter kistor och bänkar som sittmöbel. Stolen blir en framträdande möbel i maktens boningar och den svenska adeln börjar inreda sina slott och herrgårdar enligt senaste mode på ett helt nytt sätt.

Det finns mycket skrivet om 1700-talets möbelhantverk, men 1600-talets och stormaktstidens svenska möbelhistoria är inte lika utforskad. Grundläggande frågor söker fortfarande svar.

Mitt eget intresse för barockens möbler började tidigt. Min släkt har ärvt många möbler och föremål från min farfars mors släkt (von Rosen) och min farfars farmors släkt (Fleming af Liebelitz). Litteraturlistan är lång och källorna många. Till min hjälp har jag tack och lov några av landets främsta experter på området.

Jag vet att det i många svenska adelssläkter finns historier om möbler som kanske inte nått forskningen. Min efterlysning till *Arte et Martes* läsekrets lyder sålunda: Jag söker stolar från stormaktstiden, cirka 1611–1721, med spännande proveniens. Jag söker även stolar som på olika sätt utmärker sig för sitt hantverk, sin prakt, sitt gyllenläder eller sina träsniderier.

Intressanta stolar kommer att omnämnas i boken och fotograferas på plats. Era bidrag är viktiga för forskningen kring svensk möbelhistoria.

Carl Fredrik Holtermann, författare och samlare av barockstolar
Kontakt: cfholtermann@gmail.com, 072-930 88 98

Madame Jeanne Correch

Tidigare elever som bodde hos Madame Jeanne Correch för att lära sig/eller förbättra sin franska under 1950- och 1960-talet ombedes kontakta undertecknad. Mig veterligen var många av hennes elever adliga. Jag var hennes 204:e elev 1968. Nu försöker jag samla information om henne för att dokumentera denna remarkabla dam och hennes betydelse för svensk-franska relationer.

Eva Helena von Sydow

Kontakt: evalena.vonsydow@gmail.com

Gustaf Lagerbjelke

Hovrättsrådet greve Gustaf Lagerbjelke, Adamsbergs Gård, Rimbo, har gått ur tiden. Han sörjs närmast av hustrun Cecilia (Cia) jämte sönerna Johan, Fredrik, Axel och Magnus med familjer – 15 barnbarn inräknat.

Gustaf Lagerbjelke var ordförande i Svenska Adelsförbundet i hela 22 år. Han var under många år ledamot av riddarhusdirektionen, därtill förste vice ordförande i Johanniterorden i Sverige samt verksam vid ett antal adelsmöten då han iklädde flera viktiga befattningar. År 2005 tilldelades han Riddarhusets medalj i 8:e storleken.

Gustaf växte upp på Adamsberg, en egendom som fadern köpt på 1930-talet. Efter dennes död flyttade Cia och Gustaf permanent till fädernegården och hade där lyckan att ofta se sina fyra söner med familjer omkring sig. De var mycket vänfasta och hade en stor vänskrets som de bjöd in till fester av allehanda slag.

Yrkesmässigt gick Gustaf juridikens väg. Parallellt med tjänstgöring som kammaråklagare blev han juris doktor på en avhandling om mened. Denna utlöste rekrytering till Riksåklagaren, där han

Gustaf Lagerbjelke (1938–2022). Porträtt ur Adelskalendern 1992.

blev byråchef. Senare knöts han till Svea hovrätt som hovrättsråd.

Trots ett mycket omfattande yrkesliv jämte omsorger om den växande barnaskaran, hann Gustaf med mycket annat.

Gustaf hade en idealistisk läggning. Ett tydligt exempel på detta var hans ambition att leda styrelsearbetet i Svenska Adelsförbundet så att förbundet kunde hjälpa behövande på bästa möjliga sätt. Svenska Adelsförbundets regelverk är något vidare än Riddarhusets, varför

förbundet kan hjälpa vissa personer där Riddarhuset har begränsningar. Gustaf fäste stor vikt vid denna möjlighet.

Genom livet utvecklade Gustaf en djup och innerlig religiositet. Gustaf var en sann kristen.

Vid de middagar som styrelsen anordnade deltog Cia och Gustaf regelmässigt och Gustaf förhöjde stämningen med spirituella tal, gärna med historisk anknytning.

I samband med Gustafs avgång som ordförande 2018 utnämndes han till hedersledamot. Cia och Gustaf deltog därefter ofta i Adelsförbundets årsmöten och andra sammankomster.

Svenska Adelsförbundet tackar en saknad före detta ordförande, Riddarhuset tackar en engagerad ättemedlem.

Henrik von Vegesack
ordförande

Ulf Gyllenhammar
sekreterare

Tänk på behövande och gamla inför julen!

Ge ett bidrag till
Adelsförbundets Julinsamling
PG 53515-3

BERNADOTTE-MUSEI VÄNNER

Föreningens höga beskyddare är DD.MM. Konungen och Drottningen

Upptäck Musée Bernadotte och dess vänförening

Föreningen Bernadotte-Musei Vänner är en ideell förening som grundades 1959. Föreningen har till syfte att stödja och främja Musée Bernadotte i staden Pau samt sprida kunskapen om museet, huset där Karl XIV Johan föddes år 1763. Föreningen, med säte i Stockholm, arrangerar föredrag på teman som anknyter till Karl XIV Johan och dynastin Bernadotte.

Stöd Vänföreningens verksamhet och bli medlem! Medlemsavgiften är 150 kr/person och år alternativt 1 500 kr för ett ständigt medlemskap. Avgiften betalas in till plusgirokonton 3834-9. Ange namn och adress, hänvisa till denna annons.

Läs gärna mer på www.bernadottemuseivanner.se

Var med i arbetet med Riddarhusets stamtavlor

Riddarhuset har som ambition att till 2025 slutföra projektet med revideringen och redigeringen av de adliga ätternas stamtavlor.

Projektanställningen gäller textrevidering på del- eller heltid under drygt två års tid. Akademisk examen, god vana av arbete med text och erfarenhet av genealogi är meriterande.

Vid intresse, kontakta riddarhusgenealog Magnus Bäckmark, magnus.backmark@riddarhuset.se.

Ättemedlemsträff på Riddarhuset

*Text: Karin Lilliehöök Kihl,
evenemangsansvarig.*

DEN 12 JUNI 2022 samlades 110 personer på Riddarhuset för den första ättemedlemsträffen i Stockholm. Riddarhuset har tidigare varit ute i landet och haft medlemsträffar i olika regioner. Då hälften av ättemedlemmarna bor i Stockholms län bjuds av platsskäl boende i olika delar av länet in till olika träffar. Fick ni ingen inbjudan nu så kommer fler chanser!

Riddarhussekreterare Erik Drakenberg hälsade alla välkomna och började med att presentera de tre vänföreningarna till Riddarhuset: Svenska Adelsförbundet, Riddarhussällskapet och RAUK som berättade om deras respektive verksamhet och hur man bär sig åt för att bli medlem. Se gärna mer om detta på riddarhuset.se.

Riddarhussekreteraren fortsatte sedan med att berätta om verksamheten och organisationen samt historien om

Riddarhuset. Han kunde också presentera planerna på att renovera Riddarhuset inför 400-årsjubileet 2026, bland annat med förnyelse av tekniska system och belysning samt ytskiktsrenovering i Riddarhussalen med plafondmålningen samt Stenhallen och Lantmarskalksvåningen.

Därefter informerade kassadirektören Sten Ankarcrona om investeringsfonden Hercules med Riddarhusets 331 stiftelser. Sten Ankarcrona berättade bland annat att den ekonomiska situationen är allmänt stökig med anledning av allt som händer i världen, men den goda nyheten var att första kvartalet trots allt var oväntat starkt. Tyvärr finns en betydande inflationsoro och den närmaste tiden blir fortsatt volatil med en mycket svårbedömd marknad.

Riddarhusgenealogen Göran Mörner höll föredrag om adliga namn och berättade vad som gäller vid namnbyte, giftermål, skilsmässa och liknande medan riddarhusgenealog Magnus Bäckmark berättade om framtagningen av bokverket *Riddarhusets vapensköldar* och dök ner i några olika vapensköldars utformning och hur man kan tyda dessa.

Efter genomgången i Riddarhussalen intogs en gemensam sommarlunch i Lantmarskalksvåningen. Därefter fanns det möjlighet för mingel och att gå runt på egen hand i Riddarhuset och att handla i Riddarhusets butik.

Nästa ättemedlemsträff är planerad till den 10 september i Värmland på Saxå herrgård. ■

Ättemedlemsträff på Riddarhuset.

Foto: Jens Sjunnesson.

Duktiga stipendiater

2022

ÅR 2022 DELADES det ut närmare 21,4 miljoner kronor till 755 stipendiater. Några av de duktiga stipendiater som tilldelats högre stipendier är:

Löfvenskjöldska resestipendiefonden

Karolina Lagercrantz, mastersprogram i International Affairs vid Geneva Graduate Institute

Daniel Taube, mastersprogram i Economics and Business Administration vid Copenhagen Business School

Fröken Hanna Roos af Hjelmsäter testamentsfond

Anna Drakenberg, doktorand i medicinsk vetenskap vid Örebro universitet

Niklas Cederström, doktorand i hälsovetenskap med inriktning idrottsvetenskap vid Lunds universitet

Hovjunkare J.O Bergenstiernas testamentsfond

Alma Hjort af Ornäs, mastersprogram i design vid universitetet i Bergen

Beata Ankarcrone, masterprogram i Global Politics vid University of Exeter

Kammarherre C. J. A. Roos af Hjelmsäter fond

Johan Ribbing, civilingenjör i teknisk fysik vid Lunds universitet

Carl Scheffers fond

Douglas Ihre, civilingenjör i industriell ekonomi vid Lunds universitet

Alströmerska fonden

Samuel af Ugglas, industridoktorand på Scania gm Kungliga tekniska högskolan

Text: Christina Neuman, stipendie- och understödshandläggare

von Schewenska stipendieinrättningen

Emma von Schewen, mastersprogram i design för kreativ och immersiv teknik vid Stockholms universitet

Sök ur Riddarhusets fonder!

Riddarhuset är anknuten förvaltare av 331 stiftelser. Medel ur dessa delas ut som stipendier och understöd till ekonomiskt behövande enligt regler som den som inrättat respektive fond har upprättat.

Riddarhuset delar årligen ut cirka 52 miljoner kronor i stipendier och understöd. Ansökan till medel ur fonderna sker digitalt under perioden **1 juli–15 oktober** varje år. Ansökningslänk finns under denna period upplagd på riddarhuset.se.

Kungörelser (»gula sidorna«) angående lediga stipendier, understöd och gratifikationer med kortfattad beskrivning av stiftelsernas statuter finns i ett pdf-dokument på Riddarhusets hemsida.

Riddarhusets kungörelser

angående lediga stipendier, understöd och gratifikationer

Ansökningsperioden är den 1 juli till den 15 oktober 2022.

Observera att stiftelsernas statuter av utrymmesskal återges i korthet och därför inte ger fullständig information!

Ansökningar om stipendier och understöd görs elektroniskt på Riddarhusets hemsida. Inloggning sker med BankID eller med kontonamn och lösenord. Erforderliga upplysningar och ev blanketter för understöd kan erhållas från Riddarhusets kansli tel 08-723 39 93.

Ansökningsperioden öppnar den 1 juli 2022. Ansökan ska vara inlämnad och signerad senast den 15 oktober 2022. En osignerad digital ansökan kommer inte att behandlas.

Kungörelse angående lediga stipendier

Riddarhuset i Finland

TISDAGEN DEN 1 mars 2022 återupptogs under högtidliga former adelsmötet 2021, exakt ett år efter öppningen. På grund av pandemin ajournerades adelsmötet i samband med öppningen den 1 mars 2021.

Under sex plenarmöten behandlades Riddarhusets ekonomi, förmögenhetsförvaltning, fastighetens underhåll och användning samt genealogiska ärenden. Direktionen rapporterade om verksamheten för perioderna 2018–2020 samt 2021.

Herr Gustav Adlercreutz valdes till ordförande vid adelsmötets öppning den 1 mars 2021. Vid det andra plenummötet, som hölls den 2 mars i år, valde adelsmötet ett riddarhusutskott. Utskottet väljer tre delegationer inom områdena kansli, byggnad och finans.

Till riddarhusutskottet valdes som ordinarie medlemmar Martin von Willebrand (ordförande), Carl von Frenckell, Oliver Snellman, Johan Godenhjelm, Eliel Soisalon-Soininen, Otto Schauman och Wilhelm von Nandelstadh. Till suppleanter valdes Lauri Wuoreneimo, Erik af Hällström, Hans Ramsay, Dimitri Taube och Philip Ehrnrooth.

I sitt utlåtande kommenterar utskottet direktionens berättelse, kapitel för kapitel. Dessutom tar utskottet ställning till de svar som direktionen gett angående de uppdrag den fick av föregående adelsmöte. Därutöver tar utskottet ställning till de eventuella framställningar direktionen gjort till adelsmötet. Utskottets betänkan- de föredras och behandlas under adelsmötets fjärde respektive femte plenum.

Till adelsmötet hade två petitioner inlämnats, herr Carl-Thomas von

Christiersons petition om inventering av sköldebrevssamlingen och herr Wilhelm von Frenckells gällande reservering av Riddarhusets medel för humanitärt stöd till Ukraina.

Därtill hade herr Berndt von Frenckell inlämnat en motion om att ättmans erkända barn, vilka bär ättens namn, födda utanför äktenskap måtte upptas i *Ättartavlorna*.

Beträffande herr von Christiersons petition noterade riddarhusutskottet att en noggrann inventering av sköldebrev har gjorts och att arbetet gällande ett regelverk om de donerade sköldebrev har påbörjats. Adelsmötet beslöt sålunda att petitionen inte leder till ytterligare åtgärder.

Adelsmötet beslöt att donera ett understöd om 10 000 euro för humanitärt stöd till Ukraina.

Rörande herr Berndt von Frenckells motion beslöt adelsmötet i enlighet med riddarhusutskottets hemställan att förkasta motionen.

Under sista plenummötet valdes den nya riddarhusdirektionen för perioden 2022–2023. Till ordinarie ledamöter valdes greve Henrik Creutz, friherre Sebastian Cedercreutz, friherre Philip

Text: Johan von Knorring, riddarhuskamrerare Finlands riddarhus

Aminoff, herr Wilhelm von Frenckell, herr Max Schulman, herr Albert Grotenfelt och herr Tom von Weissenberg. Till suppleanter valdes herr Otto Schauman, herr Wilhelm Rosenlew, herr Philip Ehrnrooth, herr Henrik Antell samt herr Eliel Soisalon-Soininen. Till ordförande valdes herr Wilhelm von Frenckell. Adelsmötet avslutades traditionsenligt lördagen den 26 mars 2022 med Riddarhusbalen, som en festlig avrundning på en intensiv månad.

Från och med 1 april tog Riddarhuset de tre rummen väster om riddarhussalen i eget bruk. Tanken är att kunna hyra ut rummen för större evenemang eller till mindre sällskap, exempelvis i samband med en konsert. Möjligheten att inmundiga kaffe med *avec* under angenäma och trivsamma former har saknats och de nya utrymmena kommer förhoppningsvis att kunna jämföras med motsvarande utrymmen på Sveriges Riddarhus.

Uthyrningen av Riddarhussalen börjar vara på en »normal« nivå. Kulturprogram, framför allt konserter, dominerar. Aktuellt program finns på riddarhuset.fi.

Välkommen!

Riddarhussekreteraren herr Tobias von Schantz ställer i ordning för plenumdiskussion.

Foto: Sofie von Frenckell

En § 37-ätt och primogeniturätt

Vad är det?

Text: Göran Mörner, riddarhusgenealog.

RIDDARHUSETS genealogiska avdelning tar emot och besvarar många olika frågor varje dag. Många frågor berör begreppet § 37-ätt och vad det innebär i praktiken. Företeelsen § 37-ätt är många bekanta med, men har svårt att förklara vad det egentligen innebär. Begreppet »primogeniturätt« är inte lika allmänt känt.

Vanligt adelskap

För att bäst förstå innebörden av ett § 37-adelsskap ska vi först definiera vad ett vanligt adelskap är. Det beskrivs kortast och bäst så här: Alla barn födda inom äktenskapet ärver faderns adliga värdighet. Söner såväl som döttrar. Endast sönerna kan föra adelskapet vidare till sina barn födda inom äktenskapet. Detta kallas även den agnatiska principen. Adelsmannens hustru följer sin makes adliga rang.

Den siste personen som upphöjdes i vanligt adelskap var översten i armén och chefen för Kajana bataljon Gustaf Fahlander (1764–1825). Han adlades den 19 februari 1809 på Stockholms slott av Gustav IV Adolf med namnet Edelstam. Ätten introducerades den 8 juli 1809 under nr 2195 och fortlever än i dag.

§ 37-ätt

Gustav IV Adolf avsattes i mars 1809 och utvisades ur riket. Enväldet avskaffades och en ny regeringsform (här efter kallad RF) trädde i kraft den 6 juni 1809. Denna nya RF begränsade monarkens makt ansenligt. I den 37:e paragrafen i 1809 års RF anges nya villkor rörande monarkens utfärdande av adelskap. På modern svenska kan regeln beskrivas så här: Den adliga, respektive friherrliga eller

grevliga, värdigheten tillfaller endast personen som adlas. När han avlider ska den adliga värdigheten tillfalla hans först födde son. När den sonen sedan avlider ska den adliga värdigheten tillfalla dennes först födde son och så vidare. Den man som i andra ätter benämns huvudman är alltså i § 37-ätter alltid samma person som adelsmannen. De ätter som adlats efter det att den nya RF trädde i kraft kallas allmänt för § 37-ätter.

Sammanlagt har 26 ätter upphöjts i grevlig värdighet enligt § 37 1809 års RF. Blott 9 fortlever. Motsvarande antal för friherrliga ätter är 79 ätter varav 29 fortlever och för adliga ätter är siffran 140 ätter och endast 38 finns kvar i livet.

Introduktion och nummerordning

Datum för adlande avgör om en ätt är en § 37-ätt eller vanlig ätt. Ibland inträffade att en ätt hade ett äldre adelskap men introducerades efter 1809. Det innebär inte att ätten ska betraktas som en § 37-ätt. Som exempel kan nämnas adliga ätten von Samson-Himmelstjerna som adlades redan 1640 men som kom att introduceras på Riddarhuset först 1974 under nr 2349. Samtliga medlemmar av den ätten är alltså adliga.

§ 37-grenar inom en ätt med vanligt adelskap

Ibland har monarken adlat en person med »adoption« på en redan befintlig adlig ätt. Denna adoption är inte en civilrättslig adoption utan snarare borde den kanske kallas inympning, på kunglig befallning, i ett redan befintligt adligt släktträd.

När sådana adoptioner har skett enligt 1809 års RF har det uppstått vissa speciella situationer. Som exempel kan nämnas adliga ätten von Post nr 687. Ätten naturaliserades med vanligt adelskap 1664, introducerades samma år och fortlever än i dag. Personer som hör till den ursprungliga adliga ätten redovisas i *Adelskalendern* under det som där kallas huvudmannagrenen samt 1:a och 2:a yngre grenen.

Dock adlades senare två bröder, majoren i armén Olof Jacob Rangel (1771–1830), gift med Hedvig Ulrica Gustafva von Post (1783–1840) och stabskaptenen vid Livregementsbrigadens grenadjärkår Carl Axel Rangel (1778–1824). De adlades med namnet von Post och adopterades på den existerande adliga ättens namn och nummer. Men de adlades den 29 juni 1809 när 1809 års RF redan hade trätt i kraft, så de kom att omfattas av de nya reglerna. Det betyder att ättlingar till dem har gett upphov till två grenar där det i varsin gren endast finns en adelsman. Övriga personer hör till den ofrälse släkten. Dessa redovisas i *Adelskalendern* under det som kallas de adopterade grenarna. Adliga ätten von Post består alltså av den gamla adliga ätten samt två personer i varsin adopterad gren.

Ett annat exempel är adliga ätten Rosensvärd nr 2144. Ursprungligen hade två bröder Pettersen adlats den 1781 med namnet Rosensvärd. Ätten introducerades 1788. Senare kom ytterligare en broder, översten i örlogsflottan, Nils Elias Pettersen (1743–1817), att adlas den 29 juni 1809, enligt § 37 1809 års RF, med adoption på de andra brödernas adelskap.

Text ur grevebrevet för ätten Cederström nr 135 från 1819: »... Nådigt förnunna och tillägge bemälte Herr Stats Råd och Amiral, Friherre Olof Rudolf Cederström, Grefweligt Stånd och Wärdighet: kommande detsamma att, efter honom, endast tillfalla hans äldste manlige Bröstarfving i rätt nedstigande, led efter led, samt efter denna grens utgång, Stamfaderns närmaste manlige Afkomling och så vidare, på sätt 37 § i Regeringsformen föreskriver.« Grevebrevet donerades till Riddarhuset 1954.

Denna adopterade gren introducerades först 1897 genom Nils Elias sonsons son, kaptenen vid flottan Otto Pettersén (1841–1929), under samma nummer som originalätten. Den ursprungliga adliga ätten är utdöd sedan 1933 och endast ättlingar till Nils Elias fortlever. Det betyder att adliga ätten Rosensvärd har transformerats till en § 37-ätt.

Två specialfall

Ibland får man hålla tungan rätt i mun för att kunna förklara hur adelskap ärvs. Ett sådant fall är adliga ätten d'Orchimont nr 2227 och adliga ätten Dorchimont nr 2252.

Majoren Carl Ferdinand Johan d'Orchimont (1757–1824), adlades den 6 april 1812, enligt 37 § 1809 års RF, på Stockholms slott av Karl XIII med oförändrat namn. Han introducerades den 12 mars 1814 under nr 2227.

Hans son, adjutanten hos kronprin-

sen, översten och chefen för Västgöta-Dals regemente, Wilhelm Albrecht d'Orchimont (1783–1861), adlades den 7 oktober 1817, enligt 37 § 1809 års RF, på Stockholms slott av Karl XIII med namnet Dorchimont till åtskillnad från faderns ätt. Sonen adlades alltså för sina egna meriter oberoende av faderns adelskap. Han introducerades den 15 november 1817 under nr 2252.

Därmed kom det att förhålla sig så att både far och son hade var sitt enskilt adelskap enligt § 37. När fadern Carl Ferdinand Johan d'Orchimont avled den 11 januari 1824 så ärvde Wilhelm Albrecht Dorchimont faderns äldre adelskap d'Orchimont nr 2227. Därmed utgick den yngre ätten Dorchimont nr 2252. Ty enligt RF gällde att ett ärvt adelskap utsläckte det man själv eventuellt hade tidigare, utom i de fall då det man redan innehade hade högre värdighet.

Upphöjning och utslocknande

När en person som hade erhållit adelskap enligt § 37 senare även kom att upphöjas i friherrlig värdighet enligt § 37 så utslocknade den adliga ätten. Det förhåller sig inte som så att en friherre kan inneha sin titel enligt § 37 och samtidigt ha en son, född eller ofödd, som är adlig enligt samma paragraf.

Som exempel kan vi här nämna adliga ätten Dickson nr 2340 och friherrliga ätten Dickson nr 406.

Grosshandlaren och mecenaten i Göteborg, Oscar Dickson (1823–1897), adlades den 4 september 1880, enligt 37 § 1809 års RF, på Stockholms slott av Oskar II. Han introducerades den 14 september 1880 under nr 2340.

Han upphöjdes vidare, såsom den siste i Sverige, i friherrlig värdighet den 5 juni 1885, enligt 37 § 1809 års RF, på Stockholms slott av Oskar II. När han

introducerades som friherre den 3 maj 1886 under nr 406 så utgick den adliga ätten Dickson nr 2340. Detta innebär då att övriga personer, förutom friherren, som redovisas i *Adelskalendern* hör till den ofrälse släkten Dickson.

Ätt jämfört med släkt

Endast huvudmannen inom en adlig § 37-ätt är adlig. Ätten består alltså av en enda person. Övriga individer hör till släkten och är inte adliga. Alla medlemmar av släkten samt deras makor och makar redovisas ändå i *Adelskalendern*. Så skedde redan i dess första utgåva 1854 och så har det fortsatt sedan dess. Man kan betrakta det som en form av genealogisk successionsordning som presenteras, som visar vem som är närmast på tur att bli adlig när huvudmannen avlider.

Ättenamn jämfört med släktnamn

I respektive ätts ingresstext i *Adelskalendern* anges det tydligt villkoren angående förande av efternamn. Som exempel kan nämnas adliga ätten af Kleen nr 2330.

... översten i armén och överstelöjtnanten vid Ingenjörkåren sedermera generallöjtnanten och chefen för fortifikationen Johan Kléen (1800–1884), adlades jämlikt 37 § 1809 års regeringsform, innebärande att endast huvudmannen innehar adlig värdighet, 1858 1/12 på Stockholms slott av konung Oskar I med namnet af Kleen, vilket namn ska bäras endast av den som innehar den adliga värdigheten. ... Vissa släktmedlemmar skriver sig af Kleen.

Den ursprungliga innebörden av detta är att endast adelsmannen ska skriva sig af Kleen. Övriga släktmedlemmar ska skriva sig Kleen. Till följd av att kyrkans födelseböcker och dopböcker samt senare folkbokföringen inte tar hänsyn till detta så har alltså de flesta medlemmarna av den ofrälse släkten kommit att skriva sig med namnet af Kleen. Men folkbokföringen kan inte adla personer.

Det finns vissa undantag. Som exempel adliga ätten von Geijer nr 2256. Överstelöjtnanten i armén Carl Emanuel

Foto: Hans Hammarstiöld.

Elsa Rosencrantz (1870–1903), stiftsjungfru nr 2094 och hennes syster Marta (1873–1958), stiftsjungfru nr 2133. Porträtt målat av Anders Montan. Riddarhuset.

Geijer adlades den 3 november 1817 med namnet von Geijer. Han erhöll dock i januari 1855 Kungl. Maj:ts tillstånd för sina söner att skriva och kalla sig von Geijer. Detta har lett till att samtliga medlemmar av den ofrälse släkten von Geijer för det »adliga namnet» utan att höra till den adliga ätten.

Kvinnors titulering

Det finns inget aktivt lagrum som reglerar adlig titulering. I 1809 års RF anges visserligen att endast huvudmannen har den adliga värdigheten, men troligen tyckte lagstiftarna att det var onödigt att lagstifta i detalj om något som annars var odiskutabelt. Enligt väldigt stark tradition samt viss äldre lagstiftning, följer

hustrun definitivt sin makes »stånd och villkor«. Det innebär att de flesta betraktar och titulerar maken till en § 37-friherre som friherrinna och maken till en § 37-greve som grevinna. Det innebär att i vissa fall kan en § 37-ätt bestå av en man, men dessutom av två, eller flera, kvinnor. Nämligen adelsmannens hustru samt adelsmannens moder, förutsatt att modern, som änka efter den föregående adelsmannen, inte gift om sig. Änkor till adelsmän behåller nämligen sin makes adliga värdighet såvida de inte gifter om sig.

§ 37-ätters rättigheter på Riddarhuset

Endast huvudmannen inom en adlig § 37-ätt är som sagt adlig. Endast han har de kvarvarande skyldigheter och rättigheter som tillfaller en adelsman. Endast han är skyldig att betala sin årliga kapitationsavgift. Han är ensam om att kunna representera ätten på adelsmötet som hålls på Riddarhuset vart tredje år. Har han inte möjlighet att närvara då kan han utfärda fullmakt att representera sin ätt till annan adelsman, hörande till en annan ätt, men inte till de ofrälse medlemmarna av släkten.

Under årens lopp har vissa förändringar skett rörande de ofrälse medlemmarna av släkterna. Även de erhåller numera kostnadsfritt medlemstidskriften *Arte et Marte* samt har även möjlighet att hyra Riddarhusets lokaler för att arrangera olika former av festligheter.

Vissa ofrälse medlemmar av de släkter som är knutna till en § 37-ätt kan söka stipendier och understöd från Riddarhuset. Villkoren för detta bestäms dock av varje enskild stiftelses statuter och inte av Riddarhuset.

Vadstena Adliga Jungfrustift

Vadstena Adliga Jungfrustift (VAJS) är en pensionsstiftelse som bildades på 1730-talet. Nyfödda adliga döttrar kan skrivas in av sina föräldrar i matrikeln och kallas då stiftsjungfrur. De 100 kvinnorna som varit inskrivna längst tid och som fortfarande är ogifta erhåller ett understöd från stiftelsen. Efter att 1809 års RF trädde i kraft har statuterna permuterats vid vissa tillfällen. En sådan förändring är att även de ofrälse döttrarna till den nuvarande adelsmannen i en § 37-ätt kan skrivas in i stiftet. Övriga kvinnliga medlemmar av släkten kan inte bli stiftsjungfrur.

Undantag?

Det kan finnas ett unikt undantag från § 37-regeln. Riddarhuset förvärvade sköldebrevet för den troligen utdöda ätten von Haselberg. Se »Heraldica Varia« i *Arte et Marte* 2020:2 om detta förvärv. Professorn vid kungliga akademien i Greifswald, Lorenz Wilhelm Haselberg

(1764–1844) adlades den 22 november 1810 på Stockholms slott av Karl XIII med namnet von Haselberg. Ätten introducerades aldrig på Riddarhuset. Det som är unikt med det här sköldebrevet är att den annars *alltid* förekommande hänvisningen till § 37 i 1809 års RF helt saknas i sköldebrevstexten. Den närmast liggande förklaringen är att monarken adlade en förvisso svensk undersåte men ändå utländsk person utan representationsmöjlighet i ständsriksdagen och att man då kringgick RF eller inte ansåg den gälla Svenska Pommern och Greifswald.

Primogeniturätt

Förändringen avseende villkoren för adelskap i 1809 års RF var ingalunda ett helt nytt påfund. Sedan 1799, fram till 1808, hade de allra flesta adelspersoner som upphöjts i friherrlig eller grevlig värdighet erhållit den högre värdigheten enligt primogenitur, troligtvis efter kontinental förebild. Den adelsman som blev friherre, eller den friherre som blev greve, erhöll då titeln tillsammans med sina levande söner. Övriga individer av den adliga, eller friherrliga, ätten kvarstod i den lägre värdigheten.

Tyvärr ledde denna lösning till missförståndet att alltid två levande generationer är friherrar eller grevar samtidigt. Att när farfar dog skulle sonsonen bli friherre. Det var inte den ursprungliga tanken med primogeniturätter. Enligt riddarhusdirektionens utredning och påföljande beslut (2009) ska endast en generation i taget vara innehavare av den högre värdigheten. De personer som redan är friherrar eller grevar enligt primogenitur får behålla sin titel. Men när farfar dör så blir inte den först födde sonsonen friherre eller greve.

Samma dag som den nya regeringsformen antogs, 6 juni 1809, upphöjdes friherre Michael Ankarsvärd till greve. Han var den första att bli utnämnd enligt den 37:e paragrafen.

Det betyder att efter en generation kommer adelskapet inom samtliga primogeniturätter vara helt identiskt med det för § 37-ätter. De fortlevande ätter som berörs är friherrarna Ridderstolpe nr 326, af Wetterstedt nr 327 och Adlercreutz nr 331 samt grevarna af Ugglas nr 105, Strömfelt nr 106, Klingspor nr 107, Thott nr 114 och Ridderstolpe nr 119.

Sammanfattningsvis

- Inom en adlig § 37-ätt innehar endast huvudmannen adlig värdighet och övriga i släkten är inte adliga.
- Inom en friherrlig § 37-ätt innehar endast huvudmannen friherrlig värdighet och övriga i ätten är i allmänhet adliga.
- Inom en grevlig § 37-ätt innehar endast huvudmannen grevlig värdighet och övriga i ätten är friherrliga.
- Primogeniturätterna fungerar, eller kommer att fungera, på samma sätt som § 37-ätter.

Denna artikel är ämnad att läsas tillsammans med Erik Tersmedens klargörande artikel »Vem är adlig?« som publicerades i *Arte et Marte* 2011:1 samt artikeln »Vad är ett adligt namn?« i *Arte et Marte* 2022:1. Båda finns tillgängliga på Riddarhusets hemsida. ■

Donationer, depositioner och förvärv

april–juni 2022

DONATIONER

d'Albedyhll

Herr Carl Odelberg, Stockholm, företrädande dödsboet efter sin fader Axel Odelberg, har donerat friherrebrevet i original för utdöda friherrliga ätten d'Albedyhll nr 183.

Generalmajoren av kavalleriet, sedermera landshövdingen i Östergötland, Christer Henrik Albedyl (1679–1750), upphöjdes i friherrlig värdighet den 2 mars 1720 i palatset i Stockholm av Ulrika Eleonora d.y. med namnet d'Albedyhll. Ätten introducerades 1720 under nr 183 bland friherrar. Ätten utgick på svärdsidan den 25 mars 1948 och på spinnsidan den 29 augusti 1993.

Friherrliga ätten d'Albedyhll nr 183.

Vapnet föreställer i blått fält en balkvis ställd avhuggen kvistig gren i guld omgiven av en stjärna och tilltagande måne av silver. Liknande kvistiga grenar kan återfinnas i andra ätters vapen som till exempel adliga ätten Ribens vapensköld.

Sköldhållarna har en något ovanlig förklaring i blasoneringen. Höger sköldhållare, vargen, är hämtad från moderns, Hedvig Anna von Wulffen, vapensköld för tysk-baltiska ätten von Wulffen. Vänster sköldhållare, oxen, är hämtad från farmoderns, Barbara von Tiesenhausen, vapensköld för tysk-baltiska ätten von Tiesenhausen.

Vänster hjälmprydnad har även den en kvinnlig anknytning. Även om de tre

Text & foto: Göran Mörner, riddarhus-genealog.

löven på kvisten förvisso är blasonerade som nässelblad så ska de uppenbarligen föreställa ätten Mörners stamvapen. Christer Henrik d'Albedyhll gifte sig 1722 med Hedvig Ulrika Mörner af Morlanda (1694–1758). Då kan man fråga sig hur ett äktenskap som ingicks 1722 kunde sätta sin prägel i ett friherrligt vapen som komponerades 1720? Det kan finnas två förklaringsmodeller. Antingen var äktenskapet redan planerat eller så skedde själva kompositionen av vapnet senare än 1720. Nästan alla sköldebrev är skrivna och konstruerade flera månader, ibland årtal, efter datumet för det utfärdade adelskapet.

Mellan de två hjälmarna tittar en man klädd i »gammal Romersk dräkt« upp ur en friherrlig krona. Ätten hävdade nämligen italienskt ursprung. Själva stamvapnet med den kvistiga grenen har medeltida ursprung.

DEPOSITIONER

Spens

Huvudmannen, greve Carl-Gustaf Spens, Tibro, har deponerat en resedagbok från sommaren 1802 skriven av greve Jakob M. Spens tillhörande grevliga ätten Spens nr 54.

Jakob Melker Spens föddes på julaftonen 1791. Han skrev alltså dagboken när han var tio år gammal. Han skrevs in som student 1802 i Uppsala där han redan 1812 blev filosofie magister. Han fortsatte sedan sin karriär som auskultant i Svea hovrätt 1812 och blev juris doktor 1816. År 1833 blev han häradshövding i Ulleråkers,

Hagunda, Vaksala, Bälunge, Rasbo och Lagunda häraders domsaga i Uppland. Senare blev han ledamot av lagberedningen. Jakob Melker avled den 13 december 1849.

Dagboken är mycket vackert skriven och skildrar upplevelser vid besök på olika gods och gårdar i Sverige. Det finns en separat del som kallas »Bilagor« som främst beskriver ett besök till Stockholm. Den inleds med titeln »Dagbok under en resa sommaren 1802. Värdslöst uppsatt av J M S.« På sista bladet står skrivet:

En fråga torde uppstå: Om jag var vid sundt förnuft då jag skref detta? Och denna fråga vill jag lämna därhän. Lev Vål!

FÖRVÄRV

Thegner

Riddarhuset har förvärvat en unik järnstamp med vapnet för utdöda adliga ätten Thegner.

Assessorn i Svea hovrätt och borgmästaren i Stockholm, sedermera landshövdingen i Stockholms och Uppsala län samt ståthållaren på Uppsala slott, Olof Arvidsson Thegner (1615–1689), adlades den 13 januari 1683 på Stockholms slott av Karl XI med bibehållande av namn. Han introducerades den 14 september 1686 mellan de adliga ätterna Nyberg, nr 1042 och von Gisler, nr 1043 i den dåvarande matrikeln. Olof Thegner kom vidare att upphöjas i friherrlig värdighet den 24 december 1687 av Karl XI. Han introducerades den 5 februari 1689 under nr 86 bland friherrnar. Vid en revidering av matrikeln 1727 så ströks, eller snarare »uteslöts«, de ätter som i sin helhet var utdöda i sin adliga eller friherrliga värdighet då de i stället var upphöjda samt introducerade i högre värdighet. Detta ledde till att drygt 100 ätter har fått beteckningen »utesluten« i stamtavlorna. Alltså inte för att ätten skulle ha gjort någonting dumt – utan för att den var utdöd i sin lägre värdighet.

Den friherrliga ätten utgick på

svärdssidan den 27 januari 1768 och på spinnsidan den 20 december 1811.

Då järnstampen har vapnet för den adliga ätten kan vi tidsbestämma föremålet, vilket är mycket ovanligt. Den måste vara tillverkad mellan 1683 och 1687 då den adliga ätten existerade. Den är gjord i järn och inte i stål. De allra flesta stamparna i Riddarhusets samlingar är tillverkade i stål och är från 1700- och 1800-talet. ■

Adliga ätten Thegner.

Drömmen om guld i Colombia

Ny gren av adliga ätten von Greiff

EN FÖR RIDDARHUSET tidigare okänd gren av adliga ätten von Greiff kommer nu att kunna redovisas i *Adelskalendern* samt upptas i ättens stamtavla, sedan varje släktled kunnat verifieras med födelse- och vigselcertifikat.

Denna gren som utgör huvudmannagrenen av ätten von Greiff härstammar från svensk-norske vicekonsuln i Bogotá Carl Sigismund Fromhold (Carlos Segismundo Fromhold) von Greiff (1793–1870). Han överflyttade till Colombia 1825 för

Text: Madeleine Werner, genealog & genealogisk redaktionssekreterare.

att driva guldgruvor, vilket misslyckades då den colombianska guldfyndigheten redan var tömd. Carl erhöll därefter på entreprenad stora vägbyggen av regeringen i Colombia och blev senare generaldirektör för provinsen Antioquias allmänna arbeten samt direktör för ett stort engelskt gruvbolag.

Innan flytten till Sydamerika gifte sig Carl (7 augusti 1825) med Lovisa Petronella Faxé (1797–1860), dotter till biskopen i Lund.

Från deras sonson Luis Gustavo de Greiff (1860–1937) härstammar sju nu levande ättemedlemmar, oräknat ingifta. De bor i Colombia och i USA.

Adliga ätten von Greiff nr 1547 utgick i Sverige på svärdssidan 5 oktober 1872 och på spinnsidan 25 december 1913. Den gren som utvandrade 1825 till Colombia i Sydamerika är emellertid talrikt företrädd och ättemedlemmarna skriver sig »de Greiff«.

Sedan 2013 har *Adelskalendern* kunnat redovisa den sydamerikanska grenens yngre gren som är bosatt i Sverige. 28 juni 1968 erhöll medlemmarna av den svenskt medborgarskap med namnet »von Greiff« samt genom riddarhusdirektionens beslut 25 oktober 2010 representationsrätt på Sveriges Riddarhus. ■

Ett av gruvdirektören Carl von Greiffs barnbarnsbarn, sedermera utbildningsminister Jaime Eduardo de Greiff Chavarriaga (1889–1945) och hans maka Rita Uribe Correa (1896–1972) vid giftermålet i december 1912 i Medellín.

Genealogisk detektiv

i Riddarhusets tjänst

Text: Louise Ribbing.

DIGITALISERING AV Riddarhusets material, fler anställda och en betydligt mer utåtriktad verksamhet är några saker som skiljer Riddarhuset i dag jämfört med för tjugo år sedan. Det säger Madeleine Werner, som torde vara den på kansliet som vet allra mest om det operativa arbetet på Riddarhuset.

Hon började arbeta extra på stipendie- och understödsavdelningen 2002 och har under årens lopp haft många olika roller – som vikarierande kalenderredaktör, genealogibiträde, riddarhuskamrer, riddarhusfiskal och riddarhusintendent. Numera arbetar hon deltid som genealogisk redaktionssekreterare för *Adelskalendern* samt deltid som genealog vid stamtavleprojektet, två arbeten som går in i varandra. Bland de olika arbetsuppgifter hon har haft på Riddarhuset är hon nog mest förtjust i det genealogiska arbetet, som ibland kan liknas vid en form av detektivarbete när det gäller att spåra ättmedlemmar. Allra roligast är att hitta tidigare okända ättmedlemmar som utvandrat och som kan upptas i ättens stamtavla och *Adelskalendern* efter att varje släktled kunnat verifieras med födelse- och vigselcertifikat.

– Det är verkligen en fjäder i hatten! Över huvud taget fascinerar jag av personhistoria om enskilda människors liv och levnadsöden som dyker upp i genealogiarbetet. Det kan vara allt från en stormande möjlig som omöjlig kärlekshistoria till ond bråd död.

MADELEINE WERNERS erfarenhet är att ju äldre man blir, desto mer nyfiken blir man på sin släkt. På sin fritid har hon bedrivit egen släktforskning och funnit att släkten är vida utspridd i Sverige och övriga Europa.

– Som i de flesta fallen då man släktforskar finns där även några adliga anor i släkten, dock långt tillbaka.

HENNES GODA KUNSKAPER i tyska är till stor nytta i arbetet vid den genealogiska avdelningen, särskilt vid revideringen och editeringen av stamtavlorna där mycket av materialet är på tyska. Hon är metodisk och noggrann, vilket är två egenskaper som behövs i arbetet. Förutom möjligheten att på Riddarhuset kunna hänge sig åt sitt stora intresse för genealogiska utredningar stortrivs hon med arbetsmiljön på palatset.

Mycket har förändrats sedan hon under studietiden började arbeta extra på Riddarhuset.

– Det var färre personer som arbetade på kansliet då. Öppettiden för egen rundvandring var dock densamma, en timme på vardagar och sedan naturligtvis de guidade visningarna. Men verksamheten var inte lika utåtriktad, numera kan fler besöka och njuta av den fantastiska historia som Riddarhuset kan erbjuda exempelvis vid föredrag, konserter och symposier. ■

Foto: Jens Sunnesson.

Madeleine Werner har arbetat med både stipendier och understöd, intendentur, ekonomi och genealogi på Riddarhuset.

Utställningar

på Riddarhuset 2014–2022

Axel Oxenstierna
och Gustav II Adolf

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2014

Sköldens baksida

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2016

Lars Bolander.
Adelns hovmålare

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2016

Ädla smycken. Då och nu

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2016

Bokillustratören Tyra Kleen

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2017

Louise Adelborg och Nils Barck.
Två keramiska pionjärer

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2017

Riddarhusstorget.
Maktecentrum i förändring

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2018

Ulrika Eleonora, adeln
och Riddarhuset

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2019

Det maritima arvet

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2020

Adliga entreprenörer och
innovatörer under 400 år

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2022

Ett av många skäl till att besöka Riddarhuspalatset är att ta del av Riddarhusets utställningar. Ofta är de tillgängliga även digitalt på riddarhuset.se. Avsikten med de tematiska utställningarna är att kunna visa Riddarhusets samlingar och att fördjupa kunskapen om den svenska adeln. Samarbeten med museer och arkiv ger tillfällen till inlån och samarrangemang. Unika föremål och kunskaper tillhandahålls även av Riddarhusets ättemedlemmar. Nio utställningar har anordnats i Lantmarskalkssalens förrum sedan nya montrar installerades där – och den tionde öppnar i höst.

Varmt välkommen!

Historia i metall. Riddarhusets och adelns medaljer

UTSTÄLLNING PÅ RIDDARHUSET 2022

Gabriel Anreps ättartavlor

Bernhard Schlegels eget märkvärdiga exemplar

Text: Olof Kährström, bibliotekarie och bokhistoriker.

I ETT BOKSKÅP i anslutning till Riddarhusets bibliotek ligger sedan länge tolv volymer i mörka halvskinnband, som alla bär spår av lång och flitig användning. Volymerna inrymmer ett exemplar av Gabriel Anreps genealogiska klassiker *Svenska adelns ättartaflor*, som här expanderat kraftigt i omfång på grund av att det interfolierats med rikhaltiga anteckningar av en annan betydande genealog, nämligen Bernhard Schlegel. Då exemplaret senare kom att användas av Anreps efterföljare Gustaf Elgenstierna under dennes arbete med *Den introducerade svenska adelns ättartavlor* har vi att göra med en i sammanhanget intressant provenienskedja och en berättelse väl värd att återge.

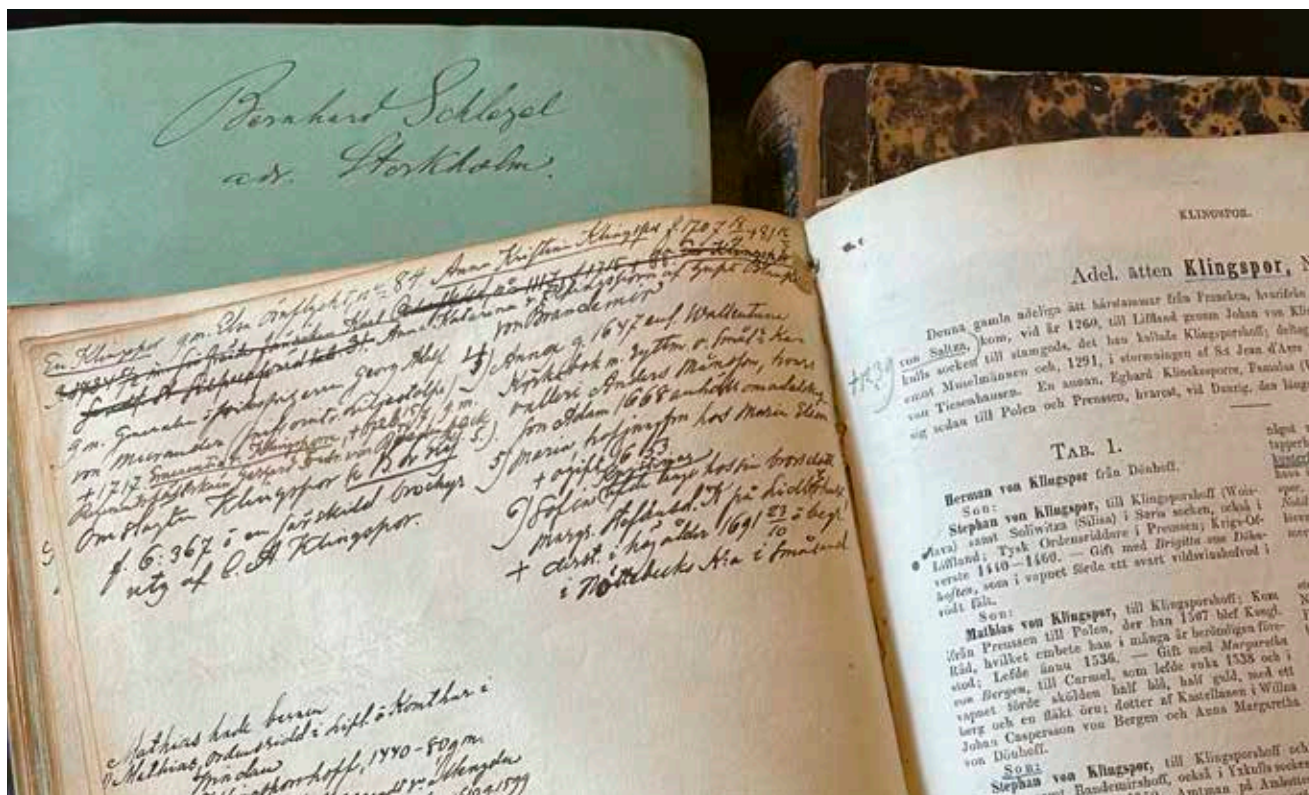
När Gabriel Anrep (1821–1907) började utge *Svenska adelns ättartaflor* 1858 var han ännu något av en nykomling i den genealogiska världen. Född på släktgården Lekeberga i Närke ägnade han sig först åt lantbruket och var länge inriktad på att överta egendomen efter sin far. I samband med faderns död 1851 lades dock gården ut till försäljning och sonen tvingades därmed överge sina tidigare yrkesplaner. Han flyttade samma år till Stockholm och började snart intressera sig för Riddarhusets stamtavlor, som efter många år av oordning, ofullständigheter och oklarheter mer systematiskt börjat sammanställas och ordnas på 1780-talet av dåvarande riddarhusdirektören N. W. Marcks von Würtemberg. En förbättrad arkivsituation bidrog således till att göra omständigheterna gynnsamma för Anreps ambitiösa utgivningsprojekt, vilket säkert även underlättades av boktryckets tilltagande industrialisering vid denna tid. Sänkta produktionskostnader medförde att ett flertal omfångsrika referensverk, som varit omöjliga att hantera ekonomiskt under handpresstiden, nu kunde se dagens ljus.

Anrep inledde dock sin verksamhet som genealogisk bokutgivare i en något blygsammare skala. 1854 publicerade han för första gången *Svensk adelskalender*, en efterhand periodiskt utkommande skrift som han kom att redigera i hela femtio år och som fortfarande utges i Riddarhusets regi. Snart påbörjade han även arbetet med *Svenska adelns ättartaflor*, vilka 1864 låg färdigtryckta i fyra delar inklusive tillägg. I enlighet med de villkor som ställts upp av Riddarhusets direktion rörde det sig i grunden om ett strikt

återgivande i tabellform av de genealogier som fanns redovisade i de nyssnämnda stamtavlorna. Eftersom Anrep endast i mycket liten omfattning tilläts göra några korrigeringar innebar detta att merparten av de felaktiga uppgifter som återfanns i genealogierna även återgavs i hans tryckta arbete. Trots dessa brister, som var väl kända för utgivaren, blev *Svenska adelns ättartaflor* ändå ett oundgängligt standardverk på sitt område. Inte minst blev det sporrande för dem som skulle komma att föra det adelsgenealogiska arbetet vidare i Sverige.

Det annoterade exemplaret av *Svenska adelns ättartaflor* i Riddarhusets bibliotek har alltså tillhört Bernhard Schlegel (1838–1896), som jämte Anrep får sägas vara 1800-talets viktigaste forskare på området svensk adelsgenealogi. Schlegel utgav dessutom heraldiska och topografiska arbeten, varav *Svensk heraldik* (1874) och *Uplands herregårdar* (1877–1881) är särskilt nämnvärda i detta sammanhang. Hans genealogiska huvudarbete *Den med sköldebref förlänade men ej å riddarhuset introducerade svenska adelns ättartaflor* (1875) blev ett viktigt komplement till Anrep och kvarstår som det etablerade referensverket vad gäller den ointroducerade adeln i Sverige. Väl insatt i släktforskningens problemställningar blev Schlegel säkert tidigt medveten om bristerna i Anreps arbete och det är rimligen därför han lät sin bokbindare interfoliera det egna exemplaret med blanka blad, placerade mellan de tryckta bladen. På de interfolierade bladen kunde sedan kompletterande anteckningar föras in i direkt anslutning till de tryckta uppgifterna.

Och antecknade gjorde Schlegel sannerligen i sitt exemplar av *Svenska adelns ättartaflor*. Den stora merparten av de medbundna anteckningsbladen innehåller bläcknoteringar av olika slag, ibland något komprimerade och svårlästa, kompletterade med understrykningar i rött och svart i den tryckta texten. På sina håll har även tidningsklipp med personuppgifter klistrats in tillsammans med anteckningarna. En hel del av kompletteringarna rör perioden efter det att Anrep avslutade sitt arbete 1864 och Schlegels exemplar blir i så måtto en uppdaterad version av den förstnämndes tryckta ättartavlor. Den skicklige arkivforskaren Schlegel stannade dock inte i sin egen tid utan har

Ett viktigt förvärv från Trolleholm till Riddarhusets bibliotek och genealogiska samlingar. Bernhard Schlegels kraftigt annoterade exemplar av Gabriel Anrepns Svenska adelns ättartaflor.

fört in kompletteringar och rättelser från medeltiden och framåt, ofta med källhänvisningar i förkortad form.

Schlegels efterlämnade boksamling såldes vid Stockholms bokauktionskammare i februari 1897 och i den tryckta auktionskatalogen återfinns Anrepns ättartavlor som nr 51–63. I en tidsenligt listartad katalog, som annars innehåller få kommentarer, har den aktuella katalogposten försetts med följande beskrivning: »Interfolieradt ex. med Bernhard Schlegels talrika och i hög grad noggranna och värdefulla anteckningar.« En blyertsinskrift, »Tillhör Trolleholms bibl.«, på de främre pärmarnas insidor skvallrar om att de tolv volymerna härnäst hamnade på Trolleholms slott i sydvästra Skåne, där Carl Trolle-Bonde (1843–1912) under 1800-talets senare del byggde upp ett privatbibliotek av en storlek som har få motsvarigheter i Sverige. Vid sidan av stora och högklassiga samlingar av svensk topografi kom detta bibliotek även att inrymma avsevärda mängder svensk historia, biografi och genealogi. Trolle-Bonde hyste ett särskilt intresse för det senare ämnesområdet och utgav själv ett flertal band med *Anteckningar om Bondesläkten* (1895–1912).

Carl Trolle-Bonde avled innan någon fortsättning på Anrepns arbete kommit till stånd, men hans son Gustaf Trolle-Bonde förhöll sig välvillig när en av tidens främsta släktforskare, Gustaf Elgenstierna (1871–1948), några år senare bad att få låna upp Schlegels exemplar till Stockholm. Elgenstierna hade våren 1918 fått i uppdrag att utge

en fullständigt omarbetad och utökad upplaga av *Svenska adelns ättartaflor* med Anrep som utgångspunkt. Under arbetet med detta nya verk kom han att använda sig av »den framstående forskaren B. Schlegels ytterst värdefulla anteckningar«, som Elgenstierna skriver i förordet till första delen av sitt verk. Tidigare forskares noteringar blev över huvud taget viktiga för Elgenstiernas arbete och han tackar i samma förord även för lånen av ett par andra interfolierade exemplar.

Värdeomdömet »ytterst värdefulla« om Schlegels anteckningar lyser dock extra i Elgenstiernas förord och det råder knappast några tvivel om att dessa uppgifter kom att spela en särskild roll i hans arbete med *Den introducerade svenska adelns ättartavlor*, som omfattade nio delar när verket var färdigutgivet 1936. Därefter blev de schlegelska volymerna från Trolleholm kvar i Riddarhuset och låg länge undanställda tills deras ursprung åter uppmärksammades för ett antal år sedan. Vid kontakt med Gustaf Trolle-Bonde på Trolleholm kom han att visa samma välvilja som hans farfar en gång visade Elgenstierna genom att överlåta dem till Riddarhusets bibliotek. På ytan nötta, men till sitt innehåll ändå påfallande välbevarade efter ett hårt liv i släktforskningens tjänst, utgör de numera en viktig påminnelse om tre portalgestalter inom svensk adelsgenealogi, vars insatser på området knappast kan kallas annat än epokgörande. Det finns goda skäl att hävda att volymerna nu har fått ett passande hem. ■

Från släktföreningarna

Cederström

Så kunde vi, Grevliga och Friherrliga ätterna Cederströms släktförening, äntligen ha vårt släktmöte igen, ett år försenat på grund av pandemin. Denna gång samlades vi i Helsingborg då många i släkten är hemmahörande i Skåne.

Vi inledde med buffélunch på Grand Hotel lördagen den 14 maj. Efter lunchen vandrade vi över torget till Helsingborgs rådhus för en guidad visning av rådhuset och Gustaf Cederströms glasmålningar. Guiden var mycket kunnig och gjorde en bra presentation men var något pressad då brudparen stod på rad för vigsel i rådhuset.

Efter besöket hade alla möjlighet att strosa omkring i Helsingborgs centrum innan mötesförhandlingarna började. Många av barnfamiljerna passade på att upptäcka parken Slottshagen med Kärnan från 1300-talet.

När det formella släktmötet var avslutat vidtog förfriskningar i Stenbocksalen på Grand Hotel och därefter en utsökt middag med skånska förtecken. Ett samtalsämne som engagerade många var förslaget om att instifta språkstipendier för ungdomar, föreningens uppmuntran till ett extra flytande språk.

På söndagsmorgonen plockade två minibussar upp alla deltagare framför Grand Hotel för avfärd till Danmark och Kronborgs slott i Helsingör. Solen sken, vinden var frisk och det var en härlig majsöndag. För många av oss var det första gången vi lämnade Sverige sedan pandemin, det kändes lite extra roligt.

På Kronborgs slott väntade ännu en duktig guide som visade oss runt i salarna. Hamlets dödsbänk fick vi dock inte se. Den finns inlöst för att inte bli stulen och tas endast fram vid speciella »Hamlet-turer«. De yngre fick en specialtur med egen guide som tog dem ned i kasematterna under slottet där nationalhjälten Holger Danske sover som sten.

Deras visning avslutades sedan i ett stort kreativt lekrum i en av salarna.

Efter visningen vidtog en trerätterslunch i källarvalven som väl kunde mäta sig med lördagens middag. Det företag som skötte cateringlunchen är den restaurang som finns på centralstationen i Helsingör och som är vida känd för sin goda mat. När alla var mätta och belåtna fanns två alternativ för deltagarna. En av bussarna gick tillbaka till Helsingborg och där var det tack och på återseende om tre år på Riddarhuset i Stockholm. Den andra bussen gick vidare till Louisiana konstmuseum för de som önskade ytterligare lite mer kultur och hade tid att utnyttja dagen fullt ut.

Totalt deltog 42 släktingar i alla åldrar i de olika aktiviteterna. Vi kan åter konstatera att det blir roligare, gladare och mer av familjekänsla när alla åldrar deltar och att programmet i möjligaste mån anpassas till detta. En annan framgångsfaktor är att släktsammankomsten sträcker sig över flera dagar. Man hinner lära känna varandra lite mer eller förnya kontakterna från förra mötet på ett helt annat sätt när man umgås under några dygn. ■

Louise Cederström, sekreterare

Hermelin

Hermelinska släktföreningen bildades 1911 med syfte att stärka släktbanden, vårda släkteminnena och hjälpa släktingar. Då fanns 89 personer med namnet Hermelin varav 33 närvarande vid det första släktmötet.

Släktmötet 2022 var det 24:e i ordningen och avhölls den 3–5 juni vid Villa Aske strax nordväst om Stockholm. Vädret var vackert och 120 släktingar deltog i bland annat after work, släktkamper, kyrkobesök, golftävling, yoga, släktmötesförhandlingar, fotografering, improvisationsteater och föreläsningar. Utsökta måltider med italiensk touch kryddade hela tillställningen.

Mötesförhandlingarna avlöpte väl och bland besluten kan nämnas att undertecknad valdes in som ny ledamot i styrelsen efter Fredrik Hermelin som avtackades med långa applåder. Maximilian Hermelin donerade 1 miljon kronor till släktföreningen under namnet Johan Hermelins entreprenörsfond, en fond med syfte att stärka släktingars entreprenörskap.

En något trött men mycket nöjd styrelse kunde efter mötet konstatera att föreningens syfte lyser starkt för hela släkten än i dag och ser med stor förväntan fram emot kommande släktmöten. ■

Ulf Hermelin, styrelseledamot

von Krusenstierna

Släkten von Krusenstierna möts flitigt. I maj i år (2022) – uppskjuten ett år på grund av covid-19-pandemin – var det åter dags för släktens nu tionde internationella släktträff, som i sin nuvarande form sedan 1985 genomförs vart fjärde år, omväxlande i Tyskland (Familientag) och Sverige. Släktträffen ägde enligt tradition rum under Kristi Himmelsfärdshelgen och platsen var Sigtunastiftelsen, en alldeles utmärkt plats – centralt belägen, god tillgänglighet, ett rikt kulturutbud i närområdet, olika logialternativ samt goda faciliteter för samvaro såväl i mindre grupper ute och inne som för stora sällskap.

Totalt deltog 76 släktingar och anförvanter i en ålder mellan sex månader och 95 år från släktens alla tre ättegrenar och nationerna Sverige, Tyskland, USA, Australien, Storbritannien och Ryssland. Bland deltagarna kunde släktföreningens ordförande bland annat välkomna släktens sedan 4 januari 2022 nye huvudman, Friedrich (Fred) von Krusenstiern från USA, som sin nya värdighet till ära, tilldelades dels en tavla föreställande ättens vapensköld på Riddarhuset, dels släktens eget bordsstandar – en »trikolor« i vapnets tinkturer.

Programmet innehöll som vanligt ordentligt med tid för samvaro, varvat denna gång med buss till Skokloster för guidad tur, familjeandakt i Sigtunas Mariakyrka samt guidad stadsvandring i Sigtuna. Till den traditionella festmiddagen, hade några initiativrika släktingar tagit fram ett rött premiumvin med egen etikett (Krusenstierna 2022, Maison Fondée 1649). Förutom av vinet, fick deltagarna efter festmiddagen också njuta av en liten konsert med svensk folkmusik, som framfördes i Sigtunastiftelsens kapell av en av deltagarna, Emma Reid, musikdirektör med folkmusik som profil.

Efter söndagens frukost vidtog det allmänna avskedstaggandet. För flera deltagare innebar dock släktträffen starten på längre vistelser i Sverige och övriga Europa. För dessa »kvarstannare« och andra intresserade hade släktföreningens styrelse som en sista programpunkt under söndagseftermiddagen ordnat en guidad visning av Riddarhuset, vilken blev både välbesökt och mycket uppskattad. Den mycket engagerande guidningen av Riddarhusets kunniga guide Thérèse Gyllenram tog två timmar i stället för beräknat en.

Nästa stadgeenliga släktföreningsmöte är planerat till hösten 2024. ■

Otto von Krusenstierna, ordförande

Rennerfelt

Fredagen den 22 augusti 2014 reste delar av Rennerfeltska släktföreningen från Stockholm till Helsingfors med båt. Totalt blev vi 16 personer från Sverige och ytterligare 9 som anslöt i Finland. Innan båten anlöpte Helsingfors, där buss väntade, passerades Sveaborgs fästning med sin trånga passage där vi kände historiens vingslag. Resan avsåg att gå i Carl Remanens fotspår och dessa daterar sig till ett århundrade före Sveaborg nämligen till 1652. Under färden med bussen västerut till Dragsvik och Nylands Brigad där 16 Rennerfeltare tjänstgjort, gjorde Bengt Rennerfelt ett sammandrag av släktens historia. Kaptenlöjtnant Magnus Holmström berättade om regementets öden och historia. Vid tidigare släktresor till Finland har lunch intagits på restaurang Knipan i Ekenäs, så blev det även denna gång. Färden gick vidare till Tenala kyrka där släktens restaurerade vapensköld finns uppsatt på kyrkväggen. Ytterligare en kyrka besöktes, nämligen Lojo med Immolagraven och minnesstenen över begravda Rennerfeltare. Här letade vi både länge och väl efter stenen som slutligen återfanns mycket prydligt placerad intill kyrkväggen.

Fortsatt färd till före detta släktgården Immola, där Carl Remanen levtt sitt liv, och där gårdens innehavare hälsade oss välkomna på trappan. Tillbaka i Helsingfors åt vi middag tillsammans.

Söndagen började med abonnerad buss och stopp vid Mannerheims gravmonument. I bussen guidade Arna Kalo som känner Helsingfors och Finlands historia väl. Nästa uppehåll blev vid Sibeliusmonumentet och de spektakulära orgelpiporna i rostfritt stål. Bergkyrkan är en sevärdhet som vi hade turen att komma till när det pågick körsång. Rundturen avslutades med Riddarhuset och den mäktiga Uspenskikatedralen vid hamnen. Båt avgick mot aftonen till Stockholm och resan avslutades med gemensam middag ombord.

Huvudarrangörer av resan var Lars Rennerfelt och Bengt Rennerfelt. Deltagarna uttryckte sin uppskattning av planering och genomförda arrangemang. ■

Gunnar Hammarstrand, tidigare styrelseledamot

Från sällskapsföreningarna

Svenska Adelsförbundet

Svenska Adelsförbundet avhöll sitt årsmöte den 21 april 2022.

Årsmötet inleddes traditionsenligt med mingel med förfriskningar i syfte att möjliggöra att förbundets medlemmar skulle få tillfälle att bekanta sig ännu mer med varandra. Styrelsen och revisorer

återvaldes i sin helhet och vid det efterföljande konstituerande mötet fördelades uppgifter så här: Henrik von Vegesack är ordförande och Carl-Gustaf Åkerhielm är vice ordförande samt ansvarig för det internationella ungdomsutbytet tillsammans med Susanne Adlercreutz.

Ulf Gyllenhammar är sekreterare. I ekonomiutskottet ingår ordföranden, vice ordföranden, kassaförvaltaren Gabriel Hermelin samt Carl Johan af Kleen. I arbetsgruppen för samverkan med stiftelsen Sällskapet Vänner till Pauvres Honteux (SVPH) är Susanne Adlercreutz sammankallande och Karin Lilliehöök Kihl, Madeleine Reuterskiöld samt Alexandra Trolle-Löwen ingår som ledamöter. Karin Lilliehöök Kihl och Alexandra Trolle-Löwen är ansvariga för den årliga tebjudningen och övriga arrangemang inom förbundet. Carl-Gustav Gyllencreutz är ansvarig för förbundets samverkan med Riddarhussällskapet.

Svenska Adelsförbundet anslöt sig 2017 till Riddarhusets värdepappersförvaltning i den så kallade Herculesfonden. Det har visat sig vara en klok åtgärd som innebär god avkastning och möjliggör att förbundet fortsatt kan stödja behövande på ett bra sätt. Senaste resultat har varit så positivt att styrelsen kunnat besluta att höja de traditionella julgratifikationerna något. Kriget i Ukraina bedöms kunna påverka Herculesfonden men styrelsens ambition är att kunna fortsätta utdelningen i nuvarande nivå. En positiv årsredovisning för 2021 lovar också gott för framtiden.

Svenska Adelsförbundet arrangerar normalt årligen »afternoon tea« för ättemedlemmar i Stockholm med omnejd som under året fyller 70 år. Höstens tebjudning sker torsdagen den 22 september. Denna gång kommer förbundet även att bjuda in de som fyllde 70 år under de tebjud-

ningar som inställdes på grund av pandemin (2020 och 2021). Inbjudan kommer att skickas till berörda.

Svenska Adelsförbundet har sedan långt tillbaka rätt till tio lägenheter i stiftelsen Sällskapet Vänner till Pauvres Honteux (SVPH) seniorboende i Nockebyhem, beläget i Nockeby, Bromma. Några lägenheter är nu uthyrda men ett flertal lägenheter finns, efter en längre tids renovering, tillgängliga för inflyttning. Medlemmar i Svenska Adelsförbundet är välkomna att ställa sig i kö. Anmälan ska ske till svph.se och till Susanne Adlercreutz (susanneadlercreutz@hotmail.com) som är Svenska Adelsförbundets kontaktperson till stiftelsen. För att åtnjuta förtur är det nödvändigt att vara medlem i Svenska Adelsförbundet (se Riddarhusets hemsida). Lägenheterna är inflyttningsklara så det är bra om intressenter anmäler sig så fort som möjligt.

Svenska Adelsförbundet har åtagit sig att från svensk sida administrera det ungdomsutbyte som sker inom ramen för CILANE. Detta beskrivs närmare nedan. ■

Henrik von Vegesack, ordförande

Ungdomsutbyte inom CILANE

Sedan många år finns inom CILANE (Commission d'Information et de Liaison des Associations Nobles d'Europe) en verksamhet som erbjuder tonåringar (13–17 år) möjlighet till ungdomsutbyte. Verksamheten bär namnet *Youth Exchange of CILANE*. Svenska Adelsförbundet representerar Sverige inom Youth Exchange.

Rent praktiskt kan det gå till så här:

En adelsfamilj i Frankrike har en tonåring som gärna skulle vilja komma till Sverige i en till två veckor. Eftersom familjen inte har egna svenska kontakter, vänder man sig till den franska representanten i Youth Exchange of CILANE. Denna meddelar sig med Sveriges motsvarighet som undersöker om det finns någon adelsfamilj som kan vara intresserad av att få en besökande tonåring, helst en familj med egna tonåringar. Kontakterna sköts därefter direkt mellan familjerna i Frankrike och Sverige. På samma sätt kan svenska adelsfamiljer omvänt utnyttja CILANE:s stora nätverk i övriga Europa.

SVENSKA ADELSFÖRBUNDETS huvuduppgift är att ekonomiskt bistå behövande inom adeln, i första hand äldre och sjuka. Även ointroducerad adel kan komma i fråga. Många hjälpbehövande saknar egen förmåga att söka bidrag. Hör gärna av er till oss om ni känner till något ömmande fall. För mer information om förbundets verksamhet, kontakta sekreteraren Ulf Gyllenhammar, tel. 073-373 04 15 eller kassaförvaltaren Gabriel Hermelin, tel. 070-721 11 28.

Det är också möjligt att låta svenska tonåringar besöka familjer i andra europeiska länder utan att ta emot ungdomar därifrån, även om detta inte är huvudtanken.

Förmedlingen sköts ideellt och är helt kostnadsfri för båda parter. Deltagande länder är Belgien, Finland, Frankrike, Holland, Italien, Kroatien, Portugal, Ryssland, Schweiz, Spanien, Sverige, Tyskland, Ungern och Österrike. England är mycket efterfrågat som utbytesland, varför ett intensivt arbete pågår för att hitta en lämplig kontaktperson där.

Undertecknad tar gärna emot förfrågningar och intresseanmälningar för 2023, helst per e-post. ■

för Svenska Adelsförbundet

Carl-Gustaf Åkerhielm af Margrethelund, vice ordförande

E-post: cg.akerhielm@gmail.com

Telefon: 070-341 97 17

Riddarhussällskapet

Riddarhussällskapet är en kamratförening för medlemmar av Riddarhusets ätter inklusive makar och barn. Välkommen till höstens aktiviteter!

Måndagen den 3 oktober organiserar vi en guidad visning av Finska kyrkan på Slottsbacken, inrymd i Slottets tidigare bollhus från 1600-talet med en känd orgel. o.s.a. och mer info: anitafalkenberg1@gmail.com.

Lördagen den 26 november kommer Riddarhussällskapets årliga bal förgylla höstmörkret. Denna gång inkluderar vi även brunch och gudstjänst på söndagsförmiddagen. Särskild inbjudan sänds ut.

Onsdagen den 30 november avslutar vi hösten med sällskapets årliga glögg hemma hos Rutger och Yvonne Gyllenram. o.s.a. och mer info: ygyllenram@gmail.com senast 23:e november. ■

Hedvig von Ehrenheim, ordförande i programutskottet

RIDDARHUSSÄLLSKAPET är en sällskapsförening som är öppen för Riddarhusets medlemmar med familjer. Föreningen ordnar föreläsningar, utflykter, guidade visningar och festliga sammankomster. För upplysningar om föreningens verksamhet och frågor om medlemskap, välkommen att kontakta Marianne Mörner, e-post marianne@morner.se.

RAUK

Våren och sommaren 2022, tiden då vi till del släppt en oro för att övergå till annan. Också tiden då vi sett ett Europa och USA som, tvärtemot vid covidstarten, denna gång gått samman och hjälps åt.

Då situationen i Sverige är jämförbart lugn och tillbaka till ett nytt normalt har RAUK kommit igång med aktiviteter. Under våren anordnades en afterwork på Gyldene Freden samt ett vårmingel på Riddarhuset dit även medlemmar i Riddarhussällskapet var inbjudna. I april tog sig flera från RAUK till Nederländerna för att delta på den första internationella helgen på länge, så trevligt att det kommer igång igen! I augusti anordnade RAUK sin traditionsenliga sommarbal med tillhörande helgprogram för både medlemmar och internationella gäster. Näst på tur är Schweiz och Italien med varsitt helgprogram under hösten.

Alla mellan 18–35 år är varmt välkomna att ansöka om medlemskap i RAUK, det blir alltid roligare ju fler man är. ■

Alexander Hamilton, ordförande

RAUK (Ridderskapet och Adels Ungdomsklubb) är en ideell förening för dig mellan 18–35 år som tillhör en på Riddarhuset introducerad ätt. RAUK:s huvudsakliga arrangemang varje år är vinterbalen i februari och sommarbalen i augusti. Vartannat år arrangeras i samband med sommarbalen en internationell helg för medlemmar ur CILANE. Utöver balerna erbjuder vi många olika kulturella och sociala aktiviteter, allt från afterworks till föreläsningar. Ditt medlemskap i RAUK ger tillgång till ett stort nätverk och möjligheten att träffa många nya vänner. Medlemskap är kostnadsfritt och du registrerar dig enkelt på riddarhuset.se.

RIDDARHUSET'S CATERING

Riddarhusets catering går också att anlita för släktmiddag på annan lokal än Riddarhuset.

Minimum 50 personer.

Kontakta Sita von Essen:
info@riddarhuscatering.se

Kultur

på Riddarhuset hösten 2022

FÖREDRAG • UTSTÄLLNINGAR • KONserter

Föredrag

Fri entré vid alla föredrag

20 SEPTEMBER kl. 18.00–19.00

Adelskalendern – adligt uppslagsverk och historiskt arv
Tre föredrag om adelns matrikel

4 OKTOBER kl. 18.00–19.00

Familjen De Geer efter rysshärjningarna 1719. Gruvor och bruk i förvandling

Göran Rydén, professor i historia

Världsarvet Engelsberg och järnets välstånd – om adel och brukskultur på 1700-talet

Nils Johan Tjärnlund, författare

18 OKTOBER kl. 18.00–19.00

Riddarhuset och 1700-talets textilfabriker. Manufakturverksamhet i det tidigmoderna Stockholm

Mats Hayen, fil.dr i historia

Kungliga Poliskammaren och vardagens omstridda rum i Stockholm, 1776–1835

Tobias Osvald, fil.dr i historia

25 OKTOBER kl. 18.00–19.00

Politiska intriger på Riddarhuset under den sena ståndsriksdagen

Tomas Lidman, fil.dr i historia, f.d. riksbibliotekarie och riksarkivarie

Louis De Geer – Sveriges förste feministiske statsminister?
Sten De Geer, författare

8 NOVEMBER kl. 18.00–19.00

Medaljer i det tidigmoderna Sverige. Bruk och betydelser
Ylva Haidenthaller, fil.dr i konsthvetenskap

Bakåsträware eller avantgarde? Om adelns och medaljkonsten 1650–1800

Martin Tunefalk, fil.dr i historia

17 JANUARI 2023 kl. 18.00–19.00

Tvåkammarriksdagen 1867–1970. 100 år av politik, 50 år av glömska

Torbjörn Nilsson, professor i historia

24 JANUARI 2023 kl. 18.00–19.00

En gustaviansk historia. Gustav III:s medaljer
Mikael Alm, docent i historia

Francesco Antonio Uttini

- hovkapellmästare hos Gustav III

Konsert med Ensemble Zellbell

Konsalter

28 SEPTEMBER kl. 19.00

La forza delle stelle – Stjärnornas makt

Alessandro Stradellas sällan framförda serenata
Finländska barockorkestern

23 OKTOBER kl. 15.00

Dvořáks romantiska stråkerenad
Absolute Strings firar 30 år

27 OKTOBER kl. 19.00

Rariteter från Rydberg till Ramel
Karlbergs Musikkår

15 NOVEMBER kl. 19.00

Povel Ramel 100 år!

Povels Naturbarn (Mikael Ramel, Lotta Ramel och Backa Hans Eriksson) spelar och sjunger
Kalle Lind intervjuar och berättar om Povel Ramel
- tråkighetens svurnaste fiende

7 DECEMBER kl. 19.00

Händels Messias

Drottningholms Barockensemble & Hjorthagens
Vokalensemble

11 DECEMBER kl. 15.00 & 18.00

Lucia- och julkonsalter

Sollentuna Goss- och Diskantkör

15 JANUARI 2023 kl. 15.00

Nyårskonsert

Stockholms Musikkår Tre Kronor

5 FEBRUARI 2023 kl. 14.00

Riddarjazzen

Den 23:e upplagan av en klassisk jazzdag

Utställningar

Adliga entreprenörer och innovatörer under 400 år

Läs om föremålen på
riddarhuset.se/riddarhuspalatset

Historia i metall. Om Riddarhusets och adelns medaljer

Symposier

4 SEPTEMBER kl. 10.30

Gods och gårdar – i Riddarhuset och digitalt
I samarbete med Genealogiska Föreningen

30 OKTOBER kl. 10.00–16.00

*Riddarordnar och medaljer – belöningssystemets
moderna återkomst*

I samarbete med Svenska Heraldiska Föreningen

INFORMATION & BILJETTER

För information om evenemang, biljetter och öppettider, besök *Riddarhusets hemsida*. Fri entré vid alla föredrag. Riddarhuspalatset är inte tillgänglighetsanpassat.

Med reservation för ändringar.

MAT & DRYCK

Riddarhusets Catering erbjuder ett härligt utbud av bakverk, smörrebröd och dryck i samband med föredrag och konserter. Vid konserter har serveringen öppet en timme innan evenemanget börjar och i pausen. Under föredragskvällar är serveringen öppen en timme före föredraget och en timme efter.